

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİ:
FEMİNİST PERSPEKTİFTEN BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Selvi Müleyke ŞEN

Ankara- 2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİ:
FEMİNİST PERSPEKTİFTEN BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Gülriz UYGUR

Selvi Müleyke ŞEN

Ankara- 2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİ:
FEMİNİST PERSPEKTİFTEN BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Selvi Müleyke ŞEN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gülriz UYGUR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
1. Prof. Dr. Gülriz UYGUR	
2. Doç. Dr. Nadire ÖZDEMİR	
3. Dr. Öğr. Üyesi Olcay KARACAN	

Tez Savunma Tarihi: 13.04.2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. Gülriz UYGUR danışmanlığında hazırladığım “Kız Çocuklarının Adalet Erişimi: Feminist Perspektiften Bir İnceleme (Ankara 2023)” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 11. 05.2023

Selvi Müleyke ŞEN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİST PERSPEKTİFTEN ÇOCUK HUKUKUNU İNCELEMEK

I. FEMİNİST PERSPEKTİFİN ÇOCUĞA VE ÇOCUK HUKUKUNA YAKLAŞIMI.....	4
II. FEMİNİST PERSPEKTİFTEN KIZ ÇOCUKLARINA VE ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME'YE ODAKLANMAK.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

ADALETE ERİŞİM

I. ADALETE ERİŞİM VE FEMİNİST PERSPEKTİFTEN ADALETE ERİŞİMİN İNCELENMESİ.....	23
A. ADALETE ERİŞİMİN TANIMI.....	23
B. ADALETE ERİŞİMİN TARİHÇESİ.....	26
C. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ BAKIMINDAN ADALETE ERİŞİMLE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR.....	29
1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği.....	29
2. Adli Yardım.....	30

3. İkincil Mağduriyete Uğratılmama.....	31
4. Kesişimsellik.....	31
5. Özen Gösterme İlkesi.....	33
6. Yapısal Adaletsizlik.....	34
II. TÜRKİYE’DE ADALETE ERİŞİM.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEMİNİST PERSPEKTİFTEN KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİ

ANLAMAK

I. KIZ ÇOCUKLARININ İNSAN HAKLARI.....	40
A. KIZ ÇOCUKLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET.....	42
B. KIZ ÇOCUKLARI VE KESİŞİMSELLİK.....	45
II. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİ.....	47
A. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİ ÖNÜNDEKİ ENGELLER..	49
1. Fiziksel Engeller.....	49
2. Kurumsal/ Yapısal Engeller.....	53
3. Sosyal ve Kültürel Engeller.....	58
4. Ekonomik Engeller.....	60
5. Hukuki Bilginin Eksikliğinden Kaynaklı Engeller.....	63
B. TÜRKİYE’DE KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİ.....	65
1. Türk Hukukunda Kız Çocuklarına İlişkin Temel Hükümler.....	66
a. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.....	66
b. Türk Medeni Kanunu.....	66
c. Türk Ceza Kanunu.....	68
d. Çocuk Koruma Kanunu.....	69

e. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Kanunu.....	70
2. Türkiye’de Kız Çocuklarının Adalet Erişimde Mevcut Durum.....	71

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FEMİNİST PERSPEKTİFTEN KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİYLE İLGİLİ HUKUKİ BELGELERİ İNCELEMEK

I. TOPLUMSAL CİNSİYET KÖRÜ OLMAYAN HUKUKİ MEVZUAT: CEDAW KOMİTESİ GENEL TAVSİYE KARARLARI.....	81
A. KADINLARIN ADALETE ERİŞİMİNE DAİR 33 SAYILI GENEL TAVSİYE.....	82
B. CEDAW KOMİTESİNİN KIZ ÇOCUKLARINA İLİŞKİN DİĞER TAVSİYE KARARLARINDAN ÖRNEKLER.....	91
1. Zararlı Uygulamalar Hakkında CEDAW Komitesinin 31 Sayılı ve Çocuk Hakları Komitesinin 18 Sayılı Ortak Genel Tavsiyesi/ Genel Yorumu.....	92
2. Kadınların ve Çocukların Eğitim Hakkına İlişkin 36 Sayılı Genel Tavsiye.....	96
II. ÇOCUK ADALET SİSTEMİNDE TEMEL İLKELER VE STANDARTLAR	99
A. ÇOCUĞUN ÜSTÜN YARARI.....	100
B. İVEDİLİK.....	101
C. GİZLİLİK.....	103
D. ÇOCUĞUN KENDİNİ TEMSİLİ VE DİNLENİLME HAKKI.....	104
E. ÇOCUK DOSTU ORTAM VE DİL.....	105
F. ÇOCUĞUN KORUNMASI.....	107

H. ÇOCUKLAR İÇİN ÖZGÜRLÜĞÜ KISITLAYICI TEDBİRLERE SON ÇARE OLARAK BAŞVURMA.....	108
İ. ALTERNATİF ÇÖZÜM YOLLARINA BAŞVURU.....	109
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	112
KAYNAKÇA.....	118
ÖZET	131
ABSTRACT.....	132

KISALTMALAR

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Bknz: Bakınız

CEDAW: The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination
against Women

CMK: Ceza Muhakemesi Kanunu

ÇEZE: Çocuk yaşta, erken ve zorla evlilikler

ÇHS: Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

ÇKK: Çocuk Koruma Kanunu

HMK: Hukuk Muhakemeleri Kanunu

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development

TCK: Türk Ceza Kanunu

TMK: Türk Medeni Kanunu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNICEF: United Nations International Children's Emergency Found

UNFPA: United Nations Population Found

GİRİŞ

“Kız çocukları, sadece kız evlat, kız kardeş, eş veya anne olarak değil, birey olarak görülmesi gereken ve insanlık onurunun doğasında var olan temel haklarından tam anlamıyla yararlanması gereken insanlardır.”¹

Dünyada yapılan istatistiki çalışmalar ve ortaya çıkan veriler ışığında gerçekleşen insan hakkı ihlalleri ve kız çocuğu mağdurlar göz önünde bulundurulduğunda kız çocuklarının dünyanın en kırılgan gruplarından biri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kız çocukları hem yaşları hem de cinsiyetleri bakımından iki dezavantajlı ve eşitsizliklere maruz kalan grubun kesişimini oluşturarak kesişimsel bir ayrımcılığın mağduru olmaktadır. Kız çocuklarının adalete erişimi hem kız çocuğunun o an için haklarını korumak amacıyla önem arz ederken de aynı zamanda çocuk yaşlarda haklara erişimi mümkün olan, haklarının bilinci olan bir kız çocuğunun ileride kadın olarak da haklarını kullanımı bakımından avantajlı olacağı açıktır.² Bu nedenle kız çocuklarının adalete

¹ Report adopted by the Committee at its 209th meeting on 27 January 1995, Committee on the Rights of the Child Report on the Eighth session (Geneva, 9-27 January 1995), CRC/C/38, 20.02.1995, s. 49

² Cynthia PRICE COHEN, “The United Nations Convention on the Rights of the Child: A Feminist Landmark”, *William & Mary Journal of Women and the Law*, Vol: 3, Issue: 1, 1997, s. 74.

erişimini etkin bir şekilde sağlamak ileride adaletle etkin erişim sağlayan yetişkin kadınların varlığını mümkün kılacaktır.

Kadın hakları bakımından da çocuk hakları bakımından da yapılan çalışmalar kız çocuklarının maruz kaldığı kesişimsel ayrımcılığı ıskalamaktadır. Kadın çalışmaları, kız çocuklarının çocuk olmaları ve çok hassas ve farklı ihtiyaçları olduğunu ve çocuk olmaları bakımından çok daha farklı kısıtlamalara tabi olmaları sebebiyle kız çocuklarının haklarının ve adaletle erişimlerinin incelenmesi bakımından yetersiz kalmaktadır. Çocuk haklarına ilişkin çalışmalarda ise kız çocuklarının maruz kaldığı cinsiyet eşitsizliği göz ardı edilmektedir. Bu sebeple kız çocuklarının hakları ve bu tezin de konusunu oluşturan adaletle erişimleri incelenirken mutlaka kız çocuklarına özel ve kız çocuklarının bu kesişimsel kimliklerinin göz önünde bulundurulduğu bir çalışma yapılmalıdır.

Kız çocuklarına özgü ve kız çocuklarının insan haklarını korumaya ve kız çocukları için bir adalet sistemine dair dünya geneli bir standart olmadığı belirtilmektedir. Bu standartları koymaya yönelik bir çalışma da bulunmamaktadır.³ Literatür taramalarında da bu şekilde cinsiyet körü olmayan ve kız çocuklarının çocuk olmalarının da dikkate alındığı yani kız çocuklarını özel olarak ele alan çalışmalara oldukça az rastlanmıştır. Adaletle erişime ilişkin çalışmalar da özellikle son yıllarda sayıca artışa geçmiş olup kadınların, mülteci kadınların ve engelli kadınların adaletle erişimi üzerine birçok çalışmaya rastlanmıştır. Kız çocuklarına özgü olan çalışmaların zaten az olduğu alanda kız çocuklarının adaletle erişimine dair çalışmaların sayısı ise daha da düşmektedir. Kız

³ David Kenneth WALDMAN, *A Situational Analysis of Human Rights and Cultural Effects on Gender Justice for Girls*, Walden University College of Social And Behavioral Sciences, Doctoral Dissertation, 2011, s. 42.

ocuklarına ilişkin eğitim, sağlık, yaşam hakkı gibi konularda insan hakları alanında çalışmalar bulunmakla birlikte kız çocuklarının adalete erişimi, hakkını nasıl arayabileceği ve bu süreçte karşılaştığı zorluklar hakkında çalışmalara nadiren rastlanmaktadır. Geniş anlamda adalete erişim bütün bu saydığım konuları kapsamakla birlikte kız çocuklarının hukuki olarak güçlenmesi ve bir uyuramazlığa taraf olması halinde güvenle yargıya ve yetkili makamlara başvurabilmeleri, haklarının bilincinde olmaları, dururşmalara katılabilmeleri dar anlamda adalete erişimin alanında olup kız çocuklarının bu alanlarda da özel olarak güçlendirilmesi gerekmektedir. Alandaki bu eksikliğin farkında olarak bu çalışmada kız çocuklarının adalete erişimi feminist perspektiften kız çocukları için özel olarak incelenecektir. Bu alana dair eksiklikler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: FEMİNİST PERSPEKTİFTEN ÇOCUK HUKUKUNU İNCELEMEK

I. FEMİNİST PERSPEKTİFİN ÇOCUĞA VE ÇOCUK HUKUKUNA YAKLAŞIMI

Feminist teori her zaman kız çocuklarının haklarının savunusunda da yer almış, kız çocuklarının maruz kaldığı şiddet, cinsel istismar ve cinsiyet eşitsizlikleri ve ayrımcılıklar feminist tartışmaların gündeminde olmuştur. Öyle ki bu iki grubun hak savunusu birbirleriyle oldukça bağlantılı durumdadır. Çocuğa karşı istismar ve şiddet ile karşılaştığımız yerde kadına ve anneye yönelik şiddet ve istismar ile de çoğu sefer karşılaşılır. Bu bağlantı kadın ve çocukların aile içi düzende benzer konumları paylaşımları ve her iki grubun da zayıf ve korumaya muhtaç kimseler olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.⁴ Aynı zamanda çocuğun bakımını çoğu zaman kadınların yüklenmesi de bu durumu pekiştirmektedir. Bu sebeple kadınların haklarından tam anlamıyla faydalanabildiği bir yerde çocuklar da aynı şekilde haklarından faydalanabilir.⁵ Ancak feminist çalışmaların kız çocukları üzerine bu yaklaşımı belli noktalardan yetersiz kalmaktadır. Çocukların otoriteye bağımlılığı sorunu kadınlardan ve

⁴ Kirsten M. BACKSTROM, "The International Human Rights of the Child: Do They Protect the Female Child?" *George Washington Journal of International Law and Economics*, Vol: 30, Issues: 2 and 3, 1996-1997, s. 541.

⁵ Frances OLSEN, "Children's Rights: Some Feminist Approaches to the United Nations Convention on the Rights of the Child", *International Journal of Law and the Family*, Vol: 6, No:1, 1992, s. 192.

diğer ezilen, ayrımcılığa uğrayan ve haklara erişimi engellenen gruplardan farklılık arz etmektedir. Bahsedilen diğer grupların kendilerini savunabilmek adına belli seviyede bilinç ve yetenekleri bulunmaktadır. Bu kimselerin hakları doğal olarak var olduğu gibi bu haklara erişim kapasiteleri de bulunmaktadır ama çeşitli şekillerde bu erişimin önüne engeller koyulmaktadır ve bu kimselerin haklarından tam anlamıyla faydalanabilmesinin önüne geçilmektedir.⁶ Ancak çocuklar için durum farklılık göstermektedir. Çocukların sahip oldukları haklara erişimi ve kullanması yetişkinlerin buna yönelik imkan sağlamasından ve çocukların haklarını kullanmasını kolaylaştıracak kurumlar ve mekanizmalar oluşturmamasından geçmektedir. Kız çocukları bakımından ise bu sorun daha görünür hale gelmektedir. İster zengin ve gelişmiş bir ülkede olsun isterse gelişmemiş fakir ülkelerde olsun kız çocukları her zaman haklar ve adalet erişim bakımından diğer tüm sosyal gruplardan çok daha gerilerde kalmakta, kız çocuklarının haklara erişimi ve sosyal statüleri “*kötünün kötüsü*” olarak nitelendirilebilecek bir seviyede kalmaktadır.⁷ Bu bölümde de genel anlamda çocuklara ve çocuk hukukuna ve devamında kız çocuklarına feminist perspektiften bir inceleme sunulacaktır.

Feminist perspektiften çocuğa dair bir incelemeye geçmeden önce geçmişten bugüne çocuğun toplum içindeki konumunun anlaşılabilmesi ve çocuk hukukunun geçirdiği değişimin görülebilmesi için kısaca bu tarihsel gelişim ortaya konulacaktır. Çocuk hakları yakın yüzyıllarda ortaya çıkmış bir kavram olmakla birlikte çocukların aile içinde durumu, evlenmesi, velayet gibi konularda çocuklara ilişkin çeşitli hukuk kuralları çok eşli çağlardan beri yazılı ya da yazısız hukuk kuralları içerisinde yer almaktadır. Çocuk hukukunun tarihini incelemeye Roma’dan başlanabilir. Roma’da *pater familias*

⁶ OLSEN, s. 205.

⁷ PRICE COHEN, s. 41.

yani aile reisi çocukları üzerinde öldürme de dahil her türlü hakka sahiptir. Roma’da bu aile reisi her zaman erkektir. Ailede eş ve çocuklar *pater familias*’ın mutlak hakimiyeti altında yer alır. Öyle ki *pater familias* eşi ve çocuklarının evlilikleri üzerinde kesin söz söyleme hakkı vardır; çocuklar yalnızca *pater familias*’ın izni dahilinde evlenebilirlerdi, çocuklar terk edilebilir ve hatta *pater familias* çocuklarının ölümüne karar verebilir ve onları Roma toprakları dışında öldürebilirdi.⁸ Roma’da kız çocukları ve erkek çocukları arasında da *pater familias*’ın velayeti bakımından farklılıklar bulunmaktaydı. Erkek çocukları on dört yaşına geldiğinde babanın vesayetinden çıkar ve üzerine bir kayyım atanırdı. Bu kayyım erkek çocuk yirmi beş yaşına gelesiyeye görevini yerine getirirdi. Fakat kız çocukları her zaman ya babası ya da eşinin vesayeti altında olmaya mecburdu.⁹ Erkek çocuk ve kız çocukları arasında bir fark da evliliğe ilişkin hususlarda ortaya çıkmaktaydı. *Pater familias*’ın erkek çocuğunu özel olarak bir kişiyle evlenmeye zorlaması mümkün değilken, bu türden bir yasak kız çocukları için bulunmamaktaydı ve kız çocuklarının evliliklerinde ailenin iradesi çok daha fazla ön plana çıkmaktaydı.¹⁰

Aile reisinin bu yetkilerle donatıldığı Roma toplumunda tarımla birlikte tarımda çocuk işçiliği de ortaya çıkmıştır. *Pater familias*’a ait tarım topraklarında çocuklar

⁸ Şakir BERKİ, "Romada Aile Hukuku", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 1957, s. 112-114.

⁹ Seldağ GÜNEŞ PESCHKE, "Roma’da Kadının Fiil Ehliyetinin Sınırları", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3, 2017, s. 17.

¹⁰ Michael FREEMAN, "Feminism and Child Law", *Feminist Perspectives On Child Law* içinde (Edited by: Jo BRIDGEMAN/ Daniel MONK), Cavendish Publishing London, 2000, s. 26.

çalışmaya başlamıştır.¹¹ Sanayi devrimi ile birlikte çocuk işçiliği de şekil değiştirir. Daha önceleri babalarının tarım arazilerinde iş gücü olarak kullanılan çocuklar artık sanayilerde işverenler tarafından iş gücü olarak kullanılmaktadır. Bu süreçte çocuğun ciddi biçimde sömürüsü ve istismarı baş göstermeye başlar. Bu da çocukların çalışması hususunda devletleri çeşitli hukuki düzenlemelerde bulunmaya iter. Bu sayede çocuklarının çalışması belli yaş ve sürelerle sınırlı tutulur. *Rona Serozan* çocuk sömürüsünün yaygınlaştığı bu dönemin bir olumlu yanı olduğu belirtir. Buna göre bu dönemde çocukların sanayide çalışarak maddi kazanç elde etmeleri ile birlikte ailelerine karşı güçlenmeye başlamıştır.¹² İlerleyen yıllarda 1900' lü yıllardan başlayarak Birleşmiş Milletler' in de önderliğinde çocuk haklarına dair çalışmalar başlamıştır.

Kız çocuklarının insan haklarının başlangıcını uluslararası belgeler bakımından 1791 *Kadının ve Kadın Yurttaşın Hakları Bildirgesi*'ne dayandırabiliriz. Bildirge annelere, kız çocuklarına ve kız kardeşlere seslenerek başlamaktadır. Bildirgede tüm kadınların özgür doğduğu ve erkeklerle eşit haklara sahip olduğu belirtilir.¹³ Kız çocuklarının haklarının gelişimini görmek için elbette çocuk haklarının gelişim sürecine bakmalıyız. Çocuk hakları konseptinin ortaya çıkışı ve gelişimi çocukların dezavantajlı konumunda ve korunmaya muhtaç varlıklar olarak görülmeleri sebebiyle gerçekleşmiştir. Bu dezavantajlı grubun haklarını korumak ve onların yaşadıkları sorunlara uluslararası alanda dikkat çekebilmek adına çalışmalar başlatıldı ve çocuklara özel ve onların haklarını korumaya yönelik insan hakları şemsiyesi altında çocuk hakları alanı ortaya çıktı ve buna bağlı olarak uluslararası bildirgeler, sözleşmeler ve uluslararası örgütler

¹¹ Rona SEROZAN, *Çocuk Hukuku*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2005, s. 16.

¹² *Ibid.*, s. 18.

¹³ *Kadının ve Kadın Yurttaşın Hakları Bildirgesi*, 1791.

oluşturulmaya başlandı. Böylece geçmişte haklara sahip olmaktan öte aile reisinin bir malvarlığı olarak görülen çocukların aynı yetişkinler gibi haklarla donatılmış insanlar olduğu ve yetişkinlere nazaran bu hakları kullanmaları konusunda çok daha büyük bir özen gösterilmesine ihtiyaç duydukları anlaşıldı.

Bu yeni oluşmuş konseptte yani çocuk hakları alanında ilk uluslararası belge 1924’ te çocuk ticaretini önlemek amacıyla kaleme alınan *Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi*’dir. Bu bildirge oldukça genel hükümlere sahip olup, uygulanırlığı denetlenemeyen, herhangi bir yaptırımını bulunmayan çocuk haklarını korumak yönünden oldukça yetersiz bir belgedir.¹⁴ Bu bildirgeden sonra *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*’nin de temelini oluşturan 1959 tarihli *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi* deklare edildi.¹⁵ Bu bildirgeyi temel alan ve çocuk hakları alanında temel uluslararası sözleşme olan *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* ise 1989 senesinde kabul edilmiş ve 1990’ da yürürlüğe girmiştir ve sayıca en çok ülke tarafından imzalanan uluslararası belge olma özelliğine sahiptir. *Sözleşme* 2022 itibarıyla 196 ülke tarafından imzalanmıştır.¹⁶ Bu yönüyle bu sözleşmenin dünyada çocuk haklarının korunmasında ve genel olarak insan hakları alanında da en etkili şekilde kullanılan belgelerden biri olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁴ BACKSTROM, s. 563.

¹⁵ SEROZAN, s. 23.

¹⁶ Fikret YAMAN, “Çocuk Hakları Sözleşmesine Taraf Olmayan Ülke: Amerika Birleşik Devletleri”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 22, Sayı 55, Nisan-Haziran 2022, s. 382, 384.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme içeriği, yaptırım gücü, çocuk haklarına getirdiği bakış açısı bakımından kendisinden önce gelen belgelere ve anlayışlara göre oldukça farklı bir yerde durmaktadır. Daha önceki belgelerde çocukların korunmasına ilişkin hükümler bulunurken çocuğun kişiliği, toplumsal ve siyasal hakları üzerinde duran, çocuğun bireyselliğine vurgu yapan bir bakış açısı bulunmamaktadır. Bu sözleşmede sosyal ve siyasal haklardan sağlık hakkına ve ekonomik haklara kadar geçmişte farklı farklı insan hakları sözleşmeleriyle korunmuş haklar tarihte ilk kez çocuklara özel ve tek bir sözleşme metninde kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Bu sözleşme ile çocuk yaşamı boyunca ihtiyaç duyacağı hemen hemen tüm haklarla donatılmaya çalışılmıştır. *Kirsten M. Backstrom* ÇHS içerisinde çocuklara tanınan bazı hakların şimdiye kadar insan hakları literatüründe hiç koruma altına alınmamış yeni haklar olduğuna da dikkat çeker.¹⁷

Kız çocukları için öneme sahip *Kadınlara Yönelik Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW)* ise 1979 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiştir. Yukarıda bahsedilen çocuk haklarına ilişkin belgelerin birçoğu kız çocuğunun cinsiyetinden kaynaklı yaşadığı sorunlara ve ayrımcı muamelelere oldukça az değinmiş, hatta neredeyse hiç değinmemiştir. Ancak açıktır ki kız çocuklarının özel olarak ele alınması gereken sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların çözümü konusunda adımlar atmak bakımından da CEDAW karşımıza çıkmaktadır. CEDAW'ın asıl hedefi kadınlar olmakla birlikte çocuklara ilişkin hükümler de bulunmakta ve özellikle CEDAW komitesinin bizzat kız çocuklarını ilgilendiren tavsiye kararları bulunmaktadır. CEDAW işte bu yönüyle kız çocukları için önem arz etmektedir.

¹⁷ BACKSTROM, s. 564.

Kız çocuklarının yaşam haklarının ellerinden alınması, eğitime erişim sorunları, istismar ve şiddete karşı savunmasız durumda olmaları çoğu zaman çocuk olmalarından öte kadın olmalarından ileri gelmektedir. Bu yüzden kız çocuklarının bu sorunlarına yalnızca çocuk olmaları sebebiyle bir koruma mekanizması geliştirmek yetersiz kalacaktır. Bu sebeple kız çocukları bakımından çocuk olmanın yanında cinsiyetin de dikkate alınması gerektiği için CEDAW gibi toplumsal cinsiyet körü olmayan bir belge olması kız çocuklarının insan haklarının korunması bakımından önemlidir.

Çocuklara özgü oluşturulmuş yukarıda anılan insan hakları bildirgeleri ve sözleşmeleri ve kız çocukları için önem arz eden CEDAW metni dışında çocuklara ilişkin koruyucu birtakım hükümleri diğer temel insan hakları belgeleri arasında da bulmak mümkündür. *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* madde 25’ te evlilik içi veya dışı doğsun tüm çocukların toplumsal koruma mekanizmalarından eşit şekilde faydalanacağı belirtilir. *Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin* 24. maddesinde ise her çocuğun ırk, milliyet, din, etnik köken, renk fark etmeksizin reşit olasıya denk ailesi, toplumu ve devleti tarafından gerekli şekillerde korunması gerektiği ve yine her çocuğun bir adet vatandaşlık kazanma hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme* madde 10’ da ise tüm çocukları korumaya yönelik özel tedbirlerin alınması, çocukların ekonomik sömürüden korunması gerektiği belirtilir. Aynı zamanda maddede çocukların çalıştırılmasına da değinilerek hukuk kurallarınca belirlenen yaşın altındaki çocukların ücretli işlerde çalışmasının engellenmesi ve çocukların gelişimlerine engel olabilecek ve hayatlarını tehlikeye atabilecek işlerde çalışmasının önüne geçilmesi gerektiği yer alır. Sözleşmenin 13. maddesine göre ise devletler çocukların asgari şartları sağlayan okullar içerisinde istediğinde eğitim görmelerine müsaade edecek ve çocuklar kendi inançlarına göre istedikleri dini eğitimi alabileceklerdir.

Uluslararası olarak tarihi gelişimi bu şekilde gerçekleşen çocuk hukuku ülkemizin de yukarıda anılan uluslararası sözleşmelere taraf olması ve ÇHS'nin Anayasamız madde 90 kapsamında iç hukuk düzenimizde de yürürlüğe girmesiyle ÇHS'de yer alan haklar ve devletlere düşen görevler bakımından sorumlu hale gelmiştir. Ulusal hukukumuz içerisinde ise çocuk hukuku konusunda temel mevzuat niteliğini gören Çocuk Koruma Kanunu bulunmaktadır. Çocukların medeni hukuktaki konumu, ceza hukuku bakımından çocuklara ilişkin hususlar ayrı ayrı Türk Ceza Kanunu ve Türk Medeni Kanunda belirtilmiş olmasının yanı sıra Çocuk Koruma Kanunu'nda çocuklara ilişkin koruma mekanizmaları ve suça sürüklenen çocukların korunması, soruşturma ve kovuşturma süreçlerinin nasıl işletileceğine dair ayrıntılı maddeler yer almaktadır.

Çocuk haklarına dair geçmiş yüzyıldan bugüne oldukça fazla çalışmanın ve çocuklar lehine birçok olumlu gelişmenin yaşandığı açıktır. Hem uluslararası hukukta hem de ulusal hukuk sistemlerinde çocuk haklarına dair koruyucu birçok yasal çalışma yapılmıştır. Ancak çocuklara ve özellikle kız çocuklarına ilişkin şiddet, istismar, ayrımcılık gibi sorunları tam anlamıyla kavrayabilmek ve çözüme ulaştırmak bu sorunlara ve çocuk hukukuna daha farklı bir açısı gerektirmektedir. Feminist bakış açısı burada çocuk hukukunda olan sorunları görmemize olanak sağlayacaktır.

Feminist teori 18. Yüzyıldan başlayarak temel düşünce akımlarından biri haline gelmiştir. Temelde feminist düşünce kadınların haklarının ve toplumsal statülerinin iyileştirilmesini hedefleyen bir akımdır.¹⁸ Feminist hareket ikinci dalgada kadın erkek

¹⁸ Ülker YÜKSELBABA, “Feminist Perspektiften Hukuk”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 74, Sayı: 1, 2016, s. 1.

arası eşitsizliğin sürmesini sağlayan ve yeniden üreten hukuk ve toplumsal yapı üzerine eğilmeye başlamıştır. Hukukun ataerkil yapısını ortaya koyarak, bunu değiştirmeyi hedeflemiştir. Feminist hukuk eşitliğe şu iki yöntemle ulaşmaya çalışır. Öncelikle hukukun içerisinde yer alan sorunlar toplumsal cinsiyete dair eşitsizliğe sebep olan sorunlar ve hukuk- toplum ilişkisinde yer alan kadın erkek eşitsizliğine dair tüm sorunlar tespit edilir, ortaya çıkarılır ve incelenir. İkinci olarak ise yazılı hukuk düzeninde bu incelemeler ışığında toplumsal cinsiyet eşitliğinin hukuka yansıtılabilmesi için gerekli reformlar üzerine çalışılır.¹⁹

Feminist teori bakımından gündeme şu sorular getirilebilir. Feminist hareket yalnızca kadınların haklarını mı savunur yoksa çocuklar bu savunuya dahil midir yahut bir şekilde ataerkil iktidar altında ezilen herkes cinsiyeti fark etmeksizin feminizm şemsiyesi altına girebilir mi?²⁰ *Shulamith Firestone* çocuk hakları savunusunun neden feminist hareket tarafından benimsenmesi gerektiğini iki şekilde açıklar. Öncelikle çocukların siyasal ve toplumsal hayatta var olmalarına dair sorunlar erkekler tarafından yaratılıyor olup yine erkekler tarafından göz ardı edilmektedir. Bu yüzden çocukların problemleri üzerine eğilmek ve düşünmek kadınlara ve özellikle de ataerkil düzenin yarattığı bu problemlerin farkında olan feminist harekete düşmektedir. Bu nedenle *Firestone*'a göre feminist hareket içinde herkes programlarına ve gündemlerine çocukların bağımsızlığı konusu da dahil etmelidir. İkinci olarak ise *Firestone* şu sözlerle çocukların haklarının savunusunun neden feminist hareket içinde yer alması gerektiğini

¹⁹ Necla ARAT, “Feminist Hukuk”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, 2006, s. 55-56.

²⁰ Rachel ROSEN, Katherine TWAMLEY, “The woman – child question A dialogue in the borderlands”, *Feminism and the Politics of Childhood Friends or Foes?* içinde (Edited by: Rachel ROSEN, Katherine TWAMLEY), UCL Press, London, 2018, s. 250.

anlatır: “Henüz kendi kitaplarını yazabilecek ya da kendi hikayelerini anlatabilecek çocuklar yok, bu yüzden bizler son bir kez daha bunu onlar için yapmalıyız.”.²¹

Kadınların ve çocukların sosyal, ekonomik ve hayatın diğer her alanında içinde bulundukları dezavantajlı konum, uğranılan ayrımcılıklar ve haksız muameleler ve kadının da çocuğun da her zaman üzerlerinde bir güç ile kontrol altında tutulmak istenmeleri çocukları ve kadınları birbirine oldukça benzer kılmaktadır. Bu benzerlik çocuk haklarının da feminist düşünürlerce ele alındığını görmemize sebep olmaktadır. ancak kimi düşünürlerce zaman zaman kadının hakları ile çocuğun hakları taban tabana zıt da düşebilmektedir. Özellikle kadınların aile içi şiddet ve aileden özgürleşmesi bakımından çocukların bakım görevinin annede olması ve annenin çocukların menfaatine davrandığı düşünerek davranması kadınları şiddetin var olduğu yere bağlı kalmak zorunda bırakabilmektedir.²² Bunun gibi kadının ve çocuğun menfaatleri ve haklarının birbirine zıt düşebildiği sınırlı sayıda örnek dışında çocuk çalışmaları ve kadın çalışmaları arasında kurulan bağlar her iki alanda da çalışan kimseleri faydalı sonuçlara ulaştırmaktadır. Feminist çalışmaların kadınlar ve çocuklar arasındaki benzerliklerden yola çıkarak “özel alan” a dair ortaya koyduğu görüşleri, şiddet ve istismar konularında çocuk alanına getirdiği cinsiyet perspektifinden bakış açısı, çocuğun özerkliği konusunda görüşleri ve engelli kız çocukları, mülteci kız çocukları gibi kesişimsel grupların

²¹ Shulamith FIRESTONE, *Dialectic of Sex- The Case for Feminist Revolution*, Bantam Books, 1970, s. 104.

²² Rachel ROSEN, Katherine TWAMLEY, *Feminism and the Politics of Childhood Friends or Foes?*, (Edited by: Rachel ROSEN, Katherine TWAMLEY), UCL Press, London, 2018, s. 1-3.

yüzleştiği sorunlar ve maruz kaldıkları ayrımcılık konusunda keşişimsellikten faydalanılması çocuk çalışmaları ve çocuk hakları alanına birçok katkı sağlamıştır.²³

Feminist teori her zaman kadınlar ve çocukların haklara erişimde ortak problem olarak gördüğü ataerkil iktidarı eleştire gelmiştir. Bu mücadelede çeşitli başarılar da elde edilmiştir. Feminist düşüncenin başladığı tarihlerden bugüne kadının hukuken kendini temsili mümkün olmuş, kadının ve çocukların kocanın hakimiyeti altında görülmesi gibi anlayışları da birçok yerde yıkmayı başarmıştır. Fakat bu dönemde kadınlar adına önemli kazanımlar olsa bile çocuklara ilişkin büyük kazanımlara ulaşmak mümkün olmamış, çocuklar halen haklarına yeterli şekilde kavuşabilmiş değillerdi. *Laura A. Rosenbury* kadınların artık sözleşmeyle borç altına girebildiklerini ancak çocukların hala sözleşmelerde taraf olamadığını, kadınların boşanmaya ve çocuklarının velayetini almaya hak kazandığını ancak çocuklara hala hangi ebeveyni ile kalmak istediğine dair görüşünün sorulmadığını belirtmiştir.²⁴

Çocuklar konusunda istenen seviyede başarıya ulaşamadığını çocukların halen hukuk sistemleri ve devletler nezdinde devlet otoritesinin ya da ebeveynlerinin yönetimi altında objeler olarak görülmeye devam etmesinden anlayabiliriz.²⁵ Çocuklar bakımından

²³ İbid., s. 4.

²⁴ Laura A. ROSENBURY, “A Feminist Perspective on Children and Law: From Objectification to Relational Subjectivities”, *International Perspectives and Empirical Findings on Child Participation: From Social Exclusion to Child-Inclusive Policies* (Yazarlar: Tali GAL/ Benedetta Faedi DURAMY), 1st Edition, Oxford University Press, 2015, s. 2.

²⁵ İbid., s. 3.

feminist düşünürlerce en çok ele alınan konulardan biri de işte bu çocukların bağımlılığı/özerkliği sorunudur. *John Stuart Mill* özerk bir bireyi rasyonel olmak ve yeterli, ehil olmakla ilişkilendirir ve çocukların bu nedenle özerk olamayacağını söyler. *Mill*'e göre çocuklar hem kendi eylemlerinden hem de dışarıdan gelebilecek zararlardan korunmalıdır. Bu yüzden çocuklar için özerklikten bahsetmek mümkün değildir.²⁶ Ancak *Mill*'in özerk bir bireyi tanımlamak için kullandığı bu iki özelliği yetişkinler arasında da birçok kişinin sağlamadığı açıktır.²⁷ Feminist hukukçular çocukların ataerkil aileye ve ataerkil otoriteye olan bağımlılığını sorgular.

Çocuklara ebeveynleri ve devlet otoritesi tarafından oldukça kısıtlı alanda söz hakkı tanınması ve çocukların hep bir otoriteyle ilişkilendirilmesi ve otoriteye tâbi tutulması feminist perspektiften bakıldığında kadınların ataerkil iktidar altında sıkı sıkıya denetlenmesi ve yaşamlarının şekillendirilmesine benzetilmektedir. Çocukların bu bağımlılığı ekonomik ve bedensel olarak yetişkinlerle aynı kapasiteye sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. Çocukların fiziksel ve duygusal gelişimleri onları belli yaşlara gelesiyeye kadar yetişkinlere bağımlı olarak yaşamlarını sürdürmeye zorlamaktadır. Aynı zamanda bu fiziksel ve duygusal gelişmemişlik hali çocukların devlet tarafından da yetişkinlere nazaran çok daha fazla koruma mekanizmaları geliştirmeye itirmiştir.²⁸ Ancak çocukları bu seviyede bir otoriteye tabi kılan bakış açıları

²⁶ Bruce C. HAFEN/ Jonathan O. HAFEN, “Abandoning Children to Their Autonomy: The United Nations Convention on the Rights of the Child”, *Harvard International Law Journal*, Vol: 37, No:2, Spring 1996, s. 452.

²⁷ Melinda JONES/ Lee Ann Bassar MARKS, “The dynamic developmental model of the rights of the child: A feminist approach to rights and sterilisation”, *The International Journal of Rights* 2, 1994, s. 280.

²⁸ ROSENBURY, s. 5-6.

hatalıdır. Çocuklara karşı bu bakış açısının problemi çocukların tamamen bir yetişkine bağımlı, fikir yürütmekten yoksun, yalnızca oyun oynayan kimseler gibi yansıtılmasıdır ancak bu bir gerçektir ki dünyada birçok çocuk çalışarak aile ekonomisine yardım etmekte, evde temizlik ve yemek gibi sorumlulukları almakta ve kardeşlerinin bakımını üstlenmektedirler. Bu yönüyle çocuklar aslında yalnızca otoritelere mutlak şekilde bağımlı insanlar değil, kendileri de çeşitli inisiyatifler alabilen, kendilerine ve çevrelerinde olup bitene dair fikir yürütebilecek ve görüş bildirebilecek seviyede kimselerdir.²⁹ Firestone çocuklara ilişkin bu hatalı bakış açısının sonradan yaratılmış olduğunu belirtir. Çocukların geçmişin aksine modern çağlarda ve günümüzde bu muhtaç anlayış altında anlatılmaya çalışıldığını belirtir. Çocukların geçmişte kendilerine özgü oyuncakları yoktur, çocuklar belli bir yaşa vardıklarında yetişkin kıyafetleri giymeye başlar, yetişkinlerin sosyal hayatlarına dahil olurlardı. Ancak günümüz anlamında okulun ortaya çıkmasıyla birlikte çocukların okula başlaması ve gününün neredeyse tamamını okula ve ev ödevlerine özgülemesiyle çocuklar ve yetişkinler arasındaki makasın giderek açıldığı görülmektedir. Bu süreçte artık çocuklar yetişkinlerin hayatlarından koparılmalarıyla birlikte çocukların yetişkinlerin sahip olduğu yeteneklere ve meziyetlere sahip olamayacağı kanısı gelişmiş ve çocukların yetenekleri ve düşüncelerine daha da az önem verilmeye başlanmıştır. Çocuğun yetişkinlerle ortaklaşa bir hayatın parçası olduğu dünyadan, okul ve oyun çocuğuna dönüştüğü bu süreçte çocukların düşünceleri ve kendileri de küçümsenmeye başlanmıştır. Çocuklar kendileriyle benzer şekilde küçümsemelere maruz kalan kadınlarla birlikte erkeklerin parçası olduğu ekonomi, sosyal ve siyasal hayattan dışlanmış, bu alanlara dahil olmak için birikimleri ve kapasitesi yeterli

²⁹ Jo BRIDGEMAN/ Daniel MONK, “Introduction: Reflections On The Relationship Between Feminism And Child Law”, *Feminist Perspectives On Child Law* içinde (Edited by: Jo BRIDGEMAN/ Daniel MONK), Cavendish Publishing London, 2000, s. 10.

olmayan bireyler olarak lanse edilmişlerdir. Bu iki gruba ise dışarıdaki hayata dahil olamayacakları şekilde ev içindeki işler ve ev içindeki hayat bırakılmıştır.³⁰ Evin içine hapsedilmiş ve zamanının çoğunu okulda geçirerek senelerin geçmesini bekleyen ve büyüdüğünde yetişkin olmak umuduyla yaşayan çocuk, kısıtlanmış bu hayat ve kendisine karşı olan bu üstenci bakış açısı ile tamamen yetişkinlerin mutlak hakimiyeti altında bireyler olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak bu şekilde çocukların toplumsal ve siyasal varlıklarını göz ardı eden anlayışlar hatalıdır. Bu anlayışa karşı doğru olan ise çocuğun iradesini ve kapasitesinin varlığını yok sayan bu anlayışı ortadan kaldırıp çocuğun korunma ihtiyacı ve özerkliği arasındaki dengenin sağlandığı bir yaklaşım geliştirmektir. Bu dengenin gözetildiği bir anlayış hem aile yaşantısına, hem okul içinde öğretmen öğrenci ilişkilerine hem de çocuklara ilişkin her türlü hukuki düzenleme içinde benimsenmelidir.

Feminist hukukun çocuğun özerkliği sorunu hariç çocuk hukukuna ve çocuğun insan haklarına anlayışına getirdiği bir diğer eleştiri özel alan/kamusal alan ayrımına dairdir. Çocukların iradesini atlayan ve çocuklara kendilerini ifade etme alanı tanımayan bu katı otorite çoğu zaman kendini ilk olarak ailede göstermektedir. Feminist hukukçulara göre bu otoriteyi kırabilmek ve çocuğun haklarına erişimini kolaylaştırabilmek için gerektiğinde aileye müdahale etmek gerekir. Bu müdahaleyi mümkün kılabilmek adına feminist teorisyenler özel alan / kamusal alan ayrımında ailenin özel alandan çıkarılıp kamusal alana dahil edilmesini ister. Bu sayede dokunulmaz aile de değiştirilebilir ve dönüştürebilir hale gelir. Çünkü ailenin özel alanda kalması onu müdahalelere kapalı kılmaktadır. Kamusal alanın sınırları içinde aileye, aile içinde eşitliği sağlamak amacıyla müdahale mümkündür. Bu anlamda da gerçek bir eşitliği sağlamaya yönelik atılacak

³⁰ FIRESTONE, s. 82-88.

adım aile içinde “bireyselliği sağlamak” tır. Burada bireysellikten anlaşılması gereken kapitalizm göre bir bireysellik değildir. Burada bireysellikten anlaşılması gereken çocuklar üzerindeki katı hiyerarşinin ortadan kalkması, geleneksel rollerin hafifletilmesi ve ailenin daha demokratik bir yapı haline gelmesidir. İşte feminist teorisyenler aile kurumuna müdahaleyi bu tip bir eşitsizliğin hedefi olan kadınları ve çocukları korumak ve geleneksel ve katı hiyerarşik kurallara sahip aileyi daha demokratik bir yapıya dönüştürmek adına kabul eder ve mümkün görür.³¹

II. FEMİNİST PERSPEKTİFTEN KIZ ÇOCUKLARINA VE ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME 'YE ODAKLANMAK

Kız çocukları hem cinsiyetleri hem de yaşları itibariyle hem kadınlara tanınmış koruma mekanizmaları hem de çocuklara tanınmış koruma mekanizmalarından faydalanabilmelidir. Ancak dünyada en çok hak ihlaline maruz kalan grupların başında kız çocuklarının gelmesi uygulamada kız çocukların asgari düzeyde bile korumaların birçoğundan mahrum olduklarını göstermektedir. Özellikle ergin olma yaşına yaklaştıkça kız çocuğunu korumaya yönelik çalışmalar daha da azalmaktadır. Bu korumanın azalması ile kız çocuğu her türlü istismara daha da açık hale gelmektedir.³² Bu istismarlara karşı ise kız çocuğunun çocuk olduğu göz ardı edilerek çocuklara ilişkin koruma mekanizmaları kullanılmamaktadır. Bu da çocuğu bu istismarlara karşı korunmasız da bırakmaktadır.

³¹ Benjamin SHMUELI, “What Has Feminism Got To Do With Children’s Rights? A Case Study Of A Ban On Corporal Punishment”, *Wisconsin Women’s Law Journal*, Vol. 22, 2007, s. 187.

³² BACKSTROM, s. 542.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme madde 2' ye göre her çocuk cinsiyeti fark etmeksizin sözleşmede tanınmış tüm haklardan faydalanır. Yine sözleşmenin 1. maddesinde ise on sekiz yaşına kadar herkesin çocuk olduğu belirtilir. O halde bu iki madde bir arada göz önüne alındığında her kız çocuğu 18 yaşına kadar bu sözleşmede yer alan haklardan faydalanabilir.

Çoğu coğrafyada kız çocukları ergenlik dönemi ve sonrasında çocuk olarak görülmemekte ve yetişkin kadınlardan beklenen her şey kız çocuklarından da beklenmektedir. Bu kız çocuklarının evde evin işlerini yürütmesi, çocukların bakımını sağlaması gibi görevlerden başlayarak çocuğun evlendirilmesi, istismara maruz bırakılması gibi sorunlara kadar ulaşmaktadır. Bu türden eylemlerin gerçekleştiği yerlerde ise kız çocukları yukarıda bahsettiğim üzere toplum tarafından artık çocuk olarak değil yetişkin olarak değerlendirildiği için ÇHS' nin bu kız çocukları bakımından uygulanması yönünden sorunlar çıkmaktadır. ÇHS Amerika Birleşik Devletleri haricinde tüm dünyada hemen hemen her ülke tarafından kabul olunduğu halde dünyanın birçok yerinde kız çocuklarının çocuk yaşta evlilik, kadın genital mutilasyonu, insan ticareti gibi suçların mağduru olması ÇHS'nin kız çocukları bakımından etkin bir korumayı her zaman sağlamadığı göstermektedir.

Sözleşmenin taraf ülkelerde etkin şekilde uygulanamama sorunu ötesinde Sözleşme'nin kendi içerisinde de kız çocuklarını haklarının korunmasında dezavantajlı bırakabilecek hususlar bulunmaktadır. İşte bunlardan biri ergin olmaya dair 49. maddede yer alan hükümdür. Özellikle kız çocukları bakımından problemlili olan Sözleşme'nin 49. maddesine göre “... daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.” şeklinde ele alarak iç hukuk düzenlerine göre devletlerin daha erken

yaşıta reşit kılınma ve bu hallerde de ilgili çocuğun ÇHS' nin koruma mekanizmalarından yararlanmasının önüne geçebilmesidir.³³ Bu özellikle çeşitli ülkelerde evlenme gibi sebeplerle erken yaşlarda reşit kılınmış kız çocukları, kimi yerlerde kız çocukları için daha erken yaşlarda ergin olma yaşı belirleyen ülkelerde kız çocuklarının haklarının korunması ve onların da halen çocuk olduğunun unutulmasına sebep olmakta ve bu sözleşme kapsamında çocuk olmaktan doğan haklarının yerine getirilmesinin önüne geçebilmektedir. Sözleşmenin bu nedenle özellikle kız çocukları bakımından sorun doğurabilecek bu madde bakımından ulusal iç hukuk kurallarını dikkate almaksızın reşit olma yaşını dünyadaki tüm çocuklar için bu sözleşmeden faydanabilmeleri adına on sekiz yaşında karar kılması büyük önem arz etmektedir.

Kız çocukları bakımından ÇHS' de eleştirilebilecek bir diğer husus ise sözleşme boyunca çocuklar için ailenin öneminin oldukça ön plana çıkarılmasıdır.³⁴ Elbette çocuklar için aile oldukça önemlidir. Çocuğun ailesi ile birlikteliği, ailenin çocuk hakkında çeşitli konularda kararlar vermesi elzemdir. Ancak kimi zaman çocuğun haklarının korunması için çocuğun ailesinden de korunması gerekmektedir. Sözleşmenin 19. maddesinde çocuğun ebeveyn, yasal vasi, bakımını üstlenen kişiler tarafından gelecek bedensel ve zihinsel saldırılardan korunması gerektiği belirtilmiştir. Sözleşme özellikle kız çocukları bakımından ailenin önemli bir şiddet kaynağı olabileceğini vurgulanmaktan kaçınılmış ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temeli olan aile konusunda kız çocuklarını korumasız bırakmıştır.

ÇHS' ye feminist perspektiften getirilebilecek bir eleştiri de sözleşmenin cinsiyet körü dilinin kimi zaman kız çocuklarına yönelik belli özel ihtimam gerektiren alanlarda

³³ Ibid., s. 567.

³⁴ BACKSTROM, s. 567.

bu alana özel olarak eğilmeyi mümkün kılmamasıdır. Ayrıca kız çocukları bakımından unutulmuş önemli bir husus ise çocuk yaşta evlilikler, kadın genital mutilasyonu, çocuk yaşta gebelikler gibi kız çocuklarını ilgilendiren konularda özel düzenlemelerin bulunmamasıdır. Madde 24’ te çocuğun sağlığına dair genel hükümler bulunmakla birlikte bunlar yukarıda anılan problemlere çözüm getirmemektedir. Bu sorunların mutlaka ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliğine de değinilerek sözleşmede yer alması gerekmektedir. *Frances Olsen*’e göre Sözleşme görünürde cinsiyetler arası ayrı yapmasa bile hükümler incelendiğinde kız çocuklarının yaşadıkları sorunlar göz ardı edilmiştir. Sözleşmede çocuk askerlere, çocuk işçilere dair hükümler gibi diğer birçok hüküm genel olarak erkek çocuklarını ilgilendiren sorunlar olup sözleşmede bunlara dair çocuklara koruma sağlanmıştır. Ancak kız çocuklarını ilgilendiren sorunlara dair özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu yüzden *Olsen*’e göre sözleşme her çocuğu koruyor gibi gözükse de aslında kız çocuklarının sorunlarına karşı yeterli koruma sağlayamamaktadır.³⁵

Olsen’in sözleşmenin dilini cinsiyet körü olarak nitelendirmesi ve bu dilin kimi zaman kız çocukları bakımından zararlara sebep olacağına değinmesine karşın *Cynthia Price Cohen* dil konusunda ÇHS’ yi farklı şekilde değerlendirmiştir. Öncelikle sözleşmede hedef olarak cinsiyet körü bir dil ile oluşturulmaya çalışılmıştır.³⁶ Sözleşmeyi dil bakımından inceleyen *Cohen* sözleşmede geçmiş insan hakları belgelerine nazaran dil kullanımında kadın erkek eşitliği yönünden sözleşmeyi başarılı bulurken, farklı olarak sözleşmede cinsiyet körü değil cinsiyet eşitlikçi bir dil kullanıldığı belirtir. ÇHS’ye kadar

³⁵ OLSEN, s. 194.

³⁶ Ladan ASKARI, “The Convention On The Rights Of The Child: The Necessity Of Adding A Provision To Ban Child Marriages”, *ILSA Journal of International & Comparative Law* Vol: 5, No:1, Fall 1998, s. 124.

uluslararası sözleşmelerde her zaman “he/his” öznesinin kullanıldığına dikkat çeken *Cohen* ÇHS’ de Sözleşmenin özne olarak cinsiyet zamirlerini kullanmaktan mümkün mertebe geri durduğunu Sözleşmede genel olarak öznenin “the child” (çocuk) olduğunu belirtir. İyelik kullanılması gereken yerlerde ise çoğu zaman “the child’s” (çocuğun) olarak kullanılmaya çalışıldığını, kimi yerlerde ise her iki cinsiyete de yer verilerek “his or her parents” gibi kullanımların geçtiğinden bahseder. *Cohen* bu yönüyle sözleşmede cinsiyet körü bir dil kullanımından ziyade tam anlamıyla cinsiyet eşitlikçi bir dil kullanımı olduğunu belirtir.³⁷

³⁷ COHEN, s. 46-49.

İKİNCİ BÖLÜM: ADALETE ERİŞİM

I. ADALETE ERİŞİM VE FEMİNİST PERSPEKTİFTEN ADALETE ERİŞİMİN İNCELENMESİ

A. ADALETE ERİŞİMİN TANIMI

Adalet erişim hukukun gerçek hayatta uygulamaya koyulması ve mahkemeler aracılığıyla adaletin sağlanıp sağlanamadığı ve sağlanamadığı hallerde bunun nasıl iyileştirilebileceği üzerinde durur. Bir başka tanıma göre insan haklarının toplumsal ve siyasal düzeyde sağlanabilmesinin yoludur ve insan hakları ihlallerine yahut muhtemel ihlallere karşı adalet erişim insan haklarının etkili bir şekilde güvence altına alınıp alınmadığıyla ilgilendir.³⁸ Adalet erişimin sınırlı, belirli bir tanımını yapmak mümkün gözükmemektedir; fakat bu adalet erişimi daha esnek ve geniş şekilde ele almamıza olanak sağlar. Bu sayede adalet erişim insan haklarının güncel sorunlarına paralel şekilde esnetilebilir, kapsamı değiştirilebilir ve genişletilebilir bir özellik alır.³⁹

Aydınlanma sonrası hukuk devleti anlayışıyla birlikte her vatandaşın eşit olduğu, hukukun herkese eşit uygulandığı bir sistem kurgulanmış ve maddi hukukta yerini almıştır. Bu kurguda mahkemeler ve kurumlar da tarafsız birer aktördür. Adalet erişim

³⁸ Gülriz UYGUR/ Nadire ÖZDEMİR, *Adalet Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, CEİD Yayını, Ankara 2021, s. 33.

³⁹ Neva ÖZTÜRK/ Gökçen TANER/ Ersoy KONTACI, *Çocukların Adalet Erişim Hakkı Çerçevesinde Hukuki Yardım Hizmetlerine Dönük İhtiyaç Analizi*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2019, s. 31.

bu dönemde bir kimsenin dava açma, açılmış bir davada kendini savunma hakkını göstermekteydi. Öyle ki bu hak bir ‘doğal hak’ olarak sınıflandırılmaktaydı. Doğal hukuk teorisine göre doğal hakların varlığı ve hayata geçirilmesi konusunda devletlerin herhangi bir aktif eylemde bulunmasına gerek yoktur. Devletin doğal haklara ilişkin müdahalesi ancak bir doğal hakkın açıkça kısıtlanması veya kullanılmasının engellemesine yönelik bir eylem olduğunda mümkündür.⁴⁰ Adalet erişimi de o dönem herkesin doğuştan var olan bir doğal hakkıydı ve devletlerin bu doğal hakkın kullanılması için halka özel bir şey bahşetmesine gerek yoktu. Bu sebeple bu dönemlerde adalet erişimi hakkının kullanımının mümkün olup olmadığı bir tartışma konusu olmamıştı; fakat o dönemde adalet erişimi yalnızca çok küçük bir sınıf için mümkündür. Liberal hukukun bu soyut, pratiğe yazıldığı gibi yansımayan hukuk ve adalet düşüncesi hukuki realistlerce sonradan eleştirilmiştir. Tarafsızlığın ve mutlak eşitliğin mümkün olmayacağını ve hukukun herkes için aynı sonuçları vermeyeceğini, herkese karşı adil olmadığını vurgulamışlardır.⁴¹

Klasik adalet erişimi anlayışlarında adalet hukuk üzerinden tanımlanmıştır. Bireyler mahkemeye başvurabiliyor mu, avukata ulaşabiliyor mu, ulaşıyorsa masraflarını karşılayabiliyorlar mı gibi sorular değerlendirilmiş ve adalet erişimi mahkeme ve mahkemeye erişimi ile sınırlı kalmıştır. *Mauro Cappelletti* adalet erişimin yeterli olmadığını ‘etkili’ bir adalet erişimi hedeflememiz gerektiğini belirtir. Silahların eşitliği ilkesi yazılı olarak hukuk sistemlerinde var olsa bile, silahların eşitliğinin gerçek

⁴⁰ Mauro CAPPELLETTI/ Bryant GARTH, "Access to Justice: The Newest Wave in the Worldwide Movement to Make Rights Effective." *Buffalo Law Review* 27 (1978) 181, s.183.

⁴¹ Seda KALEM BERK, *Türkiye’de “Adalet Erişimi” Göstergeler ve Öneriler*, TESEV Yayınları, Temmuz 2012, s. 11.

anlamıyla sağlanması idealinin ütöpik olduğunu belirtmektedir. Bu ütöpik hayali gerçekleştirmek mümkün değildir; ancak çaba sarf ederek ve çalışarak en elverişli seviyede ‘etkili’(efektif) bir adalete erişim sağlanabilir. Adalete erişimin ne kadar ‘etkili’ olacağını belirleyen ölçüt ise adalete erişim önündeki engellerin varlığıdır. Bu engeller ortadan kaldırıldığı ve azaltıldığı sürece, orantılı olarak etkili bir adalete erişime sahip oluruz.⁴²

Burada değinilebilecek bir diğer ilişkili ve benzer kavram prosedürel adalet kavramıdır. Prosedürel adalete göre hakkın yazılı hukuk düzeni içinde bireylere eşit şekilde verilmesi yeterli değildir. Prosedürel adalet anlayışına göre tam anlamıyla adaletin sağlanması için yazılı hukukta tanımlanmış haklara eşit bir şekilde erişim ve kullanım imkanı da sağlanmalıdır. Örneğin hukuken yargıya başvurma hakkı herkese eşit olarak tanınmış olsa bile yargılama masraflarının çokluğu, başvuru sürecine dair herkesin anlayabileceği düzeyde açıklayıcı bilgilerin olmayışı gibi sebeplerle adalete erişim herkes için eşit düzeyde mümkün olmamaktadır. Prosedürel adalet işte yukarıda anılan sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri de göz önünde bulundurulur.⁴³ Bu yönüyle prosedürel adalet, adalet süreçlerinin sonucuyla ilgilenmez, bunun yerine sonuç öncesi süreçte prosedürlerin eşit uygulanabilirliğiyle ilgilenir. Bu sebeple prosedürel adaletin sağlanması adalete erişimin önemli bir parçasıdır.

Adalete erişim dar bir çerçevede ele alındığında bireylerin mahkemelere ve idari kurumlara erişimi incelenir. Fakat benim de burada ele alacağım şekliyle geniş anlamda adalete erişim bireylerin mahkemelere ve idareye erişiminin ötesinde, buradan adil bir

⁴² CAPPELLETTI/GARTH, 1978, s. 186.

⁴³ UYGUR/ ÖZDEMİR, s. 28.

sonuç alabilecekler mi, süreç adil bir şekilde ilerleyecek mi gibi soruları sorar ve adalete erişimi etkileyen sosyal, ekonomik, cinsiyet ve benzeri adalete erişim önündeki engelleri de inceler ve bunların ortadan kaldırılması gerekliliğini göz önüne alır. *Marc Galanter* de adalete erişim ile hukuki güçlenme (legal empowerment) arasında ilişki kurar ve adalete erişimi bireylerin hukuki gelişimleri yönüyle inceler⁴⁴. Özellikle dezavantajlı gruplar için hukuki güçlenme adalete erişimin önemli bir parçasıdır. Adalete erişimde hukuk sistemi içindeki normlar yeterli gibi gözükse de dezavantajlı ve marjinalleşen grupların adalete erişimi için özel olarak çalışılmalıdır. Bu grupların adalete erişimi diğer kimselere göre oldukça düşük seviyelerde kalmakta ve hak kayıplarına yol açmaktadır. Adalete erişim konusunda geride kalan bu dezavantajlı ve marjinal gruplar için “adalete erişimde boşluk” kavramı kullanılmaktadır.⁴⁵ Bu sebeple adalete erişim ele alınırken bu grupların eğitim düzeyi, ekonomik ve sosyal durumları göz önünde bulundurularak adalete erişimleri incelenmelidir. Örneğin kadınların adalete erişimine dair BM’nin getirdiği altı adet ölçüt bulunmaktadır. Bunlar haklı gösterilebilir, elde edilebilir, erişilebilir, iyi nitelikte olma, hesap verilebilirlik, zarar görenin zararının giderilmesidir.⁴⁶

B. ADALETE ERİŞİMİN TARİHÇESİ

Adalete erişim hakkı köken olarak adil yargılanma hakkına dayandırılabilir. Ayrıca hukuk devleti ilkesi ile ilişkilendirilebilir ki bu da geçmişini 19. Yüzyıla kadar götürür. Hukuk devleti ve sonrasında yapılan reformlar ile vatandaşlar din, dil, ırk, sosyo-ekonomik grup fark etmeksizin eşit hale getirilmeye çalışılmıştır. Ancak 1960’lı yıllarda

⁴⁴ ÖZTÜRK/ TANER/ KONTACI, s. 32.

⁴⁵ UYGUR/ ÖZDEMİR, s. 31.

⁴⁶ *İbid.*, s. 16.

bu reformlara rağmen hala kimi kesimlerin dezavantajlı olduğu ve eşitliğin sosyal hayata yansımadağı görölmüştür. Buradan hareketle “adalete erişim” tartışılmaya başlanmıştır.⁴⁷

Adalet erişimin tarihi gelişimi üç dalga ile özetlenebilir: Birinci dalga adli yardımın yaygınlaştığı süreçtir, ikinci dalga özellikle çevre ve tüketici hukuku alanlarında yasal temsili sağlamaya yönelik reformlarla, grup temsiliyle ilgilenmiştir, üçüncü dalga ise adalet erişimin önündeki engellere karşı mücadeleyi ve bu engelleri ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.⁴⁸ Aşağıda adalet erişimde üç dalga kısaca anlatılacaktır.

Birinci dalgada ilk olarak maddi durumu yetersiz kimselerin adalet erişimi sorunu incelenmiş ve çözülmeye çalışılmıştır. Buna çözüm olarak ise maddi durumu yetersiz olan kimseler için yargılama ve avukat giderlerinin karşılanmasını sağlayan, bu kimselere ücretsiz hukuki yardım ve hukuki temsil sağlayan adli yardım sistemleri kurulmaya başlamıştır. Adli yardım sistemlerinde bilinen üç farklı model bulunmaktadır. Bunlardan ilki genel olarak dünyada ve ülkemizde hizmet veren tipte, özel avukatların bir sistem içinde ulaşılabilir olduğu ve avukatın sağladığı hizmetlerin ücretinin avukata devlet tarafından ödendiği sistemdir. Diğer bir sistem ise 1965’de Amerika’da geliştirilmiş maaşlı avukatlar sistemidir. Kamuya bağlı çalışan avukatlar bulundukları bölgede bir kamu hukuk ofisi bünyesinde bölge sakinlerine hizmet sağlar ve buna karşılık düzenli şekilde maaş ödemesini devletten alır. Bu sistem ilk modele nazaran adli yardımı güçleştirmektedir. Personel yetersizliği, kamu avukatlarının hizmet kalitesi özel avukatları yakalayamayabileceği gibi durumlar olması halinde adalet erişim kısıtlanacaktır. Adli yardımda üçüncü model ise hem maaşlı kamu avukatlarının hem özel avukatların hizmet verdiği karışık modeldir. Bu model İsveç ve Kanada, Quebec’de

⁴⁷ UYGUR/ ÖZDEMİR, s. 34.

⁴⁸ CAPPELLETTI/ GARTH, s. 197.

uygulamada yer bulmuş ve adli yardıma başvuran kimselere kamu avukatından mı özel avukattan mı faydalanmak istedikleri sorulup buna göre adli yardım sağlanmıştır. Bu sistemi benimsemiş başka ülkeler de bulunmaktadır.⁴⁹

Adalet erişimin yoksul kimseler özelinde ve devamında kadınlar, engelliler gibi dezavantajlı gruplar için sağlanması sosyal devlet ilkesinin de bir gereğidir.⁵⁰ Yazılı hukukça tanınmış hakkın ne kadar etkin kullanılabildiği ve bu kullanımın önündeki engelleri herkes adına kaldırmak ve herkes için etkin bir adalet erişim sağlamak sosyal devletin bir görünümüdür. Burada sosyal devlet yalnızca mahkemelere erişim, avukata erişim gibi safi hukuka dair adalet erişim sorunlarıyla ilgilenmez, adalet erişimi etkileyen ekonomik ve sosyal daha derin sorunlarla da ilgilenir. Adalet erişim sosyal devlet ilkesi bağlamında da geniş bir şekilde ele alınır.⁵¹

Adalet erişimde ikinci dalga grup ve kolektif hakların ortaya çıkmasıyla başladı. Bu zamana kadar yargılama iki belirgin taraf arasında kişisel bir hakka dayalı uyuşmazlıklar için söz konusu olmuştu. Ancak ikinci dalganın çıkışı ile grup ve kolektif haklar ve bunun davası söz konusu olmaya başlamıştır. Günümüzü de kapsayan üçüncü dalgada ise adalet erişim çalışmaları adli yardım yanında, adalet erişim önündeki engelleri de incelemektedir ve bu engellerin ortadan kalkması için çabalamaktadır.⁵²

⁴⁹ İbid., s. 206.

⁵⁰ UYGUR/ ÖZDEMİR, s. 34

⁵¹ KALEM BERK, s. 17.

⁵² CAPPELLETTI/ GARTH, s. 197-207.

C. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ BAKIMINDAN ADALETE ERİŞİM İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Bu başlıkta adalete erişim ve kız çocuklarının adalete erişimiyle yakından ilişkilendirilebilecek temel kavramlardan bahsedilecektir.

1. Adalete Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Kanunlar nezdinde haklar herkese eşit şekilde tanımlanmış olsa bile bu hakların eşit şartlar altında ve benzer oranlarda kullanılmadığı açıktır. Burada yapısal eşitsizlikler söz konusu olmaktadır. yapısal eşitsizlikler bu eşit hakların kullanımının önüne bir set olmaktadır. Yapısal eşitsizliğin en büyük sebeplerinden biri ise toplumsal cinsiyettir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kendini adalete erişim, ekonomik kaynaklara erişim gibi birçok kritik alanda göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini bu kadar etkili kılan araçlardan biri de zararlı cinsiyet klişeleridir.⁵³ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği cinsiyet klişelerinin insan haklarına erişimin önünde büyük bir engel olduğunu belirtmektedir. Cinsiyet klişeleri dezavantajlı grupların, örneğin kadınların yargı yoluna başvurmasını bile engellemekte, kabullenilmiş klişeler kadınlar üzerinde psikolojik bir baskı aracı olmaktadır. Bu klişeler kimi zaman mahkeme kararlarında bile etkili olabilmektedir. Bu zararlı klişelerle mücadele etmek devletlerin ve sivil toplumun görevidir.⁵⁴

CEDAW 1. madde de kadınlara karşı ayrımcılığı tanımlamıştır. Ayrımcılığı sosyal, ekonomik, hukuki eşitlik unsurlarının hepsini göz önünde bulundurarak değerlendirmiştir. Maddi eşitliğin yanında imkanlara erişim açısından da ayrımcılığın

⁵³ UYGUR/ ÖZDEMİR, s. 40.

⁵⁴ Ibid., s. 41.

mümkün olduğunu ve bunun önüne geçilmesi için hem maddi hem de dönüştürücü eşitlik bakımından önlemlerin alınması yükümlülüğünü taraf devletlere yüklemiştir. 2. madde c fıkrasında kadınları da erkeklerle eşit biçimde koruyacak mekanizmaların ve hukuk sisteminin bulunması gerektiğini belirtilir. CEDAW komitesi zararlı cinsiyet klişelerinin adalete erişim bakımından da bir sorun olduğunu belirtir. Adalete erişim bakımından bu klişelerin kadınların erkekler kadar etkin şekilde yargı mekanizmalarından faydalanamamasına sebep olduğu görülmekte ve de kimi zaman şiddet gibi olaylarda mağdur zararlı cinsiyet klişeleri ile ön yargılı şekilde yargılanabilmektedir.⁵⁵

2. Adli Yardım

Adli yardım birçok kimsenin adli ve idari yargılamalara erişimini sağlar ve kişilerin hak kaybına uğramasının önüne geçer. Avukat yardımı hatalı kararların önüne geçtiği gibi, hak kayıplarının önlemesini de sağlar ve insan onuru ve adil yargılanma hakkı gibi temel demokratik idealleri güçlendirir.⁵⁶ Avukatın adalete erişim konusunda bu kadar mühim bir role sahip olduğu bu noktada *Deborah L. Rhode* , adalete erişimin uzun süredir insan haklarının bir meselesi olarak görüldüğünü, ancak adalete erişimi mümkün kılan avukata erişim hakkının bir insan hakları meselesi olarak görülmediğini belirtmektedir⁵⁷. Özellikle hukuki okuryazarlığın düşük olduğu, hukuki süreçlerin karmaşık ilerlediği durumlarda, avukata erişim adalete erişimin birincil şartı ve sağlayıcısı haline gelmektedir. Bu haliyle avukata erişim adalete erişimin temel unsurlarından biri ve insan haklarının bir sorunudur.

⁵⁵ *Gender Stereotyping as a Human Rights Violation*, OHCHR Commissioned Report, October 2013, s. 26.

⁵⁶ Deborah L. RHODE, *Access to Justice*, Oxford University Press, 2004, s. 9.

⁵⁷ RHODE s. 47.

Adli yardım sistemleri dünyada uzun zamandır yoksul ve dezavantajlı kesimlerin adalete erişimini güçlendirmek amaçlı çalışmaktadır. Adli yardımın topraklarımızda ilk örneği Osmanlı İmparatorluğu'nda 1876'da başlamıştır. Dava Vekilleri Nizamnamesi'nde bulunan hüküm ile yoksullara ücretsiz avukat sağlanacağı belirtilmiştir.⁵⁸ Bu hizmet o dönemin baro benzeri bir cemiyeti altında işlemiştir. Avrupa'da da benzer örneklerle 1900'lü yıllardan itibaren rastlanmaktadır.

3. İkincil Mağduriyete Uğratılmama

İkincil mağduriyete uğratılmama kavramı özellikle taciz ve cinsel istismar suçlarında gündeme gelmektedir. Bu kavram aynı zamanda özen gösterme ilkesinin de bir gereğidir. Burada amaç bir suçun mağduru olan ve ağır şekilde travmatize olmuş ve suçun mağduru olması sebebiyle ciddi mağduriyet yaşamış kimsenin tekrar yanlış davranışlar, mağdur suçlayıcı tavırlar, uzun yargılama süreleri, fail ile yüzleştirilme gibi eylemlerle tekrar mağduriyet yaşamasını ve travmatize olmasını engellemektir. Yargılama süresince kolluk kuvvetlerinden başlayarak adliye personeli, hakim ve savcılarının her türlü yanlış tutumu buna sebep olabilir.⁵⁹

4. Kesişimsellik

İnsanlar sosyal, ekonomik, kültürel, dini ve tarihi kökenleri ile farklı grupların parçaları olabilmektedir. Bu farklı grup özelliklerinin birleşimi kimilerine toplum nezdinde imtiyaz ve saygınlık sağlarken kimileri için ayrımcılığı, aşağılanmayı ve adaletsiz uygulamalara maruz bırakılmayı perçinleyen bir hal almaktadır. Kesişimsellik

⁵⁸ Fatmagül DEMİREL, “Osmanlı Hukuk Sisteminde Adli Yardım Kurumu”, *OTAM*, 29, Bahar 2011, s. 85.

⁵⁹ UYGUR/ ÖZDEMİR, s. 57.

de işte bu noktada kesişimsel ayrımcılığa maruz kalan kimselerin uğradıkları ayrımcılık ve adaletsiz uygulamalar ile ilgilenir. Kesişimsellik bu birbiriyle kesişen farklı kimlikleri bir yığın olarak görmez, bu kimlikler üzerine ayrı ayrı çalışmaz. Ortaya çıkan ve kesişimsel olarak var olan adaletsizlik ve ayrımcılık sorunu ile ilgilenir.⁶⁰ Kesişimsellik (intersectionality) kavramsal olarak görece yeni olsa bile, bu katlanmış ve farklı tür ayrımcılıkları bünyesinde barındıran ayrımcılığın farkına varılması ve ona karşı mücadele 1800'lü yıllardan beri feminist mücadele, kadın sosyalist hareketleri ve diğer eşitlik mücadelelerinde kendine yer bulmuştur.⁶¹

Kesişimsellik kavramı siyah kadınların hem ırkçılığa hem de cinsiyetçiliğe maruz kalmaları ile ortaya çıkmıştır. *Kimberle Crenshaw* kesişimsel ayrımcılığın onu oluşturan farklı ayrımcılık türlerinin toplamından daha ağır olduğunu ortaya koymuştur. Kesişimsellik siyahi kadınların mücadelesi içinde çıkmış olsa da sonrasında tüm feminist teorinin temel tartışma konularından biri haline gelmiştir.⁶² Özellikle üçüncü dalga feminizmde dışlanmış ya da din, dil, ırk gibi yönlerden diğerlerinden farklı ve azınlık özelliği gösteren kadınların mücadeleye dahil edilmesi ile kesişimselliğin üçüncü dalga

⁶⁰ Damla ALVER, “İnsan Haklarını Korumanın Bir Yolu Olarak Kesişimsellik”, *Etik, Hukuk ve İnsan Hakları İoanna Kuçuradi'ye 85. Doğum Günü İçin* içinde (Yayına Hazırlayanlar: Betül ÇOTUKSEVEN/ Gülriz UYGUR/ Harun TEPE), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2021, s. 299.

⁶¹ *Intersecting Inequalities – Gender Equality Index*, European Institute for Gender Equality, Publications Office of the European Union, 2019, s. 6.

⁶² ALVER, s. 291.

feminizmin temel özelliklerinden biri olduğu söylenebilir.⁶³ Sonrasında bu kavram engelli, mülteci, queer gibi grupları da kapsar hale gelmiştir.⁶⁴

5. Özen Gösterme İlkesi

Özen gösterme (due diligence) devletin devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen insan hakkı ihlallerine karşı devletin sorumluluğunu ortaya koyan bir ilkedir. Kadına karşı şiddetin çoğunlukla özel alanda gerçekleşmesi ve özel kimseler tarafında gerçekleştirilmesi kamusal güç kullanılarak gerçekleştirilen ihlallere karşı daha etkili şekilde işleyen insan hakları mekanizmalarının kadınların ve kız çocuklarının şiddetten korunması bakımından yetersiz kalmasına sebep olmaktadır.⁶⁵ Özellikle feminist teorisyenler tarafından geliştirilen ve dönüştürülen bu kavram kadına karşı şiddet ve diğer her türlü toplumsal cinsiyetten kaynaklı şiddet ve ayrımcılığı önlemek adına yalnızca faillerin cezalandırılmasının ötesinde şiddeti önleyici tedbirler almak, mağdurları korumak konusunda devlete de aktif bir rol ve sorumluluk yüklemektedir.⁶⁶ Devletin tüm kurum ve kuruluşları kim tarafından yapılırsa yapılsın insan hakkı ihlalleriyle mücadele etmelidir. Bu kavram feminist teoride özellikle kadına şiddete ilişkin çalışmalarda kullanılmaktadır.⁶⁷

⁶³ İbid., s. 294.

⁶⁴ UYGUR/ ÖZDEMİR, s. 60.

⁶⁵ Fatma İrem ÇAĞLAR GÜRGEY/ Özge YÜCEL DERİCİLER, “Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Özen Yükümlülüğünün Dönüşümünün Bir Örneği Olarak CEDAW Komitesinin 35 Sayılı Tavsiye Kararı”, *Ankara Barosu Dergisi*, Cilt: 77 Sayı: 1, 2019, s. 238.

⁶⁶ İbid., s. 234.

⁶⁷ UYGUR/ ÖZDEMİR, s. 61.

6. Yapısal Adaletsizlik

Yapısal adaletsizliği *Iris Marion Young* şu şekilde tanımlar: “*Yapısal adaletsizlik sosyal yapıların bir grup insanın kendini geliştirmesi önünde sistematik bir engel olurken, bir başka grup veya grupların ise bu engelleri uygulayan olduğu ve bu grupların kendini geliştirmesi önünde herhangi bir engel olmadığı gibi bu gruplara büyük fırsatlar sunulmasıdır.*” Yapısal adaletsizlik bu noktada kurumların sahip olduğu adaletsiz yapının kişilerin hayatlarına olan etkisini inceler.⁶⁸ Burada en çok engellenen yapısal adaletsizliğe maruz kalan grubun ise kadınlar olduğu görülmektedir. Burada kesişimsellik boyutu da vardır. Zira beyaz kadın ile siyah kadın yapısal adaletsizlikten aynı oranda etkilenmemektedir. *Sandra Fredman* dönüştürücü adalet ile kurumların, yapıların, zihniyetlerin, insanların, özellikle dezavantajlı grupların sosyal gerçeklikte eşit kılılmak adına olan değişim ve dönüşümü hedefler. Dönüştürücü adalet bu noktada yapısal adaletsizliği gidermek için önemli bir adımdır.⁶⁹

II. TÜRKİYE’DE ADALETE ERİŞİM

Türkiye yukarıda bahsi geçen birçok uluslararası sözleşmeye, belgeye taraf olması sebebiyle adalete erişime ilişkin temel normlarla bağlıdır. Bu kısımda Türkiye özelinde adalete erişimin mevcut durumu ortaya konacaktır. Adalet erişimin kavramsal olarak ve pratikte Türkiye’de oldukça geç incelenmeye ve tartışılmaya başlanmış bir alan olduğu

⁶⁸Nadire ÖZDEMİR, “Iris Marion Young Teorisine Genel Bir Bakış: Yapısal Adaletsizlik Ve Adaletsizlikten Sorumluluğa İlişkin Sosyal Bağlantı Modeli”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 146, 2020, s. 249.

⁶⁹ UYGUR/ ÖZDEMİR, s. 55.

görülmektedir. Adalet erişimin incelenmesi dışında uygulamada da adalet erişim konusunda Türkiye'nin başarısız dönemler geçirdiği görülmektedir. AİHM'nin verilerine göre 1959-2009 yılları arasında aleyhine en çok karar verilen ülke Türkiye olmuştur. Bu ihlal kararları ise en çok madde 6 adil yargılanma hakkı ilkesinin ihlali sebebiyle verilmiştir.⁷⁰ Adil yargılanma hakkı adalet erişimin temel konularından biridir ve bu yönüyle Türkiye'de adalet erişilmesi ve adaletin tesis edilmesi konusunda sorunlar olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de adalet erişim önündeki ilk ve önemli engellerden biri avukata erişim ve yargılama masraflarının karşılanamamasıdır. Hukuki sistemin karışık olması, kullanılan hukuk dili, yol gösterici bilgilerin azlığı gibi sebepler avukattan hukuki yardım almayı zorunlu kılmaktadır. Avukatlık asgari ücret tarifesinde yer alan ücretler ve diğer yargılama masrafları göz önüne alındığında birçok kimsenin bu masrafları karşılamayacağı açıktır. İşte bu sebeple adli yardım ve CMK zorunlu müdafilik sistemleri oluşturulmuştur. Adli yardım hukuk davaları ve idari davalarda maddi durumu yetersiz kimselere hizmet veriyor olup, zorunlu müdafilik ise CMK'dan kaynaklı ilgili hallerde ceza davalarında hizmet vermektedir. Ancak yapılan araştırmalar ve AB raporları göstermektedir ki bu hizmetlere de erişim beklenen seviyede de gerçekleşmemektedir. Örneğin bir çalışmada İstanbul'da hapis cezası alan mahkumların %74'ünün yargılamanın hiçbir aşamasında avukattan yardım almadığı tespit edilmiştir. Bu sayılar ülkenin değişik bölgelerinde farklılıklar gösteriyor olup avukata erişimin çok daha düşük olduğu bölgeler ve iller bulunmaktadır.⁷¹ Adli yardım ve CMK sistemlerinde problemlerden biri ise bu hizmetlerin genellikle genç avukatlarda tarafından, maddi

⁷⁰ KALEM BERK, s. 25.

⁷¹İbid., s. 28.

kazanç gayesiyle yürütülmesidir. Avukatlar ve barolar tarafından asıl amacın adalete erişim olduğu göz ardı edilebilmektedir. Bu da hizmetin kalitesini kimi zaman etkileyebilmektedir. Ancak adalete erişim hususunda bu oldukça önem arz etmektedir. Adli yardım sistemlerinde bir diğer sorun ise belirlenmiş standartların bulunmaması, her baronun farklı yapıda adli yardım sistemlerine sahip olması ve var olan sistemin de baro ve mahkeme arası koordinasyon eksiklikleri sebebiyle sağlıklı bir şekilde işletilememesidir. Adli yardım taleplerinin değerlendirilmesi ve sonuca bağlanması kimi zaman o kadar uzun sürmektedir ki talep sonuca bağlamadan ilgili davada karar verilmektedir. Bu da bireylerin adalete erişimini oldukça zorlaştırmakta, büyük hak kayıplarına yol açabilmektedir.⁷²

Ülkemizde adalete erişim önünde engel olan hususlardan bir diğeri de düşük okur-yazarlık oranı ve buna bağlı olarak oldukça düşük seviyelerde hak bilgisi ve hukuki okur-yazarlık oranlarıdır. Hukuki bilginin azlığı, kanun, internet vb. bilgilendirici kaynaklara erişim ve kullanım becerilerinin düşük olması hukuki mercilere başvurmak isteyen kimsenin ilk olarak nereye başvurması gerektiğini bilmemesi, hangi sürelerle tabi olduğu gibi temel bilgilerden mahrum olması adalete erişimi neredeyse imkansız hale getirmektedir. Bu sorunun önüne geçilmesi hukuki okur-yazarlığın artırılması yönünde çalışmalar yapılması, açıklayıcı, herkesin anlayabileceği düzeyde kaynaklar ve rehberler oluşturması ile iyileştirilebilir. Dile ilişkin bir başka sorun ise Türkçe bilmemekten kaynaklı sorunlardır. Bu durumlar için kişiler mutlaka tercüman hizmetinden faydalanmalıdır. Yapılan işlemler, süreç, olası sonuçlar anlayabilecekleri dilde kendilerine anlatılmalıdır. CMK madde 202/4' te sanığın savunmasını kendi dilinde yapabileceği fakat tercüman ücretinin karşılanmayacağı belirtilmektedir. Yoksul

⁷² KALEM BERK, s. 32.

kimseler tarafından karşılanması mümkün olmayacak bu ücret sebebiyle savunma hakkı yeteri şekilde kullanılamayacak ve bu durum hak kayıplarına sebebiyet verebilecektir. Adalete erişimin etkili şekilde sağlanması için tercüman hizmetinin bu kimselere ücretsiz şekilde sağlanması gerekmektedir.⁷³

Türkiye adalete erişime dair bu temel sorunları çözmek, adalete erişimi iyileştirmek amaçlı, Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinin etkisiyle çeşitli adımlar atmış ve hedefler belirlemiştir. Bu hedefler ve planlar dört senelik hazırlanan Yargı Reformu Stratejilerinde toplanmıştır. İlki 2009, ikincisi 2015, üçüncüsü ise 2019 yılında yayınlanmıştır. Burada en son hazırlanan ve günümüzü kapsayan 2019-2023 tarihli Yargı Reformu Stratejisinde adalet erişime ilişkin hedefler ve faaliyetlerden bahsedeceğim.

Strateji planında adalete erişime dair toplamda 11 hedef bulunmaktadır. Her hedef bu hedefin gerçekleşmesi için yapılacak faaliyetlerle bir arada verilmiştir. Plana göre ilk hedef adalete erişimi kolaylaştırmak adına başvuru süreleri gözden geçirmek ve süreleri mümkün olduğunca eşitlemek olacaktır. İkinci hedef adli yardımın güçlendirilmesidir. Öncelikle günümüzde barolar aracılığıyla yürütülen adli yardım sisteminden farklı olarak vatandaşların hukuk ofislerinden birebir danışmanlık alabileceği bir adli yardım ağı oluşturulması planlanmıştır. Adli yardıma başvuruda bireylere külfet olan evrak sayısı ve başvuru işlemlerine karşı, başvuru prosedürü kolaylaştırılacak ve E-Devlet üzerinden başvuru mümkün hale getirilecektir. Adli yardım hizmeti sebebiyle tahakkuk ettirilen vergilere ilişkin düzenleme yapılacaktır. Arabuluculuk süreçlerinde adli yardım güçlendirilecektir. Adli yardım hizmeti veren avukatlar düzenli eğitime tabi tutulacak ve

⁷³ Vahap Çoşkun, “Adalete Erişimde Kurumsal ve Kültürel Engeller”, *Hukuk İzleme Raporu 2021: Türkiye’de Adalete Erişim*, İstanbul 2022, s. 86.

performans değerlendirmesi yapılacaktır. Adli yardım sistemi kırılğan, dezavantajlı gruplar için özel çalışmalar yapacaktır.

Üçüncü hedef doğrultusunda adliyeler engelli vatandaşların erişimine uygun hale getirilecektir. Engelliler için Braille alfabesi, işaret dili tercümanı gibi hizmetler sağlanacak ve personele ilgili eğitimler verilecektir. Tutuklu engelliler için de ceza infaz kurumları fiziksel olarak uygun hale getirilecektir. Dördüncü, beşinci ve altıncı hedef dezavantajlı gruplardan kadınların, yaşlıların ve yabancıların adalet erişimini kolaylaştırmak üzere hedefler içermektedir. Buna göre kadın haklarının korunması için farklı ve etkili uygulamalar geliştirilecektir ve hizmet içi eğitimlerde özellikle kadın haklarına dair eğitimler verilecektir. Yaşlılar için adliyeler daha uygun hale getirilecektir ve yaşlılara duyarlı bir adalet sistemi için personele eğitimler verilecektir. Yabancılar için tercüme hizmetleri geliştirilecek, yabancıların adalet erişimini kolaylaştıracak belgeler, formlar ve bilgilendirici broşürler farklı dillerde hazırlanacaktır.

Yedinci hedef hukuki himaye sigortasının geliştirilmesidir. Sekizinci hedef yargı hizmetlerine ilişkin düzenli memnuniyet anketlerinin yapılmasıdır. Dokuzuncu hedef yargıda, adliyelerde medya ve halkla ilişkilerin geliştirilmesidir. Bu hedefe yönelik adliyelerde halkla ilişkiler büroları kurulacak, adliye muhabirleri için temel hukuk bilgileri ve hukuk terminolojisine dair eğitimler verilecek, ağır ceza mahkemelerinde danışma masaları oluşturulacak, bu masalarda hukuk öğrencilerinin staj yapması ve gönüllü çalışması sağlanacaktır. Adliye personeline iletişim becerileri ve halkla ilişkiler üzerine eğitimler verilecektir. Onuncu hedef doğrultusunda kamuoyunu bilgilendirmek, adalet erişimini kolaylaştırmak üzere broşürler hazırlanması ve bunların internet üzerinden vatandaş ile paylaşılması sağlanacaktır. Yine hukuk fakültesi öğrencilerinin vatandaşlara yargı sistemine dair tanıtıcı bilgilendirmeler yapacağı etkinlikler

düzenlenecektir. Son ve on birinci hedef ise tanıklara ilişkin olup, tanıklığa dair bilgilendirici metinlerin hazırlanmasını, adliyelerde duruşma saatlerine uyulmasını ve tanıkların mağdur edilmemesi veya bu sebeple tanıklıktan kaçınmamasını hedeflemektedir.⁷⁴

⁷⁴“Yargı Reformu Stratejisi” , Mayıs 2019, <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/522/dosya/8-2019-2023-yargi-reformu-stratejisi11-08-202010-25-am.pdf>, s. 66-72. (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: FEMİNİST PERSPEKTİFTEN KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİNİ ANLAMAK

Bu bölümde bu tezin de konusunu oluşturan kız çocuklarının adalete erişimi incelenecektir. Öncelikle kız çocuklarının insan hakları ve adalete erişimi feminist perspektiften ortaya konacaktır. Devamında kız çocuklarının adalete erişimi önündeki engeller sıralanacak ve bu engeller açıklanacaktır.

I. KIZ ÇOCUKLARININ İNSAN HAKLARI

Uluslararası insan hakları belgeleri kamusal alanda insan hakları sorunlarını ele almaktadır ve özel alanda yaşanan insan hakları sorunlarını ıskalamaktadır. Kadınların kamusal alanın oldukça dışında kaldığı ve özel alana mahkum olduğu bu zamanlarda oluşturulmuş uluslararası belgeler de bu sebeple kadınların insan haklarına ilişkin sorunları ıskalamıştır. Ayrıca bu insan hakları belgelerini hazırlayanların ve onayların çoğunluğu da iktidar sahibi atanmışlar ve seçilmişler idi. Bu da yine ataerkil iktidarın parçası olan erkekler; kamusal alanda birçok uluslararası belge ve kamusal alandaki insan haklarına dair çalışmalar yapmalarına karşılık özel alanda kadınların ve kız çocuklarının maruz kaldığı insan hakları ihlalleri göz ardı etmiştir.⁷⁵

⁷⁵ Gülriz UYGUR/ İrem Çağlar GÜRGEY. “Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları İhlali ve Bunun Bir Örneği Olarak Kadına Yönelik Şiddet”, *Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddet* içinde (Editör: Funda Kaya, Nadire Özdemir, Gülriz Uygur), Savaş Yayınları, Ankara Ekim 2014, s. 14,15.

Kız çocuklarının ve kadın haklarının özel olarak ele alınması gerektiği açıktır. Kız çocuklarının hakları aynı zamanda insan hakları çatısı altındadır ve kız çocuklarının her birinin kız çocuğu olmaktan öte insan olmaktan ileri gelen hakları olmasına karşın kız çocuklarının insan hakları, genel insan hakları teorisi ve çalışmalarında görünmez hale gelmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta kız çocuklarının ve kadın haklarının insan haklarından bağımsız şekilde ele alınarak marjinalleştirilmesidir. Bu durumda kız çocuklarının haklarının savunusunun bir insan hakları savunusu olduğu gerçeği unutulurak kız çocuklarının haklarının daha da geri plana düşmesi tehlikesi ortaya çıkmaktadır.⁷⁶ Unutulmamalıdır ki kız çocuklarının cinsiyetçilik sebebiyle uğradığı her ihlal de insan hakları ihlalidir. UNICEF raporları göstermektedir ki dünyada birçok yerde iki ile beş yaş arası kız çocukları doğumlarından itibaren cinsiyet ayrımcılığından dolayı yeterli besine ve doktor desteğine ulaşamamaktadır. Bu da ölüm, fiziksel ve ruhsal hastalıkların artması ve hatta kız çocuğunun ölümüyle sonuçlanabilmektedir.⁷⁷

Kız çocuklarının insan hakları özellikle savaş ve kriz anlarında daha çok önem kazanmaktadır. Hem cinsiyetleri hem yaşları sebebiyle çatışma zamanlarında kız çocuklarının hakları olası ihlallere çok açık haldedir. Silahlı çatışma bölgelerinde kız çocukları çocuk asker olarak kullanılabilmekte ve içlerinde hayatını kaybedenler olmaktadır. Özellikle çatışma bölgelerinde toplu halde yaşanan kamplarda kız çocuklarının iş gücünün sömürüsüne ve cinsel sömürüsüne rastlanmaktadır.⁷⁸

⁷⁶İbid., s. 29.

⁷⁷Yves BEIGBEDER, *New Challenges for UNICEF- Children, Women and Human Rights*, Palgrave Macmillan, 2001, s. 158.

⁷⁸İbid., s. 131.

A. KIZ ÇOCUKLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Çocuk hakları çalışmaları belli bir zamana kadar kız çocuklarına karşı istismar ve kız çocuklarına özgü ayrımcılıklarla ilgilenmemiştir.⁷⁹ Ancak kız çocuklarının özel olarak ele alınmadığı, cinsiyetin ve toplumsal cinsiyetin göz önüne alınmadığı bir çocuk hakları incelemesi kız çocukları açısından eksik kalacaktır. Bu sebeple kız çocukları ve hakları mutlaka ayrı şekilde ve farklı yöntemlerle çalışılmalıdır. Bu yüzden kız çocuklarının adalete erişimi öncesinde kız çocuklarının durumunun ortaya konması amacıyla toplumsal cinsiyetin kız çocuklarına etkisinin incelenmesi elzemdir.

Kız çocuklarının yaşamları cinsiyetleri sebebiyle doğumlarından başlayarak toplumsal cinsiyet rollerine dayalı şekilde çizilmektedir. Bu da kız çocuklarının toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmasına sebep olmaktadır. Bu eşitsizlik eğitimden sağlığa, iş hayatından adalete erişime kadar hayatın tüm alanlarında kız çocuklarını etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği son yıllarda daha görünür hale gelmiş ve eğitim, kadın istihdamı, kadınların politik temsili konusunda gelişmeler kaydedilmiş olsa bile eşitsizlikler hala yoğun şekilde devam etmektedir. Halen kadınların yüksek ekonomik ve politik mevkilerde yer alması zordur ve bu kadınların sayısı da sınırlıdır.⁸⁰

Toplumsal cinsiyetin başlangıç noktasına bakıldığı zaman ilk olarak “aile” karşımıza çıkmaktadır. Aile içerisinde görev dağılımı, roller net bir şekilde cinsiyetlere özgülenmiştir. Bunun sonucunda da cinsiyetlere özgü roller oluşmuştur. Ailelerde eşler

⁷⁹ Sue LEES/ Jenny MELLOR, “Kızların Hakları”, *Çocuk Hakları* içinde (Derleyen: Bob Franklin, Çeviren: Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, Şubat 1993, s. 190.

⁸⁰ Deborah L. RHODE, *Justice and Gender, Sex Discrimination and the Law*, Harvard University Press, 1989, s. 2

arası rol dağılımı ve iş bölümü erkekler için dışarıda, sosyal hayatın içinde para kazanmak olurken, kadınların rolü ev içi ücretsiz çocuk bakımı ve evin temizliği gibi işler olmuştur. Bu ayırım ve roller elbette evdeki çocuklar için de geçerlidir. Çocuklar cinsiyetlerine göre küçük yaşlardan itibaren bu roller üzerine yetiştirilmektedir. Kız çocukları ise bu rol dağılımından belki de en çok etkilenen kimseler olmaktadır. Zira kız çocukları evin erkek çocukları gibi eğitime katılmalarının yanı sıra eve döndüklerinde kalan sınırlı zamanlarında ise annelerinin işlerinin bir kısmını üstlenmekte kimi zaman küçük kardeşin bakımını sağlamakta ya da evin temizlik ve yemek işlerini yürütmektedirler. Bu şekilde aynı anneleri gibi ücretsiz ev içi emek gücü haline gelmektedirler.⁸¹

Kız çocukları açısından toplumsal cinsiyetin bir yönü de şiddete ve istismara açık hale gelmeleridir. Toplumsal cinsiyet düzeninde kız çocukları aile içi şiddetin hedeflerinden biri olmaktadır. Bu sebeple *bell hooks* çocuklara ve kadına karşı şiddetin önüne geçilmesi açısından toplumsal cinsiyet eşitliğinin büyük önemi olduğunu belirtir. Birçok kişinin bir şiddet olayı duyduğunda yahut gördüğünde acıma duygusuna kapıldığını, konuşmalarında şiddeti kınadığını belirtir. Buna karşın aile içi şiddete ilişkin istatistiklerde de herhangi bir azalma olmamaktadır. *hooks* işte burada şiddete karşı duyulan öfke, mağdura karşı hissedilen üzüntü ve acımanın şiddetin önüne geçmediğini belirtir. Şiddetin gerçek anlamda sona ermesi toplumsal cinsiyet eşitliği ile mümkündür. Toplumsal cinsiyet yargılarından ve ataerkil düzenden kurtularak kız çocuklarına ve kadınlara karşı şiddet önlenabilir ancak ataerkil düzene karşı gelmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun bilince sahip olmak ve buna uygun davranmak bu kimselerin

⁸¹ R. W. CORNELL, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, (Çeviren: Cem Soydemir), Ocak 2016, 2. Basım, Ayrıntı Yayınları, s. 183-185.

hoşuna gitmemektedir.⁸² Bu sebeple *hooks*'a göre aile içi şiddetin önüne geçmek kolay bir iş değildir.

Sue Lee ve *Jenny Mallor* kız çocukları ve toplumsal cinsiyet bakımından liberal hukuk sistemine eleştiri getirmektedir. Liberal hukukun kamusal alan ve özel alan ayrımının kız çocuklarının fiziksel, duygusal ve ekonomik istismarını şiddetlendirdiğini belirtmektedir. Devletin müdahalesinin oldukça kısıtlı olduğu bu alanda toplumsal cinsiyet yargılarından kaynaklı istismar ve ayrımcı muameleler gerçekleşmekte ancak özel alana polis ve devletin müdahalesi yanlış görüldüğü için kız çocukları bu alanda korunamamaktadır. Ayrıca hakların kullanımında -özellikle sivil toplum ve politik hakların- kız çocukları ve kadınların eşit fırsatlar tanınsa bile toplumsal cinsiyet yargıları kaynaklı kız çocuklarının kendilerini kısıtladıklarını anlatmaktadır. Kız çocuklarının kendi cinsiyetlerinden ve cinsiyetlerine atfedilen toplumsal cinsiyet yargılarından sıyrılarak politik yönlerine odaklanmaları ve bir politik hayvan olmayı benimsemeleri gerektiğini belirtir. Bu sayede kız çocukları sivil ve politik haklarını daha etkili şekilde kullanabilecektir.⁸³ Ancak bu görüşte de eleştirilebilecek nokta ataerkil iktidarın göz ardı edilmesidir. Liberal feministlerin toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrılarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçilebileceği ve kadınların ve kız çocuklarının erkeklerle eşit şartlarda yaşayabileceğine dair görüşe sol feministler tarafından karşı çıkılmaktadır. Zira eğitim ve bilinçlendirme ile elbette toplumsal cinsiyet yargılarının ve kız çocuklarına biçilmiş cinsiyet rollerinin üstesinden gelinebilir ancak bu durum kız çocuklarının uğradığı ayrımcılığın ortadan kalkmasını tamamen sağlamayacaktır çünkü iktidar hala

⁸² Bell HOOKS, *Feminizm Herkes İçindir- Tutkulu Politika*, (Çeviren: Ece Aydın/ Berna Kurt/ Şirin Özgün/ Aysel Yıldırım), Haziran 2014, Bgst Yayınları, s. 79.

⁸³ LEES/ MELLOR, 1993, s. 188-189.

ataerkildir. Bu yönden toplumsal cinsiyet rollerine karşı verilen mücadele, politika çalışmaları, yoğun sivil toplum çalışmaları ve akademik çalışmalar yetersizdir. Bunların ötesinde kız çocuklarının gerçek manada eşitliğe ulaşabilmesi için ataerkil iktidar yapısına karşı mücadele söz konusu olmalıdır.⁸⁴

B. KIZ ÇOCUKLARI VE KESİŞİMSELLİK

Kesişimsellik ilk defa *Kimberle Crenshaw* ile hayat bulmuş bir terimdir. *Crenshaw* siyah kadınlardan yola çıkarak, siyah kadınların kimi zaman beyaz kadınlara benzer görünümde ayrımcılığa uğradığını kimi zamanlarda ise siyah erkeklere benzer şekilde ayrımcılığa uğradığını belirtmektedir. Ancak kimi zamanlarda bu ayrımcılık hem kadın hem siyah olmaktan dolayı şiddetlenmekte kimi zaman ise cinsiyet ve ırktan bağımsız yalnızca ‘siyah kadın’ olmaktan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple kesişimsellik ayrımcılıkları tespit etmek ve çözümler sunabilmek için mutlaka göz önüne alınması gereken bir kavramdır.⁸⁵

Kesişimselliğin feminist teori içinde kendine yer bulması da zaman almıştır. Kesişimselliğin çıktığı süreçte siyah kadınların beyaz kadınlardan başka şekilde ayrımcılığa uğradığına dikkat çekilmesi o dönem beyaz feministler arasında sorun yaratmıştı. Onlara göre feminist mücadele içinde ırkın ve rengin gündeme getirilmesi “kız kardeşlik” duygusuna zarar veriyordu bu yüzden siyah kadınların yaşadığı ayrımcılık ayrı

⁸⁴CORNELL, 2016, s. 66-67.

⁸⁵ Kimberle CRENSHAW, “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”, *University of Chicago Legal Forum*, Volume 1989, Issue 1, Article 8, s. 149.

bir kategoride dile getirilmemeliydi.⁸⁶ Ancak açıkça görülmektedir ki kesişimsel ayrımcılığa uğrayan kimselerin farklı gruplara aidiyetleri ve bunun oluşturduğu kesişimsel ayrımcılıklar göz önünde bulundurulmadığı sürece bu ayrımcı muamelelerin ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması mümkün olmayacaktır.

Siyah kadınların mücadelesinden ortaya çıkan ve cinsiyet ve ırk kesişimini temel alan kesişimsellik anlayışı günümüz feminist teorisinde bu anlamından daha kapsayıcı şekilde kullanılmaktadır. Günümüzdeki kesişimsellik anlayışı bir kimseyi cinsiyet, din, ırk, sosyal grup, maddi durum, dil gibi birçok farklı yönden bir bütün halinde ele alarak bunların kesişimi ile oluşan ayrımcılığı göz önünde bulundurur.⁸⁷ Farklı sosyal, dini, ekonomik gruplardan gelen kadınların hak mücadelelerinde bu kesişimsel unsurların farkını görür ve buna göre çare bulmaya çalışır.

Kız çocukları açısından da kesişimsellik büyük önem arz etmektedir. Kız çocuklarına karşı yapılan ayrımcılık içeren muameleleri açıklamak ve çözümlemek açısından özellikle kesişimsellik önemlidir. Kesişimsellik kız çocukları bakımından cinsiyet ve yaş bakımından dezavantajlı iki grubun parçası olmak sebebiyle ortaya çıkar. Kız çocukları kadın ve çocuk olmak üzere kesişimsel bir ayrımcılığın mağdurları olurlar.

⁸⁶ HOOKS, 2014, s. 75.

⁸⁷ Brooke ACKERLY/ Jacqui True, *Doing Feminist Research in Political and Social Sciences*, Palgrave Macmillan, China 2010, s.3. Aktaran: Damla ALVER, “İnsan Haklarını Korumanın Bir Yolu Olarak Kesişimsellik”, *Etik, Hukuk ve İnsan Hakları-Ioanna Kuçuradi’ye 85. Doğum Günü İçin* içinde (Yayına Hazırlayanlar: Betül Çotukseven, Gülriz Uygur, Harun Tepe), Ankara 2021, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, s. 296.

Kız çocuklarının uğradıkları ayrımcılık bu yönüyle kadınların ve erkek çocukların uğradıkları ayrımcılıktan farklı olabilmektedir. Kesişimsel ayrımcılık yaş, cinsiyet, ırk, renk, sosyal konum, eğitim, din gibi çeşitli sosyal grupların katmerlenmesi ile de oluşur kişi ne kadar fazla alt grubun parçası ise kimliği bir o kadar karmaşık bir hal alır.⁸⁸ Bu karmaşık kimlik de kız çocuğunun birçok farklı yönden ayrımcılığa uğramasına sebep olur. Örneğin kız çocuğu mülteciyse, azınlıksa yahut farklı bir dine mensupsa ve diğer dezavantajlı gruplardan birinin parçası ise kesişimsellik daha da şiddetli hale gelmektedir.

II. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİ

Dünyada 2016 OECD verilerine göre 4 milyar insan adalete erişimde kısıtlı imkanlara sahip ve hukukun koruma mekanizmalarından faydalanamamaktadır.⁸⁹ Bu durum bu kimselerin sömürülmesi, temel insan haklarının bile göz ardı edilmesine ve haklarının çiğnenmesine sebep olmaktadır. Adalete erişimi kısıtlı bu grubun çoğunluğunu ise marjinalleştirilmiş gruplar, kadınlar ve kız çocukları oluşturmaktadır. Birçok kimse tarafından da tartışılacağı üzere herkesin birbirine eşit kabul edildiği kanunlar ve bunun sonucunda herkese eşit şekilde muamele etmek ırk, cinsiyet ve sosyal sınıf bakımından farklı ve dezavantajlı olan kesimler bakımından eşit ve adil sonuçlara ulaşmayı herkes için garanti etmemektedir.⁹⁰ *Helena Kennedy* kadınların eşit muameleye

⁸⁸ Jewel AMOAH, “The World On Her Shoulders: The Rights of the Girl-Child in the Context of Culture & Identity”, *Essex Human Rights Review*, Vol. 4 No. 2, September 2007, s. 6.

⁸⁹ *Leveraging the SDGs for Inclusive Growth: Delivering Access to Justice for All*, OECD& Open Society Foundations, 2016, s. 2. <https://www.oecd.org/gov/delivering-access-to-justice-for-all.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.11.2022).

⁹⁰ Marjorie MAYO/ Gerald KOESSL/ Matthew SCOTT/ Imogen SLATER, *Access to Justice for Disadvantaged Communities*, Policy Press, Great Britain, 2014, s. 3.

dair geçmiş yıllarda dile getirdiği taleplerin hatalı olduğunu belirtmektedir. *Kennedy*'e göre eşit muamele kadınların her zaman erkek normlarına göre muamele görmesine sebep olacaktır. Kadınların ihtiyacı olan ise kanunlar önünde eşit anılmaktan çok kadın ve erkek arasında tarihsel olarak oluşmuş, kanunların da ötesinde yer alan eşitsizliklerin farkında olunması ve buna uygun şekilde davranılmasıdır. Bu sebeple kadın ve kız çocuklarının haklarının iyileştirilmesi ve bu grupların insan haklarına kavuşması iyi hukuk reformlarından daha fazlasını gerektirmektedir.⁹¹

Adalet erişim sorunu insan haklarının bir parçası olduğu gibi insan haklarının korunmasının yolu ve koruma mekanizmalarının işlemediği ve ihlalin gerçekleştiği hallerde de yine ihlali durdurmak ve mağdurların hakkını iade etmek ve zararların tazmini bakımından önemlidir. Bu sebeple etkili ve etkin bir adalet erişim sağlanması önemlidir. Bunun yolu da öncelikle adalet erişimin önündeki engellerin kaldırılması veya hafifletilmesinden geçmektedir.

Kız çocuklarının adalet erişimi önündeki engelleri fiziksel, kurumsal/yapısal, sosyal ve kültürel, ekonomik ve hukuki bilginin eksikliğinden kaynaklı engeller olarak beşe ayırabiliriz. Bu sınıflandırma adalet erişim incelenirken herkes için yapılabilecek genel geçer bir sınıflandırmadır. Bu başlıkların altında da herkes için geçerli olan birtakım engeller ve yalnızca kadınlar veya yalnızca kız çocuklarını ilgilendiren alt başlıklar bulunmaktadır. Fakat bu sınıflandırmanın herkes için benzer olduğu belirtilse de adalet erişim önündeki engellerin herkese etkisi ve erişimin önünde teşkil ettiği engel herkes için aynı olmamaktadır. Adalet erişimin önündeki engellerin şiddetini ve etkisini

⁹¹ Helena KENNEDY, *Eve Was Framed- Women and British Justice*, Vintage Books, London, 2005, s. 3-5.

belirleyen ve adalete erişimi kız çocukları bakımından daha da zor kılan en önemli unsur kız çocuklarının cinsiyetleri ve yaşları bakımından uğradıkları ciddi erişim kısıtları ve ayrımcı muamelelerdir. Kız çocuklarının adalete erişimi önündeki engellerin bir çoğunun eğitime erişime engel, erken yaşta evlilik, cinsiyet klişeleri, ekonomik bağımsızlık ile bağlantılı ve bunlardan kaynaklı olduğu görülmektedir. Bunların hepsi de kız çocuklarının toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı düzende imkanlara eşit erişimi ile iyileştirilebilecek durumlardır. Bu sebeple adalete erişimde ve adalete erişim önündeki engellerin aşılmasında toplumsal cinsiyetin önemi büyüktür.

A. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİ ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Adalete erişim önündeki engeller temelde fiziksel engeller, kurumsal/yapısal engeller, sosyal ve kültürel engeller, ekonomik engeller ve hukuki bilginin ve hakların bilgisinin eksikliğinden kaynaklanan engeller olarak beşe ayrılmaktadır. Dünyada da birçok ülkede bu engeller benzer özellikler göstermektedir. Kimi ülkeler bu engellere karşı çeşitli çözüm yolları bularak adalete erişim önündeki bu engelleri hafifletmiş ve kız çocuklarının adalete erişimi oldukça iyi noktalara gelmiş olup kimi ülkelerde ise maddi yetersizlik, eksik devlet mekanizmaları, yetersiz sivil toplum çalışması ve cinsiyetçi uygulamalar, okuryazarlığın olmaması ve hukuki bilgi eksikliği ve elbette kız çocuklarına set oluşturan gelenekler sebebiyle kız çocuklarının adalete erişimi oldukça düşük seviyelerdedir.

1. Fiziksel Engeller

Adalete erişim konusunda göz önüne alınabilecek ilk engel mahkemelere fiziksel erişimin zorluğudur. Herkesin erişebileceği bir adalet sistemi için öncelikle adliyelere erişimin kolay olması gerekmektedir. Adalet arayışında olan bir kimsenin hukuki süreci

başlatabilmek için ilk varması gereken nokta öncelikle adliyelerdir. Bu nedenle adliyelerin konumu adalete erişim konusunda önemli bir husustur.

Adliyelerin konumu kız çocukları bakımından daha da önemlidir. Yetişkinler ve erkekler için erişilebilir olan adliyelere kız çocuklarının erişimi daha kısıtlı olabilmektedir. Adalete fiziksel erişimde öncelikle adliye binalarına ulaşım incelenecek olursa karşımıza çeşitli problemler çıkmaktadır. Öncelikle adliye binalarının şehir merkezinde ve araç, toplu taşıma ile kolay erişilebilir noktalarda bulunması gerekmektedir. Bu sayede kişisel aracına sahip olmayan kimseler bile toplu taşıma ile bu binalara erişebilir hale gelecektir. Kız çocukları için adliyelerin toplu taşıma ile kolay erişilebilir olması ise daha da önem taşımaktadır. Tek başına adli işlemlerini yürüten bir kız çocuğu ya da ailesi ile de olsa toplu taşıma kullanacak bir kız çocuğu bakımından bu husus erişilebilirliği oldukça etkilemektedir. Zira adliyelerin uzak olması kız çocuğunun hukuki sürecin başlatmasında geri durmasına, vazgeçmesine ya da duruşma usulü ile olan yargılamalarda adliyeye erişimin zor olması sebebiyle kız çocuğunun adli süreci yarıda bırakması ve hatta kimi zamanlar aileler tarafından kız çocuklarının adalet arayışının yarıda kesilmesi gibi durumlara sebep olabilir. Örneğin Ankara’da Çocuk Mahkemeleri ve Çocuk Ağır Ceza Mahkemeleri Ankara Adliyeri 4 No’ lu Ek Hizmet Binasında yer almaktadır. Birçok kız çocuğu için birden fazla toplu taşıma aracı kullanmayı gerektirecek bu konum Ankara örneğinde Sıhhiye’de bulunan merkez binaya göre erişimi zor bir konumdur. Mahkemelere erişim konusunda en çok zorlanabilecek durumda olan kız çocukları ve ekonomik durumu yetersiz ve engelli kız çocukları için adliyelerin şehrin her noktasından hızlı ve en kolay şekilde erişilebilecek yerlere konumlandırılması gerekmektedir.

Adliyelere fiziksel erişimde önemli engellerden biri de taşrada adliyelerin bulunmamasıdır ve bu durumda hukuki işler için insanların başka ilçelere ya da il merkezlerine gitmesi gerekmektedir. Adliyesi bulunmayan ilçelerde ve bu ilçelerin köy

ve kasabalarında ikamet eden kız çocukları için başka ilçelere erişim oldukça zahmetlidir. Türkiye’de Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu’nun güncel verilerine göre büyükşehir olan illerdeki merkez ilçeler de dahil olmak üzere 404 ilçede adliye teşkilatı bulunmamaktadır.⁹² Bu ilçelerdeki işler yakınlığına göre en yakın ilçe veya il merkezindeki adliyelerde görülmektedir. Bu eksiklik herkes adına büyük bir engel oluşturduğu gibi çocukların yaşları sebebiyle yetişkinler gibi seyahat edememesi ve kız çocuklarının cinsiyetleri sebebiyle ulaşımalarının kısıtlanması sebebiyle adalete erişim önünde büyük bir engel oluşturmaktadır.

Fiziksel engeller başlığında incelenebilecek bir diğer husus ise mahkeme binalarının içinde fiziksel erişim imkanlarıdır. Özellikle büyük şehirlerde İstanbul örneğinde görüldüğü üzere devasa büyüklüklerde adliyeler bulunmaktadır. Bu adliyeler öncelikle çocuklar için korkutucu olabilecek yerlerdir. Adalet sistemi ve mahkemeler ile ilk kez karşılaşmış bir çocuk için adliyeler dostane yerler olmayabilir. Bu sebeple adliyelerin bütününe yansıtılmasa bile Çocuk Mahkemeleri, Çocuk Ağır Ceza Mahkemeleri ve çocukların adliyede iş ve işlem gerçekleştireceği her türlü yerin öncelikle çocukların güvende hissedeceği şekilde dizayn edilmesi gerekmektedir.

Büyük adliye binalarında adalete erişimi engelleyen diğer başlıca sorunlar ise karmaşık adliye yapıları, açıklayıcı ve yol gösterici uyarıların azlığı, adliyelerde insanlara yardımcı olabilecek danışma masalarının azlığı veya hiç olmaması ve özellikle adliyelerin engelli vatandaşlara uygun planlanmamasıdır. Bunlar adalete erişim önünde ciddi sorunlar olarak görülme bile etkin ve kaliteli seviyede adalete erişim için mutlaka

⁹² “Adli Rehber Tüm Yerler”, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/f034f8bf-0834-42c8-8fb0-4270b6cfe09e.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.11.2022).

iyileştirilmesi gereken hususlardır. Adliyelerde hukuki işlemleri başlatabilmek ve sürdürebilmek eğer avukat desteği yok ise bireylerin yalnız başlarına yürütmek zorunda kaldıkları süreçlerdir. Bu süreçler bireylerin kısıtlı sürelerde büyük adliye binalarından mahkeme salonlarına, mahkeme kalemlerine, evrak birimlerine ulaşmalarını gerektirmektedir. Bu da öncelikle yeterli uyarıcı, açıklayıcı levhaların bulunmasından geçmekte ve Türkçe okuryazarlık ve temel seviyede hukuki okuryazarlık gerektirmektedir. Kız çocukları bakımından ise bu hususlar daha da zorlaştırıcı olmaktadır. Adalet sistemiyle ilk kez karşılaşmış çocuklar için birçok terim yabancıdır. Temel seviyede “*duruşma*”, “*kalem*”, “*celse*” gibi hukuki ve adliyeye dair terminoloji çocuklar için oldukça yabancıdır. Bu düzen içinde çocuğun güvenli ve kaybolmadan işlemlerini halledebilmesi için mutlaka avukat desteğine veya adliye içerisinde bir yardımcı, çocuklar ile çalışmak konusunda tecrübeli ve uzman personel yardımına ihtiyacı vardır.

Adliyelerde erişim sorunu bahsettiğim üzere kız çocukları için büyük önem arz etmektedir hele ki bu kız çocuğu mülteci, engelli veya okuryazarlığı olmayan bir kız çocuğu ise bu durumda kesişimselliğin de etkisi ile bu kız çocuklarının adalete erişimi daha da zor hale gelmektedir. Öncelikle adliyelerde engelli kız çocukları için gerekli bilgilerin, yer yön tayinine yarayan levhaların gerekli özellikleri taşıması gerekmektedir. Sesli ve Braille alfabesi kullanılan levhaların eksikliği bu kız çocuklarının adliyelerde hizmetlere erişimlerini neredeyse imkansız hale getirmektedir. Bunun yanı sıra engelli kız çocuklarının duruşma sırasında işaret dili çevirmeninden de faydalanamaması söz konusu olmaktadır. Engelli kız çocuğuna hakkındaki iddialar ve duruşmanın seyri ve hukuki işlemlerin anlayabileceği bir şekilde açıklanmadığı ve kız çocuğunun kendisini mahkeme huzurunda iddialara karşı bizzat savunması için gerekli tedbirler alınmadığı takdirde AIHS madde 6 kapsamında adil yargılanma hakkı ihlal edilmiş ve dolayısıyla

adalete erişimi engellenmiş olur. Aynı durum yabancı dil konuşan kız çocukları için de geçerlidir. Mahkemelerde yabancı kız çocukları da yine aynı şekilde kendini ifade etmekten ve savunma hakkını layıkıyla kullanmaktan dil bariyeri sebebiyle geri kalmaktadır. AİHS madde 6 kapsamında herkesin ücretsiz tercümandan faydalanma hakkı vardır ve bu hak sayesinde yabancı kız çocuğunun kendi dilinde savunma yapabilme ve yine mahkemede hakkındaki iddiaları ve hukuki süreci anlayabilmesi mümkün olacaktır.

2. Kurumsal/ Yapısal Engeller

Kurumsal/yapısal engeller altında yargılamaların uzun sürmesi ve yoğun iş yükü, ayrımcı ve adalete erişim önünde engel teşkil eden yasaların varlığı, verilen kararların icra edilmemesi- etkisizliği, alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının eksikliği gibi sorunlar sayılabilir. Bu engeller daha çok yargılama sürecine ilişkin olup diğer bahsettiğim engel türlerinden farklı olarak kız çocuklarının kırılgan ve kesişimsel durumlarının bu engellerin oluşmasında etkisi daha azdır. Bu engeller genel itibariyle yargılamanın kendisiyle ilgilidir ve adalet sistemi içinde yol almaya çalışan herkes için birer engel oluşturur. Elbette kız çocuklarının yine bu engeller sebebiyle mağduriyeti ve gördüğü zarar daha fazladır ve kız çocukları bakımından bu engellerin kaldırılması konusu özel olarak çalışılmalıdır.

Makul sürede yargılanma hakkı AİHS madde 6 'nın her bir kimseye tanıdığı bir hak ve adil yargılanmanın temel öğelerinden biridir. Madde 6 'da herkes “...*davasının makul bir sürede görülmesi hakkına sahiptir.*”⁹³ şeklinde bahsedilerek yargılamada

⁹³ “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”,

https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, (Erişim Tarihi: 28.11.2022).

sürenin önemi ve sürenin sonuçtan bağımsız adil yargılanmanın bir parçası olduğu ortaya konulmuştur. Görüldüğü üzere adil yargılanmanın ve adalete erişimin bir parçası da adil kararın zamanında verilmiş olmasıdır. Hukuk mahkemeleri, idare mahkemeleri ve ceza mahkemeleri arasında fark olmaksızın yargılamada kararın gecikmesi taraflar bakımından büyük zararlar doğurmaktadır. Karar verildiği tarih itibarıyla değişen ekonomik şartlar, uzun yargılama sürecinin yarattığı stres, geçen süre içerisinde kaçırılan fırsatlar sebebiyle karar adilane bir karar olsa bile tarafları tatmin etmemekte ve bu süreçte oluşan zararları da karşılamamaktadır.

Adalet Bakanlığı Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu Adli İstatistikler 2021 raporuna göre cumhuriyet başsavcılıklarında soruşturma dosyalarının ortalama görülme süresi 413 gündür, daimi arama kararı verilen dosyalardan arındırılmış ortalama görülme süresi ise 160 gündür. Hukuk mahkemelerinde bu süre tüm alt hukuk mahkemesi kollarının ortalaması alınarak 251 gündür. Ceza dosyalarında ise ortalama gün sayısının 264 gün olduğu görülmektedir.⁹⁴

Makul sürede yargılanma hakkının herkes için çok önemli olduğu açıktır ancak çocuklara ilişkin her türlü yargı süreçlerinde ve kadınların şiddet, cinsel taciz ve cinsel saldırı mağduru olduğu hallerde yargılamanın ivedi şekilde yapılması ve koruyucu-önleyici tedbirlerin ivedi şekilde alınması ve dosyanın kısa sürede karara bağlanması daha da büyük önem taşımaktadır. Kız çocukları ve kadınlara karşı işlenen özellikle aile içi şiddet, ısrarlı takip gibi suçlarda yargılamanın uzun sürmesi, faile gereken cezanın

⁹⁴ “Adli İstatistik 2021”,

<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/310520221416422021HİZMETE ÖZELKİTAP.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.11.2022).

verilmemesi ya da gereken koruyucu tedbirlerin geç alınması kişinin en hafif şekliyle strese ve endişenin ortaya çıkması ve buna bağlı hastalıkların gelişmesi sağlık hakkının ihlaline yol açar. Daha vahim vakalarda kız çocuklarının bedensel bütünlüğü ve yaşam hakkı da ihlal edilebilmektedir.

Çocuk adalet sistemlerinde yargılama sürelerinin önemi çocuklara ilişkin belgede zikredilmiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber’inde 50. İlkede de çocukları ilgilendiren her türlü işlemin ivedilikle görülmesi gerektiğini belirtmiştir. Özellikle çocuğun aile yaşantısını ilgilendiren velayet gibi davalarda çocuğun hem aile ilişkilerinin zedelenmemesi hem de çocuğun belirsizlik içinde bırakılarak mağdur olmasının önüne geçilmesi için oldukça hızlı şekilde karar verilmelidir.⁹⁵ ÇHS madde 37 ’ye göre de yine çocuk hakkında verilen özgürlüğü kısıtlayıcı kararlara karşı itirazların ivedilikle incelenmesi talep edebilir.⁹⁶

⁹⁵ “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber”, <https://rm.coe.int/annex-2-cocuk-dostu-adalet-rehberi/1680a442b3>, (Erişim Tarihi: 26.11.2022).

⁹⁶ Çocuk Hakları Komitesi’nin 10 Numaralı *Çocuk Adaletinde Çocuk Hakları* başlıklı Genel Yorumuna göre buradaki “ivedilik” teriminde Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 14’ün 3/c fıkrasında geçen “gecikmeksizin yargılama” lafzından çok daha hızlı bir yargılamadan bahsedildiğini açıklar. Bknz. Çocuk Ceza Adaletinde Çocuk Hakları, 2007, s. 23, <https://www.unicef.org/turkiye/media/7941/file/ÇHDS%20ve%20İhtiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kuralları%20ile%20Çocuk%20Hakları%20Komitesi%20Genel%20Yorumları.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.11.2022).

Uzun yargılamalar özellikle yaşı itibarıyla herhangi bir gelir kaynağı olmayan ve ailesine bağımlı şekilde yaşayan kız çocuklarını maddi açıdan da etkiler. Yargılamanın çok uzun sürmesi tarafların hem hukuki sürece başvurmasını engeller hem de uyuşmazlık hakkında karar verilesiye kadar geçen sürede yargılama giderleri, kararın artık geçen süre sonunda etkisinin olmaması ve enflasyon sebebiyle artan giderler tarafların adalete erişimini engeller.⁹⁷

Adalete erişim önündeki kız çocukları bakımından önemli bir engel de ayrımcı ve cinsiyetçi yasaların ve uygulamaların varlığıdır. Kimi ülkelerde kız çocuklarının bedensel, ruhsal bütünlüklerini korumaya yönelik yasaların eksikliği ve bu değere karşı işlenmiş fiillerin de cezalandırılmadığı görülmektedir. Kimi ülkelerde ise kadınların ve kız çocuklarının mahkemelere erişimini ailenin erkekleri üzerinden mümkün kılan yasalar bulunmaktadır. Ataerkil iktidar sistemlerinde kadınlara ve kız çocuklarına karşı ayrımcı uygulamalar yerleşmiş ve yaygındır.⁹⁸ Bu sistemlerde yargı ve adalet sistemi de yine kadınlara ve kız çocuklarına karşı - yasalarda kadın ve erkeklerin birbirine eşit olduğu belirtilmiş olsa bile- bu ayrımcılığı sürdürür.

Örneğin Yemen’de evlenme yaşına dair yasalarda bir standart ve minimum yaş öngörülmemiştir. Bu sebeple Yemen’de her yaştan kız çocuğunun evlendirilmesi yasalarca mümkündür ve bu yönde vakalar çokça görülmektedir. Yasalarca müsaade edilen bu durum karşısında kız çocuklarının başvurabilecekleri herhangi bir mekanizma

⁹⁷ CAPPELLETTI, s. 190.

⁹⁸ “Equal Access To Justice- OECD Experts Roundtable Background Notes”, Paris 2015, s. 5. <https://www.oecd.org/gov/Equal-Access-Justice-Roundtable-background-note.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.11.2022).

bulunmamaktadır. Bu nedenle kız çocukları aile içi şiddet ve cinsel istismar tehlikesi altında yaşamlarını sürdürmektedir. ⁹⁹

Erkekleri kadınların velisi olarak gören ve kadınların ve kız çocuklarının kendi yaşamları üstünde karar verme yetisi olmayan Suudi Arabistan'da ise kız çocukları kendilerinin rızası olmayan fiil ve hukuki işlemlere erkek velileri tarafından kız çocuğu adına karar verilerek zorla maruz bırakılmaktadırlar. ¹⁰⁰

Kız çocuklarının adalete erişimi bakımından bir diğer engel ve eksik ise alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının azlığıdır. Alternatif çözüm yolları ile daha hızlı ve hukuki süreçlerin yıpratıcı yönüyle karşılaşmadan sorunların çözülebileme şansı vardır. Ancak kız çocukları bakımından da ülkemizde genel olarak alternatif çözüm yollarının azlığı ve etkin kullanılmaması sebebiyle çoğu uyuşmazlık mahkemeler önüne getirilmek zorunda kalmaktadır. ¹⁰¹

⁹⁹ *Equality Now- Access to Justice for Women and Girls – Some Case Examples, Submission to the CEDAW Committee for Its Discussion on A General Recommendation on Access to Justice*, February 2013, s. 2.

¹⁰⁰ Equal Now raporunda aktarılan olayda Fatıma adındaki Suudi genç kadın mutlu bir evlilik sürerken kendisinin velisi konumundaki erkek kardeşleri, Fatıma'nın eşi kendileri ile aynı sosyal sınıfta olmadığı için Fatıma adına boşanma kararı vermişlerdir. Boşanma evraklarını imzalamayı reddeden Fatıma hapis cezasına çarptırılmıştır. Ayrıntılar için bknz. *Equality Now- Access to Justice for Women and Girls – some case examples, Submission to the CEDAW Committee for its discussion on a General Recommendation on Access to Justice*, February 2013, s. 5.

¹⁰¹ ÖZTÜRK/ TANER/ KONTACI, s. 64.

3. Sosyal ve Kültürel Engeller

Adalet erişim önünde sosyal engeller oldukça geniş yelpazede, çeşitli konularda kız çocuklarının ayrımcılığa uğradığı ve adalet erişiminin engellendiği başlıklar içermektedir. Ancak kız çocuklarının adalet erişimi önündeki sosyal engellerin yine toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı ayrımcılık içeren uygulamalar ve değerlerden kaynaklı olduğunu görmekteyiz.

Kız çocuklarının adalet erişimi önündeki sosyal engellerden ilki ve en büyük engellerden biri eğitimidir. Hem okur yazarlık, hem hukuki güçlenme hem de ekonomik imkanlara katılım bakımından kız çocukları için eğitim büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizde ve dünyanın bir çok yerinde kız çocuklarının eğitime erişimi akranları erkek çocuklarına göre düşük seviyededir. Kimi ülkelerde kız ve erkek çocuklarının eğitime katılımı arasındaki makas oldukça açıkken kimi ülkelerde ülkemizde de olduğu makas gittikçe kapanmaktadır. Ancak pandemi süreci göstermektedir ki bu tip ekonomik kriz ve salgın dönemlerinde eğitim hakkından mahrum bırakılanlar ilk kız çocukları olmaktadır.¹⁰² Kız çocuklarının erkek çocuklarına göre eğitime katılımının sayıca az olması ve eğitime erişimin kız çocukları için kısıtlı olmasının altında yoksulluk, yerel adetler, kültürel değerler ve kız çocuklarına karşı erken yaşta evlendirme gibi ayrımcı uygulamalar yatmaktadır.

¹⁰² “Kız Çocukları Eğitimde Erkeklerin Gerisinde”, <http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/kiz-cocuklari-egitimde-erkeklerin-gerisinde>, (Erişim Tarihi: 30.11.2022).

Kız çocuklarının eğitime katılımını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Kız çocuğunun yetiştiği ailenin maddi durumu, sosyo-ekonomik durumu, yaşadığı bölge, anne-babanın eğitim durumu, çocuğun etnik grubu gibi etkenler bu sayıları etkilemektedir.¹⁰³ Ama yine önemli husus toplumsal cinsiyet ile bu etkenler arasındaki bağlantının unutulmamasıdır. Zira yoksulluk çocukların eğitime katılması önünde bir engeldir ancak yoksulluk söz konusu olduğu zaman eğitim hakkından mahrum bırakılanlar her zaman öncelikle kız çocukları olmaktadır.

Etnik azınlıklarda eğitimin eksikliği kız çocukları için adalete erişim engelini daha da artırmaktadır. Çünkü erkek çocukları okulda ülkenin resmi dilini öğrenirken kız çocukları eğitim hayatına ve iş hayatına katılmadıkları, ev içi işlerde çalışarak hayatlarını kısıtlı bir sosyal çevrede geçirdikleri için ülkenin resmi dilini öğrenmekte geri kalmaktadırlar, bu sebeple dil engeli kız çocuklarının adalet erişiminde daha büyük bir soruna dönüşmektedir.¹⁰⁴

Eğitimin adalet önünde engel olmasının belki de en büyük sebebi okuma yazma konusunda yaşanan problemlerdir. Okuma yazma bilmeyen bir kimsenin hem işlemlerini

¹⁰³ İrem AKTAŞLI/ Ebru İLHAN, “Kız Çocukların Eğitimi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Güncel Veriler ve Öncelikler”, *Eğitim Reformu Girişimi*, <http://www.bbog.org/content/Kiz-cocuklarin-egitimi-ve-toplumsal-cinsiyet-esitligi-guncel-veriler-ve-oncelikler-13-ocak-2012.pdf>, s. 17, (Erişim Tarihi: 25.11.2022).

¹⁰⁴ “Indigenous Women in South East Asia- Challenges in Their Access to Justice”, March 2013, s. 21. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IPeoples/EMRIP/StudyAccessToJustice/AIPP.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.11.2022).

gerçekleştirmesi, adliyede yer yön tayin edebilmesi oldukça zor gözükmektedir. 2021 yılı için TÜİK verilerine göre Türkiye’de 15 yaş üzerinde kadın nüfusun %4.9’u okuma yazma bilmemektedir.¹⁰⁵ Aynı araştırma 6 yaş üzeri kadınları kapsayarak yapıldığında sonuç %4.3 çıkmıştır.¹⁰⁶

4. Ekonomik Engeller

Adalete erişim önünde sayılan engeller arasında belki de en büyüğü ekonomik engellerdir. Ekonomik engeller hem mahkeme masrafları hem de avukata erişim bakımından söz konusu olmaktadır. Bu sebeple hem mahkemeye erişim ve hakkını mahkeme nezdinde arayabilmek hem de ilgili hakkın en doğru şekilde talep edilmesi ve usul işlemleri yürütülmesi hususunda donanımlı avukatlar ile temsil edilebilmek bireylerin maddi güçlerinin yeterli olmasından geçmektedir. OECD raporunda OECD ülkelerinde adalete erişim önündeki engellerden en önemlilerinden birinin adli süreçlerin maliyeti olduğunu ortaya koymuştur. Raporda çeşitli kaynaklardan derlenen istatistiklere göre vatandaşların %42 ‘si ile %90 ‘ı arasında kişi avukat vekalet ücreti, yargılama masrafları, mahkeme harçlarının onların hukuki süreci başlatmaları önünde bir engel olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ “Okuryazarlık ve Cinsiyete Göre Nüfus (+15 Yaş)”, TÜİK İstatistik Veri Portalı.

¹⁰⁶ “Okuryazarlık ve Cinsiyete Göre Nüfus (+6 Yaş)”, TÜİK İstatistik Veri Portalı.

¹⁰⁷“ Equal Access to Justice- OECD Experts Roundtable Background Notes”, Paris 2015, s. 5. <https://www.oecd.org/gov/Equal-Access-Justice-Roundtable-background-note.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.11.2022).

Ülkemizde yargılama süreçlerinde mahkeme masrafları peşin olarak ödenmektedir.¹⁰⁸ Bu şekilde yüklü bir masraf birçok kişinin yargı yoluna başvurmasını engellemekte ya da ilerleyen aşamalarda istenen keşif avansı gibi avanslar ödenmediği için süreç uzamakta, gereken işlemler yerine getirilememekte¹⁰⁹ ve adalete erişim kısıtlı şekilde gerçekleşmektedir. Mahkeme masraflarının peşin şekilde ödenmesi elbette süreci hızlandırır¹¹⁰ ancak yoksul kimseler için farklı şekillerde ödeme yöntemleri sunulması gerekmektedir.

¹⁰⁸ “Harç ve gider avansının ödenmesi MADDE 120- (1) Davacı, yargılama harçları ile her yıl Adalet Bakanlığınca çıkarılacak gider avansı tarifesinde belirlenecek olan tutarı, dava açarken mahkeme veznesine yatırmak zorundadır. (2) Avansın yeterli olmadığının dava sırasında anlaşılması hâlinde, mahkemece, bu eksikliğin tamamlanması için davacıya iki haftalık kesin süre verilir. (3) (Ek:22/7/2020-7251/9 md.) Taraflardan her birinin ikamesini talep ettiği delil için mahkemece belirlenen delil avansına ilişkin 324 üncü madde hükümleri saklıdır.”

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6100.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.11.2022).

¹⁰⁹ “Delil ikamesi için avans MADDE 324- (1) Taraflardan her biri ikamesini talep ettiği delil için mahkemece belirlenen avansı, verilen kesin süre içinde yatırmak zorundadır. Taraflar birlikte aynı delilin ikamesini talep etmişlerse, gereken gideri yarı yarıya avans olarak öderler. (2) Taraflardan birisi avans yükümlülüğünü yerine getirmezse, diğer taraf bu avansı yatırabilir. Aksi hâlde talep olunan delilin ikamesinden vazgeçilmiş sayılır.” <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6100.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.11.2022).

¹¹⁰ Akın ÇAKIN, *Adalete Erişim*, Seçkin Yayınları, Ankara, Mayıs 2016, s. 177.

Yargılama masrafları konusunda bir diğer problem ise maddi durumu yetersiz kimseler için adli yardım almanın şartlarının oldukça ağır olmasıdır. Mahkeme masrafları ve avukat vekalet ücretleri yalnızca yoksullar için değil orta seviye kesim ve orta kesimin de özellikle yoksula yakın grupları için oldukça zorlayıcı ve ağırdır.¹¹¹ Adli yardım için mahkemelerin talep ettiği fakirlik belgesi, tapu kayıtları, sosyal güvenlik ve gelire dair kayıtlar talep edilmekte ancak güncel yargılama giderleri göz önünde bulundurulduğunda fakirlik belgesi olmayan, aylık ortalama bir geliri olan bir kimsenin de adli yardım olmaksızın bu masrafları karşılaması zor gözükmektedir. Bu sebeple adalete erişim önündeki ekonomik engeller yalnızca çok yoksul kesimlerin bir problemi olarak görülmemelidir. Kız çocukları bakımından ise bu masrafları kendi başlarına karşılayabilmek yaşları itibarıyla imkansız gözükmektedir. Kız çocuğunun yargılama masrafları mutlaka aileleri tarafından karşılanmak zorundadır.

Kız çocuklarının mahkeme masrafları dışında avukata erişimi de ekonomik engeller sebebiyle oldukça kısıtlıdır. Avukata erişim ile de maddi gelirin arasında doğrusal bir ilişki olduğu görülmüştür. Özellikle adli yardım sistemlerinin gelişmediği yerlerde bir kimsenin maddi geliri ne kadar artıyorsa avukata erişimi ve bağlantılı olarak adalete erişimi de bir o kadar artmaktadır.¹¹² Kız çocuklarına adli yardım ve hukuki danışmanlık özellikle şiddet ve cinsel istismar konularında gerek barolar gerek sivil toplum kuruluşlarının gönüllü avukatları ile sağlanabilmektedir. Ancak kız çocuğunun hukuk mahkemelerini ilgilendiren uyuşmazlıklarda genel adli yardım kurallarına tabi olduğu gözükmektedir. Bu da hem yaş hem cinsiyet itibarıyla ekonomik olarak

¹¹¹ RHODE, 2004, s. 103.

¹¹²Pascoe PLEASENCE, Nigel BALMER, *How People Resolve “Legal” Problems*, PPSR, Cambridge, May, 2014, s. 5.

dezavantajlı konumda kız çocukları bakımından adalete erişim önünde engel teşkil etmektedir.

Adalete erişim önündeki bir engel de kaybeden tarafın karşı tarafın da vekalet ücretini karşılamak zorunda kalmasıdır. Vekalet ücretlerinin ne kadar olduğuna dair bilgi eksikliği ve bu ücreti ödemek istemeyen kimseler hukuki yollara başvurmadan kaçınmaktadır.¹¹³

Kız çocuklarının adalete erişimi önündeki bir engel de kız çocuklarının aile içi sorumluluklarıdır. Kız çocukları dünyanın birçok yerinde gün içerisinde hem okula gitmekte hem de ev küçük kardeşlerin bakımı, evin yemek ve temizlik gibi işlerini üstlenmektedir. Bu görevlerini başkalarına devredemeyen kadın ve kız çocuklarının hukuki süreçlere katılımı mümkün olmamaktadır.

5. Hukuki Bilginin Eksikliğinden Kaynaklı Engeller

Bir kimsenin adalete ulaşabilmesi çoğu zaman kendisinin hak ihlalini, uyuşmazlığını mahkeme önüne getirmesi yahut kamuoyuna duyurması ile gerçekleşmektedir. Bir kimsenin bunu gerçekleştirebilmesi için öncelikle haklarının farkında olması ve bir hakkının ihlal edildiğinin bilgisine sahip olması gerekmektedir. Bu bilgi ve farkındalığa sahip olmak birçok kişinin sahip olmadığı bir özelliktir ancak yine hukuki bilgi eksikliğine maruz kalan gruplardan belki en büyüğü kız çocuklarıdır. Kız çocuklarının eğitime erişiminin erkeklere nazaran kısıtlı olması, kimi yerlerde ve kültürlerde iş hayatına ve sosyal hayata katılımlarının az olması kız çocuklarının ve genel olarak kadınların hukuki yönden oldukça az bilgiye sahip olmasına sebep olmaktadır.

¹¹³CAPPELLETTI, s. 187, 188.

Dünyanın çoğu yerinde eğitim, çalışma hayatı, sermaye konusunda erkeklere göre geri planda kalan kadınların avukatlara erişimi sınırlıdır. Hukuki bilginin azlığı ise kadınların ve kız çocuklarının avukatsız temsiline mümkün olmadığı hallerde kendi kendilerine işlemlerini yürütmelerinin ve hatta savcılık ya da polis nezdinde ilk şikayeti yapabilmelerinin bile önünde engel teşkil etmektedir.

Türkiye’de yapılan anket çalışmasında vatandaşların %54 ’ü avukatı olmadan dava açabileceği gibi bir temel bilgiyi bilmediği görülmektedir. Anket katılımcılarına hukuki bilgilere ne kadar hakim oldukları konusunda yöneltilen soruya katılımcıların %41’ i hiç bilgin yok demiştir. Yalnızca %13.2’ si iyi bilgili olduğunu belirtmiştir.¹¹⁴

Hukuki bilgiye sahip olmak kız çocukları bakımından hem hukuk dilinin devlet ve sivil toplum bakımından doğru şekilde aktarılabilmesinden hem de kız çocuklarının hukuki farkındalıklarından geçmektedir. Kanunların çoğu zaman anlaşılmaz olduğu açıktır. Kanun dilinin anlaşılmaz olmasının yanı sıra uyumsuzluğunu yargıya taşımak isteyen bir kimsenin yapması gerekenler, izlemesi gereken aşamalar konusunda bilgilendirici kaynaklar oldukça sınırlıdır. Kanun dilinin basitleştirilmesi ve anlaşılır hale getirilmesi hukuki bilgiye erişim ve bu bilgiyi kullanma sorununu çözmeyecektir..

¹¹⁴ Seda KALEM, Galma JAHIC, İdil ELVERİŞ, *Adalet Barometresi- Vatandaşların Mahkemeler Hakkındaki Görüşleri ve Değerlendirmeleri*, s. 23. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/03/10/adalet%20barometresi.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.11.2022).

Özellikle kadınlar ve kız çocukları bakımından bu kanunlarda yer alan hakların varlığından haberdar edilmeleri gerekmektedir.¹¹⁵

Burada da hukuki farkındalık söz konusu olmaktadır. Kız çocuklarının haklarını bilmesi, herhangi bir ihlal halinde nereye başvurabilecekleri bilmesi, haklarının ihlaliyle karşılaştığında bunu aileleri, öğretmenleri ile paylaşması gerektiğine dair bilinci çocuğun hukuki farkındalığını ifade etmektedir. Devlet ve sivil toplumun özel şekilde kız çocuklarının hukuki farkındalığının artırılması yönünde çalışması gerekmektedir.¹¹⁶

B. TÜRKİYE’DE KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİ

Yukarıdaki başlıklarda kız çocuklarının adalete erişimi tartışılmış ve kız çocuklarının adalete erişimi önündeki engeller ortaya konulmuştur. Farklı coğrafyalardan gösterilen örnekler ile kız çocuklarının adalete erişimi önünde dünya genelinde büyük ölçekli sorunlar olduğu ve bu sorunların genel olarak derin sosyal, kültürel değerlere dayandığı görülmüştür.

Kız çocuklarının adalete erişimi ülkemizde de üzerine çalışılması ve iyileştirilmesi gereken sorunların başında gelmektedir. Yukarıda bahsi geçen engellerin hemen hemen hepsi Türkiye’de de kız çocuklarının adalete erişimi önünde engel teşkil etmektedir. Bu başlıkta Türkiye’de kız çocukları bakımından önem arz eden

¹¹⁵ Gökçeçiçek AYATA, *Kadınların Adalete Erişimi: Mevzuat, Engeller, Uygulamalar ve Sivil Toplumun Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 69.

¹¹⁶ ÖZTÜRK/ TANER/ KONTACI, s. 72.

hukukumuzda temel kurallar anılacak, devamında ise Türkiye’de kız çocuklarının adalete erişimi ve adalete erişim önündeki engellere ilişkin güncel durum sunulacaktır.

1. Türk Hukukunda Kız Çocuklarına İlişkin Temel Hükümler

a. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

Türk hukuk sisteminde kız çocukları bakımından öncelikle anayasada yer alan temel hükümlere bakılması gerekir. Anayasa madde 10’ a göre kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Çocuklar ve kadınlar yararına alınacak özel tedbirler eşitlik ilkesini zedelemes.¹¹⁷ Madde 41’ de devletin çocukların korunması yönünde tedbirler alacağı, her çocuğun ailesi ile bağ kurma ve sürdürme hakkı olduğu ve devletin çocuğun istismarına ve çocuğa şiddete karşı gerekli önlemleri alacağı belirtilir.

b. Türk Medeni Kanunu

TMK madde 28’ e göre çocuklar cinsiyetleri fark etmeksizin sağ doğmak şartıyla ana rahmine düştüğü andan itibaren hak ehliyetine haiz olurlar. Çocukların hak ehliyeti

¹¹⁷ X. Kanun önünde eşitlik Madde 10 –

Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. (Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 7/5/2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. (Ek fıkra: 7/5/2010-5982/1 md.) Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde (...) uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

için başka şartlar koşmak ya da cinsiyetlere göre çocukların hak ehliyetini sınırlamak mümkün değildir.

TMK özellikle evlenme yaşına dair içerdiği hükümler bakımından bizim için önem arz etmektedir. Adaletle erişim önündeki büyük sorunlardan biri erken yaşta evlilikler ve kız çocuklarının hak ehliyetine sahip görülmemesi gibi kültürel engellerdir. Medeni Kanuna ve Evlendirme Yönetmeliğine göre evlenme yaşı on sekizdir. On yedi yaşını doldurmuş olan çocuklar veli izni ile on altı yaşını doldurmuş olanlar ise önemli bir sebebin varlığı halinde hakim kararıyla evlenebilirler.¹¹⁸

TMK’ da boşanmada çocukların durumuna ilişkin hususlar da ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. TMK’ da aile birliğinin korunmasının çocuklar bakımından arz ettiği önem vurgulanmıştır ancak birliğin korunmasının artık tarafların ve çocukların menfaatine olmadığı hallerde çocukların bakımı ve korunması mahkemece verilen geçici tedbir kararları ile sağlanır (169).

¹¹⁸“ Evlenme Ehliyeti ve Şartları Madde 14 – (Değişik: 28/7/2003-2003/5996 K.) On sekiz yaşını doldurmuş, mahkemece vesayet altına alınmamış olan erkek ve kadın başka bir kimsenin rızası veya iznine bağlı olmaksızın evlenir. Ayrıca; a) On yedi yaşını tamamlayan erkek ve kadın velinin izni, veli yoksa vasi veya vesayet makamının izni ile, b) On altı yaşını dolduran kadın ve erkek hakim izni ile, evlenebilir. Ancak; ayırt etme gücüne sahip olmayanlar ile on beş yaşını dolduran küçükler, mahkemece ergin kılınsa dahi evlenemez.(1) Hakim, haklı sebep olmaksızın evlenmeye izin vermeyen yasal temsilciyi dinledikten sonra, bu konuda başvuran küçük ve kısıtlının evlenmesine izin verilir.”

TMK’ da bir diğ er önemli husus ise  ocuğ un üzerinde anne babanın velayetini ve sınırlarını düzenleyen hükümlerdir. Madde 335’ e göre henüz ergin olmamış her  ocuk anne ve babanın velayeti altındadır. Anne ve baba bu velayet yetkisini  ocuğ un menfaatini gözetecek şekilde kullanır ve buna dayanarak kararlar alır ancak anne baba  ocuğ un olgunluğ una göre onun da fikirlerine danışmalı,  ocuğ un kendi hayatıyla ilgili çeşitli kararlar almasına ve düzenlemeler yapmasına olanak tanınalıdır (339). Eğ r ki anne babanın bu velayet yetkisini doğ r kullanmadığı,  ocuğ un bakımının sağlanmadığı,  ocuğ un menfaatini gözetmediği haller var ise  ocuğ un yetkili makamlarca korunması gündeme gelmektedir. Bunun için de çeşitli koruma tedbirleri öngörülmüştür (346).

c. Türk Ceza Kanunu

Türk Ceza Kanunu 6. madde de  ocuğ un tanımı yapılarak on sekiz yaşını doldurmamış herkesin  ocuk olduğu belirtilmiştir. Madde 31 ‘ de ise çocukların yaş gruplarına göre sahip oldukları cezai sorumluluk açıklanmıştır.

TCK’ da belli suçlar kadına ve çocuklara karşı işlenmesi halinde cezada artırım nedeni ya da ceza alt sınırını yükselten bir sonuç doğurmaktadır. Kadına ve çocuğa işlenmesi halinde farklılık gösteren bu suçlara *tehdit, kasten öldürme, kasten yaralama, işkence, eziyet* sayılabilir. Ceza Kanununda ayrıca çocuklar bakımından önem arz eden *reşit olmayanla cinsel ilişki, dilencilik, çocukların cinsel istismarı* gibi yalnızca çocuklara karşı işlenebilen suçlar öngörülmüştür. Yine fuhuş, müstehcenlik suçlarında bu suçlarından çocuklara karşı işlenmesine ilişkin düzenlemeler yapan ayrı fıkralar yer almaktadır.

d. Çocuk Koruma Kanunu

Çocuk Koruma Kanunu eğitim, sağlık, barınma konularında özel koruyucu ve destekleyici tedbire ihtiyaç duyan çocuklara bu tedbirlerin ne koşullarda sağlanacağı ve burada çocuğun korunması yönünde devlete düşen görevlerden bahsetmektedir. Çocuk Koruma Kanununun en önemli yanı ise özellikle suça sürüklenmiş çocuklar bakımından soruşturma aşamasından başlamak üzere bu çocukların yaşlarına uygun, adil, çocuk odaklı şekilde bu süreçlerin çocuğun üstün yararı gözetilerek sürdürülmesini sağlayacak hükümler ortaya koymaktır.

Çocuk Koruma Kanunu'nda suça sürüklenmiş çocuklara dair hükümler yalnızca mağdur durumundaki kız çocuklarının adalete erişimini değil; suça sürüklenmiş kız çocuklarının adil yargılanması, çocuk olması sebebiyle yüksek özenin gösterilmesi ve adalete erişimlerinin etkin şekilde gerçekleşebilmesini sağlayacaktır.

Suçta sürüklenen çocukların soruşturulması sürecinde ilk önemli husus öncelikle soruşturma sırasında çocuğun ifadesinin çocuk bürosunda görevli savcı tarafından alınmasıdır ve ayrıca çocuğa gözaltı uygulanacaksa çocuğun çocuk büroda tutulmasıdır. Suça sürüklenmiş çocukların bir yerden bir yere nakledilmesi gerektiği hallerde kelepçe vb. özgürlüğü kısıtlayıcı materyaller takılamaz. On beş yaşını geçmemiş çocuklara üst sınırı 5 yılı aşmayacak suçlardan dolayı tutuklama kararı verilemez. Her halükarda tutuklama suça sürüklenmiş çocuklar için ilk uygulanacak tedbir değildir. Çocuklar için mutlaka tutuklama öncesi ÇKK madde 20' de öngörülen adli kontrol şartları denenmelidir. Bu tedbirlerin yeterli gelmediği hallerde tutuklamaya başvurulmalıdır.

Kovuşturma sürecinde de çocuğun üstün yararı gözetilmelidir. Çocuğun duruşmalarda bulunmasına, sorgusu yapılmış ve duruşmada bulunması çocuğun yararına değil ise duruşmanın çocuk olmadan sürdürülmesi mümkün kılınmalıdır.

2021 senesinin Adli İstatistiklerine göre geçtiğimiz yılda Türkiye’de 14,714 kız çocuğu hakkında ceza mahkemelerinde dosya açılmıştır.¹¹⁹ 2020 verilerine göre ise hükümlü olarak ceza infaz kurumlarına giren kız çocuğu sayısı 330 olmuştur.¹²⁰ Bu iki veri göz önüne alındığında suça sürüklenen kız çocukları ve onların haklarının korunması ve adil biçimde yargılanmaları, haklarında işledikleri suç fiili ve yaşları göz önünde bulundurularak ceza infaz kurumlarına girmelerini en aza indirecek şekilde güvenlik tedbirlerinin uygulanması önem taşımaktadır. Suça sürüklenmiş bir kız çocuğu hakkında başlatılan ceza soruşturması ile çok farklı şekillerde şiddete ve istismara açık hale gelmektedir. Bu sebeple kız çocuklarının fiziksel ve ruhsal olarak güvenli şekilde süreci geçirebilmesi için yüksek özen gösterilmesi gerekmektedir.¹²¹

e. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Kanunu

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Kanunu kadınlara, çocuklara karşı şiddeti önlemek, ısrarlı takibin önüne geçmek ve bunlara karşı kadınlara ve çocukları korumak amaçlı oluşturulmuştur. Kanunun ilk maddesinde sağlanan hizmetlerin hepsinin kadın erkek eşitliğine uygun şekilde sürdürüleceği belirtilir. Kanunun bir önemli yanı birinci maddenin son fıkrasında cinsiyete dayalı

¹¹⁹ “Adli İstatistik 2021”, s. 78.

¹²⁰“Tablo-11. Suça Sürüklenen Çocuklar (2011-2021)”, <https://humanistburo.org/tr/istatistikler/tablo-11/>, (Erişim Tarihi: 4.12.2022).

¹²¹ Aydın ATILGAN/ Eylem Ümit ATILGAN, *Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hakim Olan İlkeler Açısından Türkiye’deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi*, Ankara, 2009, s. 27.

şiddetten bahsetmesidir. Kanun kadınları ve kız çocuklarını cinsiyete dayalı şiddetten korumaya yönelik önlemlerin ayrımcılık oluşturmadığını belirtmektedir.

6284 kadınları, çocukları korumak amaçlı çeşitli geçici koruma tedbirleri öngörmüştür. 6284’ te öngörülen bu koruma tedbirlerini diğerlerinden ayıran çeşitli yönler bulunmaktadır. Öncelikle bu kanunda öngörülen tedbirler TMK ve HMK’ da yer alan tedbirlerin aksine temyiz yoluna değil itiraz yoluna götürülmektedir. Bunun yanı sıra diğer geçici tedbirler yalnızca hak sahipleri tarafından talep edilebiliyorken 6284’ te yer alan bu geçici koruma türleri ise şiddetin ya da şiddet tehlikesinin varlığı halinde herkesçe talep edilebilmektedir.¹²² Bu yönüyle 6284 şiddete tanık olan kimselere de koruma talebinde bulunma imkanı tanıyarak kadınlara ve çocuklara önemli bir koruma alanı sağlamıştır.

Kanun kapsamında şiddet gören kimseye ve beraberindeki çocuklara kalacak yer sağlanması, bu kimselere hukuki, ekonomik, psikolojik desteklerin sağlanması, gereken hallerde çalışma imkanlarının ve kreş imkanlarının sağlanması öngörülmüştür. Bir önemli nokta ise bu hizmetlerin ve özellikle kolluk hizmetlerinin kadın erkek eşitliğine duyarlı, bu konuda gerekli eğitimleri almış kimselerce gerçekleştirileceği belirtilir.

2. Türkiye’de Kız Çocuklarının Adalet Erişiminde Mevcut Durum

Türkiye’de kız çocuklarının adalet erişimi dünyanın her yerinde olduğu gibi hem çocuk hem de kadın olmaları bakımından düşük seviyelerde kalmaktadır. Kız çocuklarının eğitime katılımının yeteri kadar olmaması ve kız çocuklarının eğitimi erken kademelerde terk etmesi, erken yaşta evlilik sorunu, kadınların ve kız çocuklarının ailede

¹²² Mehmet GÜNAY, “6284 Sayılı Kanuna Göre Koruyucu ve Önleyici Tedbirler”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl:3, Sayı: 10, Temmuz 2012, s. 651.

ekonomik kaynaklara erişiminin kısıtlı olması ve yine çalışma hayatına katılmalarının düşük seviyelerde olması adalete erişimlerini ciddi şekilde etkileyen unsurlardır.

Türkiye’de kız çocuklarının adalete erişimi önünde başlıca engellerden biri eğitimidir. Eğitim adalete erişimin önünde bir engel olmasının ötesinde öncelikle bir insan hakkıdır. Bireylerin sosyal yaşama, iş hayatına, ekonomik kaynaklara eşit oranda erişiminin ve katılımının yolu eğitimden geçmektedir.¹²³ Özellikle kız çocuklarının insan haklarına kavuşması ve hukuki güçlenmeleri eğitim sayesinde mümkündür. Bu yüzden kız çocuklarının eğitime erişimi onların insan haklarını korumaları yönünden oldukça önem taşımaktadır.

Türkiye’de eğitim istatistikleri incelendiğinde eğitimi yarıda bırakmış kadınların %36’sı ekonomik sebeple eğitimi yarıda bırakmıştır. Kadınların %7.1’i evlenme sebebiyle, %2.1 ise hamilelik ve doğum sebebiyle eğitimi yarıda bırakmıştır. %28.8 ise ailenin izni olmadığı için eğitimine devam edememiştir.¹²⁴

Türkiye’de adalete erişim önünde kız çocukları bakımından engellerden biri çocuk yaşta evlilik sorunudur. Burada öncelikli olarak erken yaşta evlilik, çocuk yaşta evlilik kavramları arasındaki farktan bahsetmek gerekmektedir. Çocuk yaşta evlilik taraflardan en azından birinin on sekiz yaşından küçük olduğu evlilikleri ifade eder. Evliliğin yasal yollarla ya da yasadışı yapılmış olması bu evliliğin çocuk yaşta bir evlilik olduğu gerçeğini değiştirmez. Evlilikten resmi ya da kültürel bir evlenme ritüeli

¹²³ Tuğçe IŞIKSAL APAYDIN, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Eğitim Hakkı ve Çocuk Hakları Sözleşmesi*, Adalet Yayınevi, Şubat 2018, s. 8.

¹²⁴ *Türkiye Aile Yapısı Araştırması* 2021, Türkiye İstatistik Kurumu, Nisan 2022, s. 21

gerçekleştirilmeksizin çocuğun bir kimse ile birlikte yaşadığı durumlar da anlaşılmalıdır.¹²⁵ Erken yaşta evlilikler kavramı ise çocuk yaşta evlilikleri de kapsayacak şekilde evlenen taraflardan birinin henüz evliliğin anlamını anlayabilecek ve sorumluluğunu kaldırabilecek fiziksel ve ruhsal durumda olmadığı evlilikler için kullanılır.¹²⁶ UNICEF son zamanlarda zorla evliliği de dahil ederek kapsayıcı şekilde çocuk yaşta, erken ve zorla evlilik terimini kullanmaktadır. Metinlerde bu terim kısaca “çeze” olarak geçmektedir.¹²⁷

ÇEZE kız çocuklarının adalete erişimini birçok yönden etkilemektedir. Bu şekilde evlendirilmiş kız çocukları öncelikle eğitimden koparılmaktadır. Eğitimine devam etmeyen kız çocuğu ise yukarıda bahsedilen hukuki okuryazarlık, ekonomik güç gibi birçok adalete erişimi etkileyen faktör bakımından kısıtlı kalmaktadır.

2021 TÜİK verilerine göre Türkiye’de çeze’nin özellikle kız çocukları bakımından daha büyük bir tehlike oluşturduğu açıktır. Verilere göre kadınların %15’ i

¹²⁵ *Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismardan Korunması Terimler & Kavramlar Kılavuzu*, ECPAT International, Uluslararası Çocuk Merkezi - ECPAT Türkiye 2019, s. 65-66.

¹²⁶ *Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi Temel Bilgiler Kılavuzu*, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), Haziran 2021, s. 8.

¹²⁷ İlknur YÜKSEL-KAPTANOĞLU/ Hilal ARSLAN, *Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklere İlişkin Mücadele Programı Haritalama ve İzleme Çalışması*, CEİD Yayınları, Mayıs 2021, s. 16.

on sekiz yaş öncesi evlenmişken, erkeklerin %4.4' ü çocuk yaşta evlenmiştir. ¹²⁸ Bu sayılar göstermektedir ki çeze özellikle kız çocukları için bir problemdir. Burada ayrıca bir sorun ise TÜİK'in verilerinde resmi nikahın esas alınmasıdır. Bu sebeple bu sayılar on altı yaş doldurmayla hakim kararı ile evlenen ve on yedi yaş doldurmayla veli izniyle evlenen çocukları kapsamaktadır. Ancak dini nikah ile yapılan evlilikleri kapsamamaktadır.

Çeze'nin özellikle kız çocukları bakımından oluşturduğu sorun ise çocuk yaşta evlendirilmiş kız çocuklarının kadına karşı şiddete daha çok maruz kalmasıdır. Verilere göre on sekiz yaş öncesi evlenen kadınlar aile içi şiddete daha çok maruz kaldıklarını belirtmektedir. Kız çocuklarının çeze ile şiddete daha açık hedef haline gelmesini hem yaşları itibariyle daha savunmasız olmaları, hem de şiddete karşı ne yapılması gerektiğine dair bilincin düşük olması gibi sebeplerle açıklanabilir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü verilerine göre Türkiye'de aile içi şiddete maruz kalma oranı on sekiz yaş öncesi evlilik yapmış kadınlarda %48 iken, on sekiz yaş sonrasında evlilik yapmış kadınlarda %31 oranındadır. Yine cinsel şiddete de çocuk yaşta evlilik yapmış kadınlar, on sekiz yaşını doldurduktan sonra evlilik yapmış kadınlara göre iki kat daha fazla maruz kalmaktadır. ¹²⁹

¹²⁸ Türk Aile Yapısı Araştırması", 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>, (Erişim Tarihi: 6.12.2022).

¹²⁹ *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, 2015, s. 84.

Çocuk yaşıta, erken ve zorla evliliklerin kız çocuklarının yaşam hakkıyla da çok yakından bağlantısı bulunmaktadır. Gebelik ve doğuma bağlı gelişen komplikasyonlar kız çocuklarını yetişkin kadınlara göre çok daha fazla etkilemekte ve ölüm riskini artırmaktadır. UNFPA verilerine göre dünyada her yıl 50 bin kız çocuğu gebelik ve doğuma bağlı sebeplerle hayatını kaybediyor.¹³⁰ Türkiye’de de TÜİK’ e göre 2021 yılında 7190 kız çocuğu doğum yapmıştır.¹³¹ Doğumun ve anne olmanın hem çocuk bakımını beraberinde getirme, eğitimden ve iş hayatından alıkoyması hem de sağlığı ciddi şekilde etkileyen yönleri göz önüne alındığında kız çocukları için vahim bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Bu şekilde evliliğe maruz bırakılmış bir kız çocuğunun adalete erişimde büyük engellerle karşılaşacağı ise açıktır. Öncelikle eğitimi yarıda bırakmış ise okuryazarlık, hukuki bilgiye erişim konusunda sorun yaşayan kız çocuğu, bilgiye haiz olsa bile sosyal engellerde bahsedildiği üzere hukuki işlemleri sürdürebilmek için belli bir seviyede özgüven ve hukuki güçlenmeye ihtiyaç duyacaktır. Bunun yanı sıra bu tip evliliklerde kız çocuğu kalabalık ailelerde ev içi ücretsiz emek sömürsüne maruz kalmaktadır. Ev dışında çalışma hayatına katılamayan ve ev içinde de ekonomik sermayeye erişimi kısıtlı olan bu kız çocuklarının ekonomik olarak da adalete erişimi oldukça kısıtlı durumdadır.

Çocuk yaşıta, erken ve zorla evliliklerde adalete erişim önünde bir engel de özellikle dini nikah konusunda çocuklara yönelik düzenleme eksikliğidir. Anayasa

¹³⁰Arzu KÖSELİ/ Kezban ÇELİK, *Çocuk Yaşıta, Erken Ve Zorla Evliliklerin Sağlık Riskleri Ve Sonuçlarına Çok Sektörlü Yaklaşım*, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), Ekim 2020, s. 31.

¹³¹*Türkiye’de Çocuklar 2021, İstatistiklere Bakış*, Türkiye İstatistik Kurumu, s. 7.

Mahkemesi 2015/51 sayılı kararıyla evlenmenin dini törenle gerçekleştirilmesine karşı hapis cezası öngören TCK madde 230' u özel hayat ve din ve vicdan özgürlüğü gerekçeleri ile iptal etmiştir. *Fahri Gökçen Taner* bu iptali TCK 102/2' nin iptali ile ilişkilendirerek iki iptali de eleştirerek özellikle çocuklar bakımından dini törenle gerçekleştirilen evlenmelerin yasaklanmasının açıkça kanun metinlerinde yer alması gerektiğini ortaya koymuştur.¹³²

Türkiye'de hukuki kuralların eksikliği, hatalı düzenlenmesi sebebiyle oluşan adalete erişim sorunlarından biri de Türk Ceza Kanunu madde 104 reşit olmayanla cinsel ilişki suçuyla ilgilidir. Reşit olmayanla cinsel ilişki suçunun basit hali şikayete bağlı soruşturulmaktadır.¹³³ Reşit olmayanla cinsel ilişki suçunda hem mağdurun hem de yasal temsilcilerinin şikayet hakkı bulunmaktadır. Sorun ise mağdur çocuk ile temsilcilerinin iradeleri çatıştığı zaman ortaya çıkmaktadır.¹³⁴ Birçok görüş çocuğun iradesinin dikkate alınacağını belirtir. Ancak çocuğun rızasının var olduğu ve şikayette bulunmadığı durumda çocuğun ailesi şikayette bulunursa burada değerlendirme hakimnin takdirine kalmaktadır gibi gözükmektedir. Bu durumda on beş yaşını geçmiş ve fiillerinin farkında olan çocuğun iradesi çiğnenmiş ve iradi olarak gerçekleştirdiği eylemleri hukuki soruşturmanın ve kovuşturmanın konusu haline gelmektedir. Burada şikayet hakkının

¹³²Fahri Gökçen TANER, “Anayasa Mahkemesi’nin Çocukların Cinsel İstismarına Ve Evlenmenin Dinsel Törenine İlişkin İptal Kararlarının Ardından Çok Katmanlı Bir Çözüm Önerisi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 126, Eylül-Ekim 2016, s. 223-244

¹³³ Pınar MEMİŞ KARTAL, “Reşit Olmayanla Cinsel İlişki (TCK.M.104)”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 65, Sayı 4, s. 2096.

¹³⁴ Durmuş TEZCAN/ Mustafa Ruhan ERDEM/ R. Murat ÖNOK, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, Güncellenmiş 18. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2020, s. 485.

çocuğa sıkı sıkıya bağılı bir hak olduğı, çocuğun hali hazırda gerçekleştirdiğı fiilin sonuçlarını algılayamayacak olgunlukta olduğı anlaşıldığında cinsel istismar suçu oluştuğı bu sebeple madde 104 reşit olmayanla cinsel ilişki suçu bakımından yalnızca çocuğa şikayet hakkı tanınması gerektiğı ceza kanununda açıkça belirtilmelidir.

Türkiye’de kız çocuklarının adalete erişimini engelleyen en önemli hususlardan biri de ekonomik sebeplerdir. Ekonomik sebepler hem kız çocuklarının özel durumları sebebiyle ekonomik olarak kısıtlı olmaları hem de Türkiye’de genel anlamda yargı masraflarının çokluğu ve belirsizliğı ve adli yardım sisteminin gelişmemesini içerir.

Kız çocukları yaşları itibariyle çalışma hayatına kısıtlı katılım sağlayabilmektedir. Bu da kız çocuklarını hukuki süreçlerde ailelerine bağımlı hale getirmektedir. Eğitim seviyesi, cinsiyetçi değerler, hukuki süreçlerin uzunluğu ve yüklü masraflar ise ailelerin, kız çocuklarının yargı yoluna başvurmasını engellemesine sebep olabilir.

Kız çocuklarının ekonomik durumu ele alınacak olursa Türkiye’de yine TÜİK verilerine göre 7.436.000 yoksul çocuk bulunmaktadır. 2021 yılında toplam nüfusun %27’ si yoksul iken çocukların %35’ i yoksuldur. Buradan yoksulluğun çocukları daha fazla etkilediğı çıkmaktadır. Yoksul çocuklar arasında ise kızlar daha fazladır. Yine 2021 verilerine göre kız çocuklarının %33.4’ ü yoksulluk çekmektedir.¹³⁵ Bu oranlar hayatın her alanında dezavantajlı konumda olan kız çocuklarının maddi olarak da ne derece kötü durumda olduklarını göstermektedir. Suça sürüklenme, aile içi şiddet, istismar gibi durumların ekonomik yoksulluğun etkisi ile artığı kimi durumların da olduğı düşünülürse kız çocuklarının bu sorunlara karşı savunmasız olduğı açıktır.

¹³⁵ *Türkiye’de Çocuklar 2021*, İstatistiklere Bakış, Türkiye İstatistik Kurumu, s. 23.

Örneğin Türk Medeni Kanunu’nda tanınmış yollarla resmi usuller ile evlenmiş ve hala daha on sekiz yaşını doldurmamış Ankara’da ikamet eden bir kız çocuğu boşanmak istediği takdirde 31696 sayılı 21 Aralık 2021 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmış Yargı Harçları tarifesine göre 80,70 TL başvurma harcı, , tanık dinletmek istiyorsa tanık başına 40 ila 80¹³⁶ TL arası ücret, bilirkişi deliline başvurursa 385 TL¹³⁷, diğer işlemler için 150 TL, taraflara tebligat ücreti 210 TL¹³⁸, tanık sayısının en az 42 TL tanıklara tebligat ücreti, eğer Yargıtay’a temyiz yolun başvurmak isteniyorsa 397,80 TL masraf yapmalıdır. Bu kız çocuğunun kendini avukat ile temsil ettirmediği durumda ödeyeceği masraflardır. Eğer kız çocuğunun avukata erişimi mümkünse bu durumda avukata bir saatlik sözlü danışma ücreti 1200 TL¹³⁹, çekişmeli boşanma davalarında ise asgari 28.690,00 TL¹⁴⁰ vekalet ücretini ödemek durumundadır. Bu miktarlar toplanacak olursa kendini avukatsız temsil edecek bir kız çocuğu bir tanık deliline başvurmuş, bilirkişi raporu talep etmiş ve Yargıtay’a temyiz yoluna başvurmuş ise ödeyeceği en düşük gider 1344,70 TL olmaktadır. Eğer avukat ile temsil olunmak istiyorsa bu durumda bu masrafların üzerine 28.690 TL daha eklenerek toplam masraf 30.034 TL olmaktadır. Bu masrafların içerisine kız çocuğunun adliye ve avukata erişim amaçlı yaptığı ulaşım masrafları, çocukları varsa bu çocukların bu süre zarfında ücretli bakımlarının masrafları dahil değildir. Bu

¹³⁶ 31699 Sayılı Resmi Gazete

¹³⁷ 31699 Sayılı Resmi Gazete

¹³⁸ 31699 Sayılı Resmi Gazete

¹³⁹ 31942 sayılı Resmi Gazete

¹⁴⁰ “Avukat- İş Sahibi Arasındaki En Az Ücret Çizelgesi”, Ankara Barosu Yönetim Kurulu 06.07.2022 tarihli, 55/62 sayılı kararı.

masraflar göz önüne alındığında kız çocuğunun boşanma yoluna başvurması ekonomik yönden oldukça zor gözükmektedir.

Kız çocuklarının adalete erişimi bakımından bu çekişmeli boşanma davası örneği dışında kız çocuklarının tüm hukuki ve idari işlemlerinde ekonomik engeller ön plana çıkmaktadır. Bu engelleri hafife indirmek ve yoksul kimselerin hukuka erişimini mümkün kılmak için önemli kurumlar ise adli yardım ve zorunlu müdafilik sistemleridir. Yukarıdaki bölümlerde Türkiye’de adli yardıma başvurmak için ne kadar ağır şartlar istendiğini açıklanmıştır. Adli yardımda aranan ağır şartlar ve CMK sisteminde mağdurlara avukat desteğinin sağlanmasının sınırlı şartlara bağlı olması kadınlar ve kız çocukları bakımından barolar nezdinde kurulmuş olan ve kadınlar için çalışan ve yine gönüllü avukatlar ile hukuki destek sunan sivil toplum kuruluşlarının varlığını zorunlu kılmaktadır. Kız çocuklarına dair bir veriye ulaşılamamış olsa da kadınlara ilişkin İstanbul Barosunun 2016-2018 yıllarını içeren raporuna göre 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna bağlı davalara ilişkin 2018 yılında 1514 adet adli yardım başvurusu yapılmıştır.¹⁴¹ 2014-2016 yılları arasında ise İstanbul Barosuna 3546 erkek adli yardım başvurusunda bulunurken, 21411 kadın adli yardım başvurusu yapmıştır.¹⁴² Bu sayılar da açıkça göstermektedir ki kadın yoksulluğu, kadınların çeşitli fırsatlara erişim eksikliği ve dezavantajlı durumları onları barolar nezdinde bu desteğe başvurmaya mecbur bırakmaktadır.

Adli yardımda kadının ve kız çocuğunun ekonomik gücünün yetersiz olduğunu kanıtlaması için gereken ağır belgelere karşı özellikle 6284 konusunda kadınlara ve kız

¹⁴¹ İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Çalışma Raporu 2016-2018, s. 334.

¹⁴² İbid., s. 336.

çocuklarına hukuki destek sağlamak ve adli yardım sisteminin eksik işleyen yönlerini hafifletebilmek amaçlı baroların farklı uygulamalar geliştirdiği de görülmektedir. Örneğin kimi barolar 6284' e ilişkin başvurularda maddi duruma ilişkin hiçbir koşul aramazken kimi barolar ise kadının üstünde mal varlığı ve aylık geliri olmasına karşın bu değerler üstünde tasarruf yetkisi bulunup bulunmadığını araştırarak bu şekilde çözüm bulmaya çalışmışlardır.¹⁴³ Bu sayede maddi duruma ilişkin ağır koşulların arandığı adli yardım sisteminde kadınların herhangi bir hak kaybına uğramaması ve olabilecek şiddet vakalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

¹⁴³*Kadınların Adalete Erişimi Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Yasalarının Uygulanmasında Baro Adli Yardım Bürolarının Rolü*, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Nisan 2021, s. 21.

**DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: FEMİNİST PERSPEKTİFTEN KIZ
ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİYLE İLGİLİ HUKUKİ
BELGELERİ İNCELEMEK**

**I. TOPLUMSAL CİNSİYET KÖRÜ OLMAYAN HUKUKİ MEVZUAT:
CEDAW KOMİTESİ GENEL TAVSİYE KARARLARI**

CEDAW metninde de belirtildiği üzere bu sözleşme çeşitli uluslararası belgelerde kadın-erkek eşitliğinin tanınması, insan hakları mekanizmalarının işletilmesi, bu eşitliği amaçlayan çalışmalar yapılmasına rağmen bu çalışmaların kadın-erkek eşitliğini sağlamak için yeterli gelmediği, halen kadınların haklara ve fırsatlara erişimde büyük sorunlar yaşadığı ve kadınların ciddi şekilde ayrımcılığa uğradığı gerekçesiyle kabul edilmiştir. Sözleşme işte bu sorunları ortadan kaldırmak, kadına karşı her türlü ayrımcılığın önüne geçmek ve eşitliği tesis edebilmek adına taraf devletlere çeşitli sorumluluklar yüklemektedir. Bu amaçları gerçekleştirmek, sözleşmenin uygulanıp uygulanmadığını gözlemlemek amacıyla 1982 yılında CEDAW Komitesi oluşturulmuştur. Komite bu amaçları gerçekleştirmek için düzenli olarak toplanmakta, genel tavsiye kararları ve raporlar yayınlamaktadır. Günümüz itibarıyla Komitenin 39 adet genel tavsiyesi bulunmaktadır. Bu tavsiyeler kadınların ve kız çocuklarının şiddet, cinsel sömürü, kölelik benzeri pratiklerden korunması, kız çocuklarının eğitimi, kadınların ve kız çocuklarının adalete erişimi, sağlık, göçmen kadınlar gibi çok çeşitli konuları kapsamaktadır. Bu tavsiye kararları arasında kız çocuklarını ilgilendiren genel tavsiyeler de bulunmaktadır.

A. KADINLARIN ADALETE ERİŞİMİNE DAİR 33 SAYILI GENEL TAVSİYE ¹⁴⁴

Bu tavsiyeler arasında Komitenin 33 sayılı genel tavsiyesi ise bu tezin konusu bakımından önem taşımaktadır. İlgili karar kadınların adalete erişimine ilişkin tavsiye kararı olarak başlıklandırılrsa bile tavsiyenin birinci maddesinde tavsiye metninde yer alan kadın lafzının kız çocuklarını da içerdği ve maddelerin kız çocukları bakımından da uygulanacağı belirtilmektedir. Bu sebeple kız çocuklarının adalete erişimi bakımından burada Komitenin 33 sayılı genel tavsiyesi ele alınacaktır. Bu tavsiyede işaret edilen sorunlar ve çözüm yolları ile devletlere yüklenmiş görevlerden bahsedilecektir.

İlgili tavsiyede kız çocuklarının adalete erişimine dair devletlere belli başlı sorumluluklar yüklenmektedir. Tavsiyede öncelikli olarak etkin bir adalet sistemi ve adalete erişim için gerekli olan altı temel ilkedен bahsedilmektedir. Bu altı temel ilke sırasıyla sorgulanabilirlik, mevcudiyet, erişilebilirlik, kaliteli adalet sistemi, mağdura çözüm yollarının sunulması ve adalet sisteminin hesap verebilirliğidir.¹⁴⁵

Kız çocuklarının adalete erişiminin sağlanması için yapılmış bu tavsiyeleri ayrıntılı şekilde ele alacak olursak sorgulanabilirlikten başlamak üzere ilk atılması gereken adım adalet sisteminin toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesidir. Bunun yolu da yargıda görev yapan her personelin toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesinden geçmektedir. Özellikle hakimlerin ve savcılarının toplumsal cinsiyet eşitliğini göz önünde bulundurarak önlerindeki soruşturma ve dava dosyalarını incelemeleri gerekmektedir. Elbette bunun bir yolu da yargıda çalışan kadın personelin sayısının artırılması ve kadın personelin üst düzeylerde de temsil edilmesidir. Bunun yanı

¹⁴⁴ General recommendation No. 33 on women's access to justice (CEDAW/C/GC/33).

sıra kadın alanında çalışan sivil toplum örgütleri de desteklenmelidir. Bu şekilde kız çocukları için yasal olarak bulunan hakların uygulamaya da yansıtılması sağlanmalıdır ve fiili eşitlik için kız çocukları güçlendirilmelidir.

Mevcudiyet ilkesi gereğince ilk olarak mahkemeler ülkenin hangi bölgesinde yer alırsa alsın her kız çocuğunun erişebileceği şekilde konumlandırılmalı, tüm bölgelerde mahkemeler, ek binalar, çeşitli birimler kurulmalıdır. Ancak etkili bir adalete erişim yalnızca mahkeme binalarından geçmez, bunun yanında her kız çocuğu için erişilebilir sağlık desteği, psikolojik destek, ekonomik yardım mekanizmaları, sığınma evleri oluşturulmalıdır.

Komitenin erişilebilirliğe dair sunduğu tavsiyeler ise adalete ekonomik erişim ve bilgiye ve hizmetlere kolay erişime yönelik hususları içermektedir. Bu yönde de öncelikle devletlerin kız çocuklarına sağlaması gereken imkan adalet hizmetlerinin avukatla temsilden, yargılama giderlerine her türlüünün ekonomik olarak erişilebilir olmasını sağlamaktır. Bu da bu ücretlerin kız çocuğunun/ ailesinin ekonomik gücüne göre az alınması ya da hiç alınmaması ile sağlanabilir (17. a). Adalet erişimin ekonomik olarak mümkün olması halinde bile çeşitli erişim sorunları hala yaşanmaktadır. Örneğin engelli kız çocukları, mülteci kız çocukları gibi kesişimsel grupların yaşadığı erişim sorunları bulunmaktadır. Bu gruplar için ise Komite engellerin önüne geçmek adına çeşitli çeviri hizmetlerinin sağlanması, okuma yazma bilmeyen kadınlar için özel hizmetlerin oluşturulmasını tavsiye eder (17. b.). Adalet hizmetlerinin erişilebilir ekonomik değerlerde sağlanmasının yanı sıra alternatif hukuki destek mekanizmaları da oluşturulmalıdır. Kız çocuklarının adalete erişiminde büyük engellerden birinin hukuki bilgi eksikliği olduğundan bahsedildi. Komite bu bilgi eksikliğinin sebep olduğu sorunları en aza indirmek ve avukata erişimi konusunda kız çocuklarına kolaylık sağlaması adına

“ilk adım merkezleri”ni önermektedir. Bu merkezler kız çocuklarına yasal danışmanlık sağlayacak şekilde planlanmalı ve erişimin kısıtlı olduğu ve bütün bir süreci takip etmesi zor ve meşakkatli olan adalet sisteminde işleri kolaylaştırıcı işlev görmelidir. Bu merkezlerde yalnızca adalete erişim ve hakların anlatılması hususunda değil; kız çocuklarına sosyal hayatlarına da yardımcı olacak şekilde sağlık, sosyal güvenlik, mülkiyet ve benzeri çeşitli alanlarda hizmet sağlanmalıdır (17. c, f.).

Adalet sisteminin kaliteli olması bakımından ise devletler öncelikli olarak ulusal adalet sistemlerinin uluslararası yeterliliklere uygun şekilde, bağımsız ve tarafsız bir şekilde yapılanmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu bakımından kadınların ve kız çocuklarının adalete erişimi güçlendirmek adına alınacak önlemlerin başında ise sorgulamaların, yargılamaların somut kanıtlara dayalı şekilde sürdürülmesi, hakimlerin ve savcılarının cinsiyet yargılarından bağımsız şekilde hareket etmesi gelmektedir (18. e). Ancak kız çocukları için bu önlemler yeterli gelmemektedir. Bu süreçlerde kız çocuğunun can güvenliğinin ve özel hayatının korunması da büyük önem arz etmektedir. Ayrıca mağdur olarak travma geçirmiş kız çocuğunun bir kere daha bu sefer yargı gücü tarafında ikincil bir travmaya uğratılmaması gerekmektedir. Bunları sağlamak amacıyla Komite mağdur kız çocuklarının takma ad kullanabilmelerini, gerektiği takdirde tüm yargı aşamalarına uzaktan katılabilmelerini, mağdurun basından korunmasını tavsiye eder (18. f.).

Kız çocuklarının adalete erişiminin yalnızca mahkeme binalarına fiziksel erişim, avukatla temsil edilebilme, bilgiye erişim gibi hususlardan ibaret olmadığı açıktır. Yargılama sonucunda mağdur kız çocuğu için etkili bir karara, zararlarını karşılayacak bir tazminata hükmedilmesi de adalete erişimin önemli bir parçasıdır. Komite çözüm yollarının sağlanması ilkesinde bu sebeple devletlere yargılama sonucunda etkin çözüm

yollarının oluşturulması, mağdurun hakları iade edilebiliyorsa hakkın iadesine karar verilmesi, bunun yanında zarara uygun şekilde tazminata karar verilmesi ve mağdurun hayatının geri kalanı için de gerekli sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanması tavsiyelerinde bulunur (19. b). Devletler ayrıca faillerin zararı tazmin etmeye yanaşmaması halinde mağdurların hak kaybına uğramaması adına özel fonlar oluşturmalıdır. Bu fonlar sayesinde fail tazminat ödemekten kaçınsa bile mağdurların zararı tazmin edilebilecek ve mağdurun bir kere daha mağdur olmasının önüne geçilmiş olacak ve mağdurun adalete erişimi daha etkin şekilde sağlanmış hale gelecektir. Komite bunlarla sınırlı kalmayıp insan hakları ihlallerinde yargılamaların ötesinde mağdurlardan resmi özür dilenmesi, anma günleri tertip edilmesi, kadınlara ve kız çocuklarına karşı toplumsal cinsiyetten kaynaklı suçlara af gelmemesi gibi diğer önemli ayrıntılara da işaret eder (19. f.).

Etkili bir adalete erişimin bir yönü de adalet sisteminin hesap verebilirliğinden geçmektedir. Bunun için de adalet sistemini düzenli aralıklarla denetleyebilecek alınan kararlara uygunluğu, toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun şekilde hareket edilip edilmediğini gözlemleyebilecek bağımsız bir yapı oluşturulması gerekmektedir. Bu değerlere aykırı davranan yargı personeli hakkında ise gerekli disiplin kararlarının alınmasının önü açık olmalıdır (20. a, b.). Ancak bu gözlem yalnızca cezalandırma amaçlı yapılmamalıdır. Adalete erişimin kalitesini artırmak üzere tüm yargıda hizmet veren personelin cinsiyet dağılımı, yargıya başvuran vatandaşların cinsiyet dağılımı, görülen davaların konuları ve bunlar içinde toplumsal cinsiyetle bağlantısı olan işlerin oranı gibi istatistiki veriler de mutlaka toplanmalı ve incelenmelidir. Elde edilen veriler kız çocuklarının adalete erişiminin daha iyi nasıl sağlanabileceğine yönelik çalışmalarda kullanılmalıdır (20. d.).

Komite mahkemelere erişim, mahkemelere işleyiş, yargı personeli ve karar verme süreçleri bakımından altı temel ilkeye dayanarak yukarıda açıklanan tavsiyelere karar vermiştir. Ancak adalete erişim yalnızca bunları içermemektedir. Hukuk uygulayıcılarının yanı sıra yürürlükte bulunan hukukun kendisi de kadınlara ve kız çocuklarına karşı ayrımcılık içeriyor olabilir. Yargı süreçlerine henüz varmadan öncelikle hukuk kurallarının da kız çocukları aleyhine, cinsiyet yargıları içeren maddeler içermiyor olması gerekmektedir. Yargı sistemleri ne kadar iyi işliyor ya da yargı mensupları toplumsal cinsiyet eşitliğine ne kadar duyarlı olursa olsun pozitif hukuk düzeninde ayrımcı yasaların, yönetmeliklerin bulunması adalete erişim önünde engel teşkil edecektir. Komite özellikle tavsiye kararında kız çocuklarına özel ehemmiyet gösterilmesi gerektiğini belirtir. Kız çocuklarının kendi hayatlarına dair sağlıktan, eğitime, üremeye birçok konuda karar alma bakımından hem sosyal olarak hem de hukuken kısıtlı olduklarına dikkat çekilmiş ve kız çocuklarının zararlı uygulamalara ve şiddete maruz kaldıkları belirtilmiştir (24). Bu sebeple pozitif hukuk düzeninde kız çocuklarının adalete erişimine dair atılacak adımlar kız çocuklarının yaşadıkları bu problemler göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmelidir.

Komite bu amaçla ilk atılması gereken adımın pozitif hukuk düzeninde mevcut tüm yasa, yönetmelik, tüzük, içtihat ve uygulamalar içinde yer alan ayrımcı ve toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı, zararlı cinsiyet yargıları barındıran tüm hususların ortadan kaldırılması olduğunu belirtir. Genel Tavsiyede bizlere çeşitli örnekler de sunar. Kadınların ve kız çocuklarının herhangi bir hukuki işlemde önce ailesinden izin almasını gerektiren kurallar, kadınlardan ve kız çocuklarından yargılama sırasında daha fazla delil istenmesini gerektiren kurallar, kadınların ve kız çocuklarının şahitliğini kabul etmeyen kurallar gibi çeşitli ayrımcı kurallar ve uygulamalar tespit edilip cinsiyet eşitliğine uygun olacak şekilde yeniden düzenlenmelidirler (25. a.). Özellikle yargı sistemi kız çocuğunun

ihtiyaçlarına duyarlı şekilde dizayn edilmeli bunun için HS'den de faydalanılmalı ve HS' ye uyumlu mekanizmalar ile kız çocuklarının en iyi şekilde adalete erişimi sağlanmalıdır (25. b.). Yine adalete erişimin etkili sağlanması amacıyla kız çocuğunun sağlık hizmetlerine, hukuk hizmetlerine erişimi için ailesinden veya eşinden izin almasını gerektiren hukuk kuralları kaldırılmalıdır (25. c.).

CEDAW Komitesi hukuk alanında gerçekleşecek bu reformların gerçekleşmesi ve mahkemelerin de toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun şekilde hareket etmesi ve kararlar alması için toplumsal cinsiyet eşitliği bilincinin erken yaşlardan itibaren yerleştirilmesi gerektiğini ortaya koyar. Bunun için ise uzaktan veya yakından adalet sistemi ile teması olan tüm meslek grupları ve öğrencilerin toplumsal cinsiyet eğitiminden geçirilmesi gerekmektedir. Başta hukuk profesyonelleri olmak üzere, hukuk fakültesi öğrencileri, doktorlar, sosyal hizmet çalışanları ve diğer tüm ilişkili alanlarda hizmet verenler bu farkındalığa sahip olmaları amacıyla eğitime tabi tutulmalıdır (29. a, b.). Adalet sistemi ile temas olanların ardından elbette bu eğitim medya, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla toplumda yaygınlaştırılmalıdır. Belirtildiği üzere toplumsal cinsiyete dair farkındalık küçük yaşlardan itibaren edinilmesi gereken bir değer olduğu için buna ilişkin dersler eğitim müfredatlarına tüm kademelerde dahil edilmelidir (33).

Komite tavsiye kararında hukukun çeşitli alanlarına dair adalete erişimi daha etkili hala getirebilecek tavsiyelerini de sunmaktadır. Anayasa hukuku bakımından; devletler toplumun, sosyal hayatın her alanında kadın erkek arası eşitliği hakim kılmalı ve tüm ilişki ağları, hukuki kurumları kapsayacak şekilde bu eşitliği anayasal güvence altına almalıdır. İç hukuk kurallarına uygun şekilde kabul etmiş bulundukları uluslararası sözleşmelerin de uygulanması konusunda azami özeni göstermeli ve gerekirse bu sözleşmelerin içerdiği normları i hukuklarına entegre etmelidirler (42. a, b.). Medeni

hukuk açısından ise kadınların ve kız çocuklarının mülkiyet hakları, dava açabilme yetkisi gibi konularda ayrımcılığa uğradığı görülmektedir. Kadınların ve kız çocuklarının erkeklerden farklı şekilde mülkiyet kurallarına tabi tutulmaları mümkün değildir. Medeni hukuktan doğan haklarını korumak amacıyla yapacakları hukuki işlemlerde de ailelerinden izin almalarını gerektiren kurallar kaldırılmalıdır. Aynı zamanda herhangi bir şekilde kadınların ve kız çocuklarının erkeklerden ve erkek çocuklarından farklı olacak şekilde hukuki ehliyetlerinin kısıtlanması da CEDAW'a aykırılık teşkil etmektedir. Bu sebeple taraf devletlerin bu türden hukuk kurallarının da yürürlükten kaldırılması gerekir (44).

Kız çocuklarına karşı ayrımcılığın en önemli ve ilk kaynaklarından birinin aile olduğundan yukarıdaki bölümlerde bahsedildi. Bu yüzden adalete erişimi etkin şekilde sağlamak adına aile hukuku da kız çocukları bakımından incelenmeli ve dönüştürülmelidir. Komite kız çocuklarının adalete erişimini tesis etmek adına aile hukuku alanında şu tavsiyelerde bulunur: eşler arasında din, etnik köken fark etmeksizin eşit olacakları aile hukuku kuralları oluşturulmalı; boşanma, çocukların velayeti, miras vb. aile hukukunu ilgilendiren konularda toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı kanunlar oluşturulmalı ve bu alanlara ilişkin uyuşmazlıkları çözecek toplumsal cinsiyet eşitliğini de göz önünde bulunduracak şekilde işleyen yargısal ya da alternatif çözüm yolları mekanizmaları oluşturulmalıdır (46). Kız çocuklarının aileden başlayarak deneyimlediği toplumsal cinsiyet kaynaklı zararlı uygulamalar kendisini belki de en şiddetli ve tehlikeli şekilde kız çocuklarının cinsel istismarı, cinayetler ve kız çocuğuna karşı şiddet konusunda göstermektedir. Bu eylemlerden kız çocuklarının etkili şekilde korumak ve gereken cezaya hükmetmek ceza kanunlarının toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetir şekilde oluşturulmasından ve kadınlara ve kız çocuklarına karşı zararlı cinsiyet yargılarından kaynaklı gelebilecek zararlardan koruyacak şekilde oluşturulmasından geçmektedir.

Komite bu sorunlara karşı taraf devletlerden kadınlara ve kız çocuklarına karşı işlenen suçların önlenmesi için gerekli özeni göstermesi ve suçun olduğu hallerde ise gerekli cezalandırmanın yapılmasını ister. Kız çocuklarının ikincil mağduriyete uğramaması adına gerekli toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun şekilde teşekkül etmiş kurumların kurulması, bunun yanı sıra gizliliğe de had safhada dikkat edilmesi gerekmektedir (51. a, c, d.). Kız çocukları insan ticareti suçunun mağduru olmaktan korunmalı ve bunun için kolluk kuvvetleri ve yargı makamları bir arada hareket etmelidir (51. f.). Bunun yanı sıra kız çocuklarını oldukça fazla etkileyen siber suçlardan da kız çocuklarını koruyacak şekilde mevzuat düzenlemeleri gerçekleştirilmelidir (51. d.).

Özellikle şiddet vakalarında koruma tedbirlerinin alınması ivedilikleri gerçekleştirilmelidir. Bu sayede kız çocukları gerçekleştirebilecek muhtemel zararlardan korunmalıdır. Bu ivedilik ceza hukuku alanında kız çocuklarının toplumsal cinsiyetten kaynaklı karşısına çıkabilecek tüm sorunlarda geçerli olmalıdır. Toplumsal cinsiyete dayalı bu suçlarda kız çocuklarının delil göstermesi konularında da çeşitli düzenlemelere gidilmelidir. Bu konuda süreler esnetilmeli, kız çocuklarına çeşitli kolaylıklar sağlanmalıdır. Delillerin elde edilmesi ve korunması konusunda da uzman kolluk kuvvetleri ve adli tıp personeli yetiştirilmelidir (51. h, j, k).

Ceza hukuku bakımından adalete erişim yalnızca mağdur olan kız çocukları için ele alınmamalıdır. Suça sürüklenmiş kız çocukları bakımından da ilgili tedbirler en yüksek özenle alınmalıdır. Özellikle tutukluluk gereken hallerde hukuk, sağlık, sosyal hizmetler bakımından tüm ihtiyaçları karşılanmalı ve tutuklamaya son çare olarak başvurulmalıdır. Yine yargı yoluna başvurulmaksızın uyuşmazlığı giderebilecek alternatif çözüm yolları da oluşturulmalıdır (51. n, o, p.).

Kız çocuklarının adalete erişimi idare hukukunda da söz konusu olmaktadır. Adalete erişim idare hukukunda özellikle mülteci, göçmen, iltica etmiş kız çocukları için önem arz etmektedir. İdari yargı makamlarının karşılarna gelen başvurularda kadınların ve kız çocuklarının dezavantajlı konumunu ve toplumsal cinsiyetten kaynaklı uğrayabilecekleri haksız muameleleri göz önüne alarak yargılamayı yapması gerekmektedir.

Belirtilmelidir ki adalete erişim yalnızca ulusal yargı düzenlerini, mahkemeleri içermemektedir. Alternatif çözüm yollarının varlığı, uluslararası ve ulusal insan hakları mekanizmalarının varlığı da adalete erişimin bir parçasıdır ve etkili bir adalete erişim için mutlaka var olması ve geliştirilmesi gereken unsurlardır. Komite kadınların ve kız çocuklarının alternatif çözüm yollarına başvurması konusunda bilgilendirilmesi gerektiği ve bu mekanizmaların genişletilmesi gerektiğini belirtirken bir önemli noktaya dikkat çeker ve taraf devletlere toplumsal cinsiyetten kaynaklı şiddet vakalarının kesinlikle arabulucu, uzlaşma gibi alternatif çözüm yolları ile çözülmemesi gerektiği sorumluluğunu yükler (58. a, b, c.).

Kadınlar ve kız çocuklarının insan haklarının korunması ve ihlal halinde kız çocuklarının başvurabileceği ulusal insan haklarını korumaya yönelik ve toplumsal cinsiyet eşitliğine de duyarlı kurumların oluşturulması önem arz etmektedir. Bu kurumlar keşimselliğin de farkında olmalı ve hak ihlaline dair incelemelerinde keşimsel ayrımcılığı da göz önünde bulundurmalıdır (60. a, b, c.).

B. CEDAW KOMİTESİNİN KIZ ÇOCUKLARINA İLİŞKİN DİĞER TAVSİYE KARARLARI

CEDAW Komitesinin kız çocuklarına ilişkin birçok farklı tavsiyesi bulunmaktadır. Adalete erişimi geniş olarak ele aldığımız ve kız çocuklarının maruz bırakıldığı birçok ayrımcılığın adalete erişim önünde bir engel olduğunun farkında olarak kız çocuklarının etkin bir adalete erişimi için kız çocuklarına karşı toplumsal cinsiyetten kaynaklı her türlü ayrımcı muamelenin ortadan kaldırılmasının, kız çocuklarının yalnızca hukuk alanında değil; eğitim, sağlık, ekonomi, sosyal ve siyasal hayat gibi alanlarda da haklarından eşit ve tam olarak faydalanmasının adalete erişimde büyük rol oynadığını biliyoruz. Bu sebeple kız çocuklarının adalete erişimini tam anlamıyla sağlayabilmek adına CEDAW Komitesinin kız çocuklarına karşı bu zararlı uygulamaları ve pratikleri ortadan kaldırmak adına sunduğu tavsiyeleri de dikkate almak gerekmektedir. Bu sebeple aşağıda CEDAW Komitesinin “Kız Çocuklarının ve Kadınların Eğitim Hakkına İlişkin 36 Sayılı Genel Tavsiyesi” ve “Zararlı Pratikler Hakkında CEDAW Komitesinin 31 Sayılı ve Çocuk Hakları Komitesinin 18 Sayılı Ortak Genel Tavsiyesi/Genel Yorumu” incelenecektir. Bu tavsiyeler içerisinde kız çocuklarına ilişkin ve kız çocuklarının adalete erişimine ilişkin önem taşıyan tavsiye maddelerine yer verilecektir.

1. Zararlı Uygulamalar Hakkında CEDAW Komitesinin 31 Sayılı ve Çocuk Hakları Komitesinin 18 Sayılı Ortak Genel Tavsiyesi/Genel Yorumu¹⁴⁶

Çocuk Hakları Komitesi ve CEDAW Komitesinin genel tavsiye kararı ve genel yorumunun derlenmesi ile oluşan bu belge kız çocuklarına yönelik zararlı uygulamalar üzerine eğilmektedir. Bu belgenin oluşturulması altında yatan sebep kız çocuklarının maruz kaldığı bu zararlı uygulamaların altında toplumsal cinsiyetten kaynaklı ayrımcılığın yatıyor olmasıdır. Kız çocuklarına ilişkin sahip olunan cinsiyet kalıpları, toplumsal cinsiyet yargıları ve ayrımcı değerler çoğu zaman kendilerini şiddet ve istismar aracılığı ile göstermektedir. Aynı zamanda bu yanlış değerlerin kız çocuğunun korunması, kız çocuğunun evde ve toplumsal hayatta kontrol altında tutulması gibi amaçlarla yapıldığı söylenerek toplumsal cinsiyetten kaynaklı şiddeti haklı çıkarmak amacıyla kullanılmaktadırlar. Ayrıca kız çocukları üzerinde toplumsal cinsiyetten kaynaklı şiddet ve ayrımcı muameleler kız çocuğunun kişisel bir gruba dahil olması halinde daha da artmaktadır.

Komiteler kız çocuklarına karşı bu zararlı eylemlerin neler olabileceğine dair geniş bir örneklem sunmaktadır. Buna göre kadın genital mutilasyonu, sözde namus cinayetleri, çocuk yaşta zorla ve erken evlilikler, çocuk işçiliği, şiddet gibi başlıca eylemlerin yanı sıra bu pratikler kadar gündeme getirilmese bile yine de kız çocuklarına karşı ayrımcılık içeren ve zararlı uygulamalar olan kız çocuğunun bakımının ihmal edilmesi, bakirelik testi, kız çocuklarının kabile sembolleriyle zorla dövülenmesi, kız çocuğunun zorla perhize sokulması, kız çocuğunun büyücülükle suçlanması ya da kimi

¹⁴⁶ Joint general recommendation No. 31 of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women/general comment No. 18 of the Committee on the Rights of the Child on harmful practices, (CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18).

bölgelerde görülen kız çocuğunu güzelleştirmek inancıyla yapılan vücut değişiklikleri (dudağa disk takılması, boynu uzatmak amacıyla takılan boyun halkaları gibi) tüm bu ayrımcı pratiklerin birer parçasıdır ve kız çocuklarına ilişkin sahip olunan toplumsal cinsiyet yargılarından, cinsiyet rollerinden kaynaklanmaktadır (III. 7, 8, 9.).

Yukarıda anılan çok çeşitli sayılı örnek dışında birçok farklı eylem ve uygulama da bu zararlı pratikler arasında sayılabilir. Kız çocuklarına karşı gerçekleştirilen bir pratiğin insan hakları hukukunca korunması gereken bu zararlı pratiklerden biri olup olmadığının tespiti amaçlı Komiteler tarafından dört maddeden oluşan kriterler oluşturulmuştur. Bu dört kriter şunlardır:

i. pratiklerin insan onuruna aykırılık ve CEDAW ve ÇHS’ de yer alan insan haklarına aykırılık teşkil etmesi;

ii. bu pratiklerin kadınlara ve kız çocuklarına karşı ayrımcılık içermesi ve mağdurlara bireysel ya da grup olarak zarar vermesi. Kız çocuklarının fiziksel, psikolojik zarar görmesi yanı sıra ekonomik ve sosyal hayattan kısıtlanmaları gibi durumlar da buna dahildir;

iii. cinsiyet, yaş, toplumsal cinsiyet ve diğer birbiriyle kesişebilen unsurlardan kaynaklı erkek egemenliğinin ve kız çocuklarına karşı eşitsizliğin devam ettirildiği, yeniden üretildiği uygulamalar olması;

iv. bu pratiklerin kız çocuklarına karşı aile üyeleri, toplumun üyeleri ya da genel olarak toplumun kendisi tarafından dayatılıyor olmasıdır (16. a, b, c, d.).

Zararlı pratikler hakkında bir önemli husus ise Komitelerin de belirttiği üzere hem kadın haklarına ilişkin hem de çocuk haklarına ilişkin uluslararası belgelerin ortaya çıktığı süreçlerde daha az gündemde olması sebebiyle sözleşme metinlerinde yukarıda anılan pratiklerin birçoğunu anılmaması ve bunlara karşı kız çocuklarını koruyucu

mekanizmalar geliştirilmemesidir. CEDAW ve ÇHS metinlerinde de bu yönden eksiklik bulunmaktadır. Alanda çalışmaların kadına şiddet, cinsel istismar gibi alanlara nazaran yeni olması sebebiyle Komiteler taraf devletleri bu zararlı pratiklerin önüne geçilmesi konusunda adımlar atmak üzere harekete geçirmektedir. Bu nedenle zararlı pratiklerin üzerine eğilen bu tavsiye metinleri büyük önem taşımaktadır (10, 11.).

Zararlı pratiklerin önüne geçilmesi adına atılması gereken ilk adımlardan biri yasal alanda bu pratiklerin önüne geçecek etkili ceza hukuku kurallarının yaratılmasıdır. Bu kuralların mutlaka CEDAW ve ÇHS' ye uyumlu olması ise önem taşımaktadır. Taraf devletler bu pratikleri yasaklayıcı hükümler oluşturmanın yanı sıra şiddeti, çok eşliliği, kadın sünnetini, çocuk yaşta, zorla ve erken evlilikleri uygun bulan tüm hukuk normlarını ivedilikle yürürlükten kaldırılmalıdır. Ülkede çoklu hukuk sisteminin bulunması halinde her hukuk sisteminde de bu türden kuralların kaldırılması gerekmektedir (55. b, c.).

Taraf devletlerin hepsinde asgari evlenme yaşı ebeveynlerin izni olsun ya da olmasın on sekiz olarak belirlenmeli ve ancak istisnai hallerde bu sınırın on altı yaşa kadar inmesine müsaade edilmelidir. Ancak bu istisnai haller de kanunlarda açık şekilde belirlenmeli, sınırlı sayıda tutulmalıdır. Evlenmenin on altı yaşında gerçekleşmesi ile istisnai hallerin varlığının yine yetkili mahkeme tarafından tespiti ve izni ile mümkün olmalıdır. Yine ceze'nin önüne geçmek ve yapılmış bu evliliklerin tespiti kolaylaştırmak adına tüm ülke genelinde hem evlilik kayıtlarının hem de yeni doğanların kayıt sistemlerinin genişletilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir (55. g, i.).

Zararlı pratiklerin mağduru olmuş kız çocuklarının mercilere başvuruları ve sonraki süreçler için de taraf devletlerin özel ihtimam göstermesi gerekmektedir. Mağdurlardan gelen şikayetleri incelemek ve soruşturmaları yürütmek üzere bağımsız

ulusal insan hakları kurumları oluşturmak elzemdir. Soruşturma ve yargılama sũreçleri ve sonrasından da mağdurlara hukuki danışmanlık sağlayacak destek mekanizmaları, psikolojik ve fiziksel rehabilitasyon ve sosyal hayata geri katılmalarını sağlayacak yasal dũzenlemeler yapılmalıdır (55. d.).

Bu zararlı pratiklerin ȃnũne geçilmesinin yalnızca ceza hukuku alanında yapılan reformlarla sağlanması mũmkũn değildir. Bu pratiklerin ȃnũne geçilmesi hem kız çocuklarının gũçlendirilmesi hem de toplumun sahip olduğu cinsiyet rollerine ve toplumsal cinsiyete ilişkin anlayışın değiştirilmesinde yatmaktadır. Bu da hukuk dışı aktȃrlerin de dahil olacağı ȃok daha derin bir ȃalıřma gerektirmektedir.

Kız çocuklarının gũçlendirilmesi elbette ilk olarak eğitimden geçmektedir. Bu yũzden taraf ũlkeler kız çocuklarının eğitime erişimi konusunda gerekli tedbirleri almak zorundadır. Ulusal, ũcretsiz ve zorunlu eğitim ũlke genelinde tũm kız çocuklarını kapsayacak şekilde sağlanmalıdır. Sağlanan bu zorunlu eğitimin mũfredatında ise mutlaka insan haklarına yer verilmeli, insan hakları eğitimi cinsiyet eşitliği, ayrımcılık, cinsiyet rolleri gibi konuları kapsamalıdır (69. a, b, c.). Okulu yarıda bırakmak zorunda kalmış ya da hiȃ ȃrgũn eğitime katılmamış kız çocukları bakımından da dışarıdan eğitime katılabilecekleri ve kendilerini geliştirebilecekleri mekanizmalar geliştirilerek onların da eğitim hakkından tam olarak faydalanmaları ve onların da gũçlendirilmeleri ve farkındalıklarının artırılması sağlanmalıdır. Bu yȃnde kız çocuklarına gũvende olacakları alanlarda ȃeřitli ekonomik fırsatlar da tanınmalıdır (69. b, e.).

Kız çocuklarına karşı bu ayrımcı uygulamaların temelinde yatan toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rolleri ile savaşmak adına ise gerekli bilinȃlendirme ve farkındalık ȃalıřmaları yũrũtũlmelidir. Bu ȃalıřmalar bu alanda ȃalıřacak profesyoneller ve yasa

koyuculardan başlamak üzere tüm toplumda yaygınlaştırılmalıdır. Bu çalışmalar yazılı ve sözlü medya, internet ve diğer çeşitli iletişim araçları ile topluma iletilmelidir (81).

2. Kadınların ve Kız Çocukların Eğitim Hakkına İlişkin 36 Sayılı Genel Tavsiye¹⁴⁷

Komite eğitim hakkının uluslararası insan hakları belgelerinde de belirtildiği üzere bizlerin sahip olduğu insan haklarının başında geldiğini belirtir. Eğitim kız çocuklarının diğer haklarından faydalanmaları için de bir öncüdür. Öz farkındalık, cinsiyet eşitliği gibi kız çocuklarının sahip olmasını istenen değerler eğitim ile sağlanabilir. Bu sayede kız çocuklarının daha güçlü bireyler olmaları sağlanabilir (1).

Komite eğitim hakkını üç kısımda değerlendirmiştir. Bu üç unsur sırasıyla eğitime erişim, eğitim içinde haklar ve üçüncü olarak eğitim yoluyla haklardır. CEDAW Komitesi eğitime erişim hakkında sayısal olarak eğitime katılan kız çocuğu ve erkek çocuğu sayıları ile ilgilenilir. Bunların yaş gruplarına göre dağılımı, kız çocuklarının derslere devamlılığı, okuldan ayrılma, bir sonraki eğitim kademesine geçmesini inceler. Eğitime erişime ilişkin her türlü problem üzerine çalışır (15). Eğitim içinde haklar ise sayısal olarak kadın erkek eşitliğinden öte gerçek manada cinsiyet eşitliğini sağlama amacını içerir. Erkek öğrenciler ve öğretmen ile kız öğrenciler arası ilişkiler ve erkek öğrencilerle kız öğrencilere sunulan fırsatlar ve muamelede eşitlik bu maddenin inceleme alanındadır. Cinsiyet temelli eşitsizliklerin önüne geçmek için sosyal kurumlar ve eğitim kilit rol taşımaktadır. Eğitimin içeriği ve şekli de önem taşımaktadır. Eğitim ve okullar birçok toplumda yerleşik cinsiyet eşitsizliğine karşı gelmekten öte eşitsizliği daha da pekiştiren

¹⁴⁷General recommendation No. 36 (2017) on the right of girls and women to education, CEDAW/C/GC/36

özelliklere sahiptir (16). Eğitim yoluyla haklar, eğitimin kadının ve kız çocuklarının geri kalan sosyal hayatlarına etkileri ile ilgilenir. Eğitimi tamamlayan kız çocukları sosyal hayatta haklarından tam olarak faydalanamıyorsa, kadın sosyal hayatta kendisinden daha düşük eğitim seviyesine sahip erkeklerden daha geri kademelerde çalışıyorsa bu hakkın kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır (17).

Komite toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının ve cinsiyet rollerinin önüne geçilmesinin önemli bir yolunun eğitim olduğunun farkındadır. Bu nedenle taraf devletleri ders müfredatlarına kadın-erkek eşitliğine, toplumsal cinsiyete ve diğer insan haklarına ilişkin bilgilendirici derslerin farklı yaş gruplarının seviyesine uygun olarak her kademede eğitim müfredatına dahil edilmesi gerektiğini tavsiye eder. Bahsedilen dersler hariç genel olarak tüm müfredat ve ders materyalleri kız çocuklarına ve kadınlara karşı cinsiyet temelli ayrımcılığa sebep olan geleneksel cinsiyet klişelerini içermeyecek şekilde dengeli, doğru, sağlıklı ve cinsiyet eşitliğini temel alacak ve kadınların pozitif bir imaj ile yansıtılacağı şekilde hazırlanmalıdır. Elbette bu eğitimi verecek personellerin de toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olması gerekmektedir. Bu nedenle tüm eğitim kademelerinde görev alan personele cinsiyet konularında eğitim verilmeli ve cinsiyetçi yaklaşımların öğretime ve öğrenme sürecine etkilerinden bahsedilmelidir (24).

Eğitime erişimi sağlamanın önemli bir adımı bu konuda yasal düzenlemelere gitmekle mümkündür. Bu nedenle kız çocuklarının eğitim hakları önünde engel teşkil edebilecek her türlü ayrımcı yasa yürürlükten kaldırılmalı, zorunlu eğitim yasal olmalı ve uygulanırlığı denetlenerek her kız çocuğunun örgün eğitime katılıp katılmadığı denetlenmelidir. Hamile kız çocuklarının eğitimden mahrum kalmasına sebep olacak yasalardan kaldırılmalıdır. Doğumdan sonra eğitime kaldıkları kademedan geri dönebilecekleri garanti edilmelidir. Yine mülteci kız çocukları, engelli kız çocukları gibi

kesişimsel grupların eğitim hakkını güvenceye alan yasalar oluşturulmalıdır ve bu kız çocuklarının yaşlıları gibi eğitime erişimleri için lojistik, teknolojik gerekli tüm mekanizmalar oluşturulmalıdır.

Kız çocuklarının eğitime erişimi birçok kırsal bölgede fiziksel şartlardan dolayı kısıtlı kalmaktadır. Bu nedenle devletler okula fiziksel erişimi kolaylaştıracak tedbirler almalıdır. Öncelikle okullar kız çocuklarının ulaşabileceği makul coğrafi bölgelere kurulmalıdır. Taşrada okula ulaşmak için uzun mesafe gitmesi gerekecek kız çocukları için okul yolunda karşılaşılabilecekleri tehlikelere yönelik koruyucu önlemler alınmalıdır (32. a, b). Fiziksel olarak eğitimin mümkün olmadığı hallerde ise uzaktan eğitim ve açık öğretim yöntemleri kullanılmalıdır. Bu yöntemler eğitim için kısıtlı imkanları olan kadınlar ve kız çocukları için önemli bir imkandır. Fakat kırsal bölgelerde yaşayan ya da imkanları olmayan kadınların ve kız çocuklarının bu imkanlara gerekli teknolojik araçları olmadığı için erişememelerinin önüne geçilmelidir ve gerekli teknoloji desteği devletlerce sağlanmalıdır (33. c).

Kız çocuklarının toplumsal cinsiyetten kaynaklı eğitime erişim konusunda yaşadıkları bir diğer ve önemli sorun ise çocuğun cinsel istismarıdır. Okullarda kız öğrencilerin cinsel istismara maruz kalması eğitimlerini yarıda bırakmalarına sebep olmaktadır. Kız öğrenciler okulda, okul yolunda; diğer öğrenciler, bölge insanları ve kimi zaman öğretmen tarafından istismar edilmektedir. Aynı zamanda bu sorun adaletle erişimle de oldukça yakından bağlantılıdır. Okullarda yaşanan cinsel istismar vakalarında ceza mekanizmaları genel olarak işletilememekte, mağdur suçlanmaktadır. İstismarın önüne geçmek ve kız çocuğunu korumak adına ilk olarak koruyucu ve önleyici yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Okul içinde ve çevresinde kız öğrencilere karşı her türlü şiddet, sözel ve duygusal istismar, ısrarlı takip, cinsel saldırı ve cinsel şiddet yaptırıma tabi tutulmalıdır. Kadına ve kız çocuklarına karşı şiddet vakalarına karşı bağımsız şikayet

mercileri oluşturulmalı, etkili soruşturma yürütülmeli, yerinde cezalar verilmeli ve mağdura gerekli hizmetler sağlanmalıdır (69).

II. ÇOCUK ADALET SİSTEMİNDE TEMEL İLKELER VE STANDARTLAR

Çocukların içinde davacı, davalı, sanık, mağdur veya tanık rolünde herhangi bir şekilde dahil olduğu yargılama süreçleri çocuğun yargılamada rolü ne olursa olsun çocuklara özel tedbirler ve çocuk dostu yaklaşım gerektirmektedir. Adalet erişim mahkeme salonu içerisinde, adliye binalarında ve yargı sistemi ile herhangi bir ortamda karşılan her çocuk için çocuk olmalarına uygun şekilde muamele görmelerini de kapsamaktadır. Kız çocuklarının adalet erişimi bakımından da aşağıda sayacağım ilkeler kız çocuğunun yargılama süreçlerinde adil şekilde yargılanabilmesi, çocuğun yaşının gereklerine uygun şekilde davranılmasını ve özellikle suça sürüklenmiş kız çocukları bakımından koruyucu hususlar içermektedir.

ÇHS ve çocuk adaletine dair BM ve Avrupa Konseyi rehber ve çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda çocuk adalet sisteminin taşıması gereken özelliklere dair temel ilkeleri ortaya koyabiliriz. Bu ilkeler sırası ile çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, ivedilik, gizlilik, çocuğun kendini temsili ve dinlenilme hakkı, çocuk dostu ortam, çocuk dostu dil, çocuğun korunması, özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirlere son çare olarak başvurulması, alternatif çözüm yollarına öncelikli başvurulması ilkeleri olarak sıralanır.

A. ÇOCUĞUN ÜSTÜN YARARI

Çocuğun yüksek yararı ilkesi ÇHS ile gündeme gelmiş ve çocuklara ilişkin her türlü hukuk, sağlık, idari, ekonomik tasarruflarda temel alınan bir ilkedir. ÇHS madde 3 çocuğun yararının kamusal ve özel faaliyetlerin tümünde ve çocuğu ilgilendiren her durumda temel alınması gereken bir husus olduğunu ve her türlü faaliyette çocuğun yararının gözetilmesi gerektiğini belirtir. Çocuklar için böylesi bir yararın gözetilmesinin sebebi çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimlerinin farklı bir özeni gerektirmesi ve sosyal, eğitim, ekonomik konularından yetişkinlerden daha farklı ve dezavantajlı konumlarda olmaları ve yine bu farklılık sebebiyle de yetişkinlerden daha farklı muamele görmeleri gerekliliğidir.¹⁴⁸

Çocuğun üstün yararı çerçevesi belirgin şekilde hukuki kaynaklarda tanımı yapılmış bir kavram değildir. Bu da bu kavramın somut şartlara göre çocuğun lehine olacak şekilde kavramın içinin doldurulmasına olanak verir.¹⁴⁹

Çocuğun üstün yararı hem yargılama hem idari işlemlerde söz konusu olabilmektedir. Yargılama süreçlerinde çocuğun üstün yararı çocuğa ilişkin verilecek her türlü tedbir kararı, hüküm, duruşma düzeni, zaman, aileyle bağ kurma gibi ayrıntıları içerir ve bu tür her çeşit işlem ve karar bu yarar gözetilerek gerçekleştirilir. Bu yönüyle

¹⁴⁸ Çocuk Ceza Adaletinde Çocuk Hakları'na Dair Genel Yorum No. 10 (CRC/C/GC/10, 25 Nisan 2007), s. 2.

¹⁴⁹ Emine AKYÜZ, *Çocuk Hukuku- Çocukların Hakları ve Korunması*, Pegem Akademi, Eylül 2010, s. 77.

çocuğun üstün yararı kavramı bir hak ya da hukuk normu olmaktan öte tüm hukuk uygulayıcıları bakımından gözetilmesi gereken yol gösterici bir ilkedir.¹⁵⁰

Çocuğun üstün yararı hem kamu davalarında hem özel hukuk davalarında söz konusu olabilmektedir. Bunun yanı sıra tüm yargılama türlerinde usul işlemleri sırasında da gözetilmelidir. Aynı zamanda hukuki uyuşmazlığa birden çok çocuk dahil ise her çocuğun üstün yararı ayrı ayrı göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁵¹

B. İVEDİLİK

Çocukların müdahil olduğu tüm hukuki işlemlerde esas olarak ivedilik ilkesi uygulanır. Buna göre çocuğa ilişkin konularda çocuğun üstün yararının korunması amacıyla, hukuki usullere uygun şekilde en hızlı biçimde işlemler yapılmalı ve karar verilmelidir.

ÇHS madde 10 ve madde 37’ de çocukların ivedi şekilde yargılanmasına dair konulara değinilmiştir. Çocuğun ailesi ile birleşmek üzere yaptığı her başvuru, çocuğun tutukluğa itirazına ilişkin verilecek kararlar mutlaka Taraf Devletlerin yetkili makamları tarafından ivedi şekilde karara bağlanmalıdır. Sözleşme madde 40’ ta ise hakkında ceza kanunlarını ihlal ettiğine dair iddia bulunan çocuklar hakkında mümkünse ailesi veya yasal temsilcisi hazır bulunacak şekilde gecikmesizin nihai kararın verilmesi gerektiği belirtilir. Buna göre özellikle çocuğun özgürlüğünü kısıtlayıcı tutuklama tedbirinin varlığı halinde ve çocuğun ailesi ile iletişiminin ve aile birliğinin söz konusu olduğu hallerde

¹⁵⁰ SEROZAN, s. 66.

¹⁵¹ *Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber*, Avrupa Konseyi Yayını, 2013, s. 18.

çocuğun kısa bir sürede bile hak kaybına uğraması mümkün olacağı için ivedi şekilde karar verilmelidir. Ancak ceza davası sırasında çocuğun haklarının tam anlamıyla korunması, delillerin tam olarak toplanması ve usul işlemlerinin uygun şekilde yapılabilmesi için “ivedilik” yerine “gecikmesizin” yapılması daha uygun bulunmuştur.

İvedilik ilkesi gereğince çocuğun üstün yararı sebebiyle geçici kararlar da verilebilir. Bu geçici kararlar ileride değiştirilmek üzere verilebilir.¹⁵² Bu sayede o an çocuk için belirsizliğin söz konusu olmaması adına hızlıca karar verilerek çocuğun korunması sağlanır. Ancak ilerleyen zamanlarda şartların değişmesi, yeni delillerin elde edilmesi vb. sebeplerle kararın yeniden çocuğun üstün yararı gözetilerek değiştirilmesi mümkün olur.

Çocuk adalet sistemlerinde ivedilik konusunda bir diğer dikkat edilmesi gereken husus ise çocuğun ceza kanunları bakımından itham edildiği iddialar hakkında ivedilikle bilgilendirilmesidir. ÇHS madde 40/2/6’ da çocuğun hakkındaki iddialar ile ilgili hemen ve doğrudan bilgilendirilmesi gerektiği belirtilir. Doğrudan kendisine bildirilmesi mümkün olmuyorsa yine ivedi şekilde anne-babaları ya da yasal temsilcileri bilgilendirilmelidir.

¹⁵² İbid., s. 28.

C. GİZLİLİK

Çocuklar yargı süreçlerinin başından sonuna özel hayatlarının gizliliğinin korunması hakkına sahiptir.¹⁵³ Çocuklar da aynı yetişkinler gibi AİHS madde 6 adil yargılanma hakkının sağladığı tüm gizliliğe ilişkin haklardan yararlanma hakkına sahiptir. Ancak çocukların yaşlarına bağlı özel ve kırılgan durumları onların mahremiyeti konusunda daha çok önlem almayı gerektirmektedir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar yahut bilinen kısa adı *Pekin Kuralları*'nda Bölüm 1 madde 8' de çocuğun özel hayatına dair şu hüküm yer almaktadır: “Her aşamada çocuğun afişe olması yahut damgalanması gibi zararlara yol açabilecek durumların ortadan kaldırılması için gizliliğe azami özen gösterilmelidir.”¹⁵⁴ Yine 21. maddeye göre de suça sürüklenmiş çocukların bilgileri ve kayıtları çok sıkı şekilde korunmalıdır ve yalnızca ilgili soruşturmayı ve kovuşturmayı yürüten hakim- savcı ve bu süreçlerde yer alan diğer personel tarafından bu bilgiler erişebilir olmalıdır.

Çocuklar bakımından bilgilerin ve özel hayatın gizliliğinin bu kadar önem taşımamasının sebebi öncelikle çocukların fiziksel güvenliğidir. Mağdur, tanık, suça sürüklenen çocuklar hakkında herhangi bir bilginin uyuşmazlığın tarafları tarafından

¹⁵³ Thomas HAMMERBERG, *Çocuklar Ve Çocuk Adalet Sistemi: İyileştirmeye Yönelik Öneriler*, Strasbourg, 2009, s. 6. <https://www.aile.gov.tr/media/6770/çocuk-adalet-sistemi.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.12.2022).

¹⁵⁴ Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar, 8/1.

öğrenilmesi çocukların güvenliğini tehlikeye atacaktır. Aynı zamanda suça sürüklenen çocuklar bakımından damgalanma tehlikesi de söz konusudur.¹⁵⁵

Çocuğun özel hayatının gizliliği ve mahremiyeti kapalı duruşmalar, personelin bilinçlendirilmesi, çocukları koruyucu hükümlerin iç hukuk kurallarında yürürlüğe koyulması, medyanın bu konuda bilinçlendirilmesi ve bu konularda düzenlemelerin ortaya konulması yollarıyla korunabilir.¹⁵⁶

D. ÇOCUĞUN KENDİNİ TEMSİLİ VE DİNLENİLME HAKKI

Dinlenilme hakkı herkes için AIHS madde 6 kapsamında tanınmış bir haktır. Bu hak yetişkinler için olduğu kadar çocuklar için de büyük önem arz etmektedir. Çocuğun kendini ifade etmesi, çocuğun üstün yararının tam olarak neyi gerektiğinin anlaşılabilmesi için çocuğun fikirlerinin ve görüşlerinin mutlaka mahkemece öğrenilmesi gerekmektedir. Çocuğun adil bir şekilde yargılanması ve çocuk hakkında adil bir karar vermek çocuğun dinlenilmesiyle ve etkin şekilde yargılamaya katılımının sağlanmasıyla mümkün olmaktadır.¹⁵⁷ Özellikle çocuğun uzun vadede hayatını etkileyecek kararlarda çocuğun fikrinin sorulması ve fikirlerinin göz önünde bulundurulması çocuk için hayati öneme sahiptir.¹⁵⁸

¹⁵⁵ *Çocuk Dostu Hukuki Yardıma İlişkin Rehber İlkeler*, UNICEF ECARO, Ekim 2019, s. 39.

¹⁵⁶ *Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber*, 2013, s. 59.

¹⁵⁷ *Çocuk Ceza Adaletinde Çocuk Hakları'na Dair Genel Yorum No. 10* (CRC/C/GC/10, 25 Nisan 2007), s. 10.

¹⁵⁸ *Çocuk Dostu Hukuki Yardıma İlişkin Rehber İlkeler*, 2019, s. 19.

AİHS dışında çocuğun dinlenilmesi konusunda esas alınabilecek hüküm ÇHS madde 12' dir. Buna göre çocuğu ilgilendiren adli ve idari soruşturmaların tümünde çocuk mümkünse doğrudan, eğer bu mümkün değilse yasal temsilcisi aracılığıyla dinlenmelidir. Çocuğun dinlenilme hakkı, çocuğun görüşlerini ifade etmesi kadar aynı zamanda istediği zaman çocuğun sessiz kalma hakkını kullanmasını da kapsar.¹⁵⁹

Yabancı ya da engelli bir çocuk söz konusu olduğu hallerde de çocuğa hakkındaki iddialar anlayabileceği dilden derhal anlatılmalıdır.¹⁶⁰ Çocuğun da kendi anadilinde, işaret dilinde ya da yazılı olarak kendini ifade edebilmesi sağlanmalıdır.

Çocukların dinlenilmesi ve yargılamaya katılımları yaşları, olgunlukları ve algılama kapasiteleri ile bağlantılı olacak şekilde gerçekleştirilmelidir. Burada bu değerlendirmeyi yapması gereken hakimdir. Hakim çocuğun özel durumuna göre yaptığı değerlendirme sonucunda çocuğu nasıl dinlemesi gerektiği, dinlemenin nasıl gerçekleştirileceği ve çocuğun görüşlerine ne kadar önem vermesi gerektiğine dair bir yol haritası çizer.¹⁶¹

E. ÇOCUK DOSTU ORTAM VE DİL

Çocukların yaşları, psikolojik gelişimleri onların yetişkinlerden farklı bir şekilde muamele görmelerini gerektirir. Bu kullanılan dil, duruşma ortamı, duruşmada

¹⁵⁹ Ibid., s. 10.

¹⁶⁰ Çocuğun Katılım Hakkı'na Dair Genel Yorum No. 12, (CRC/C/GC/12, 1 Temmuz 2009), s. 12.

¹⁶¹ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber, 2013, s. 28.

bulunanların sayısı, personelin çocuğa yaklaşımı gibi birçok ayrıntıya dikkat etmeyi gerektirir.

Çocuğun yargılamaya etkin bir şekilde katılımı, görüşlerini ifade edebilmesi çocuğun kendini güvende hissetmesi ile mümkündür. Çocuğa ilerlenecek süreç, yargıda görev alan kimselerin görevleri açıklanarak çocuğun kendini güvende hissetmesi sağlanır ve bu da çocuğun duruşmalara daha etkili katılımını ve görüşlerini rahatça ifade etmesini sağlar.¹⁶² Ayrıca çocuğun ikincil travmaya uğramaması için de duruşma ortamı ve kullanılan dil önem taşımaktadır. Çocuğun yargılamaya etkin katılımı çocuğun yargılama, deliller ve diğer çocuğu etkileyebilecek konular hakkında tüm bilgilere haiz olması gerektiği anlamına gelmez. Çocuğa zarar verebilecek, olumsuz yönde etkileyecek görüntü ve bilgilerden çocuk olabildiğince korunmalıdır. Bu tip çocuğa zarar verebileceği düşünülen bilgiler çocuklarla paylaşılmadan önce mutlaka uzman kişilerin görüşlerine başvurulmalıdır.¹⁶³

Çocuk dostu mahkemelerin en iyi şekilde sağlanmasının yolu çocuklara özel birimlerin oluşturulmasından geçer.¹⁶⁴ Çocuk mahkemelerinin kurulması, savcılıklarda ve polis merkezlerinde çocuklara özel birimler oluşturulması çocuk dostu bir yargı sistemi için gerekli mekanizmalardır. Bu sayede çocuk üzerine ihtisaslaşmış ve çocuk mağdurlar, suça sürüklenmiş çocuklar, tanık çocuklar ile çalışmak hususunda gerekli eğitimleri almış kimseler bu mahkemelerde görevlendirilerek çocuklar için en güvenli duruşma ortamı oluşturulabilir.

¹⁶² İbid., s. 19.

¹⁶³ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehber, 2013, s. 29.

¹⁶⁴ İbid., s. 30.

Çocuk dostu ortam ve dil incelenirken yargılama ve hukuk sisteminin yalnızca mahkemelerden ve adliye personelinden oluştuğu da düşünülmemelidir. Çocuk dostu ortam çocuk ile görüşme yapacak avukatlar tarafından hukuk ofislerinde de sağlanmalıdır. Aynı şekilde çocuk dostu dil kullanımı avukatlar tarafından da benimsenmelidir.

F. ÇOCUĞUN KORUNMASI

Yargılama süreçlerinde en önemli noktalardan biri çocukların bu süreç boyunca hem fiziksel hem de psikolojik olarak korunmasıdır. Çocukların bu süreçte hem kamu, medya, yargı personelinden korunması ve bunun yanında zarar görme ihtimali varsa ya da çocuğa önceden zarar vermiş olduğunu biliniyorsa aileden korunması elzemdir. Bu koruma için de yargı makamları çocuklar lehine çeşitli tedbirlere karar vermelidir. Bu yönde de polis, sosyal çalışmacılar ve diğer ilgili kurumlar işbirliği içinde çalışmalıdır.

Çocuğun korunması amacıyla duruşma düzeninde çeşitli değişiklikler yapılabilir, çocuğun duruşma salonunda değil ses ve video bağlantılarıyla uzaktan katılımı sağlanabilir.¹⁶⁵ ÇKK' da sağlanan koruma tedbirleri söz konusu olabilir, çocuk için 6284 bağlamında koruyucu tedbir kararlarına hükmedilebilir.

Çocuğun zarar gördüğü ve zararın ailesinden geldiği durumlarda ise çocuğun üstün yararı göz önünde bulundurularak çocuk ailesinden, bu zararı gerçekleştiren aile

¹⁶⁵ *Çocuk Dostu Hukuki Yardıma İlişkin Rehber İlkeler*, 2019, s. 44.

üyesinden de korunmalıdır.¹⁶⁶ Bu koruma uzaklaştırma, ilişki kurmama gibi tedbirler ile sağlanabilir.

Çocuğun korunması aynı zamanda yukarıdaki başlıklarda bahsedilen çocuğun mahremiyetini de kapsar. Çocuğun kimliğine dair bilgilerin afişe olması hem çocuğun damgalanmasına sebep olur, hem de bu damgalanma sonucunda çocuk fiziksel şiddetin de hedefi olabilir.

H. ÇOCUKLAR İÇİN ÖZGÜRLÜĞÜ KISITLAYICI TEDBİRLERE SON ÇARE OLARAK BAŞVURMA

Çocuklar bakımından süresi ne kadar olursa olsun özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler her zaman diğer tedbirler denendikten ve çözüm olmadıktan sonra denenmelidir. Suça sürüklenen çocuklar bakımından ceza yargılamasının amacı çocuğu cezalandırmak değil, çocuğun eğitilmesidir.¹⁶⁷ Bu sebeple tutukluluk çocuklar için son çare olarak ceza yargılamasında kullanılmalıdır.

Çocuklar bakımından tutukluluğun son çare olduğu ÇHS madde 37' de de açıkça ortaya konulmuştur. Maddeye göre çocukların keyfi şekilde tutuklanması mümkün değildir ancak yasalara uygun şekilde ve en kısa sürelerle sınırlı olacak şekilde çocukların özgürlüğünü kısıtlayacak tedbirlerin alınması mümkündür. Bu durumda da çocuğun güvenliği, saygınlığı ve ihtiyaçları dikkate alınarak bu tedbir uygulanmalıdır. Bu süreç boyunca da çocuk yetişkinlerden ayrı bir yerde tutulmalı ve ailesi ile iletişimine engel

¹⁶⁶ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi *Çocuk Dostu Adalet İlişkin Rehber*, 2013, s. 61.

¹⁶⁷ Cansu Selmin DEMİR, “Çocuk Ceza Adaletinde İnfaz Sorunları”, *Suç ve Ceza*, Sayı: 1, 2019, s. 47.

olunmamalıdır. Çocuk tutukluluğa karşı itiraz ve bu itirazın ivedi şekilde değerlendirilmesi hakkına sahiptir. *Pekin Kuralları* madde 13 de çocukların tutukluluğuna ilişkindir. İlgili madde de yine ÇHS ile uyumlu şekilde tutukluluğun çocuklar için son çare olduğu ve süresinin oldukça kısa tutulması gerektiği belirtilmiştir. Tutukluluğun mecburi sebeplerle uygulanmak zorunda olduğu durumda ise çocuklar BM'nin belirlemiş olduğu standartlara uygun yerlerde barındırılmalı ve bu süreçte sağlıktan, eğitime, aileyle iletişimden oyun hakkına akranları diğer çocukların sahip olduğu tüm haklardan faydalandırılmalıdır. Elbette çocuklar için öncelikle mümkün ise tutukluluk öncesinde başka bir aile yanına yahut eğitim kurumuna yerleştirme gibi tedbirler denenmelidir.

Çocuk özgürlüğünden mahrum bırakıldığı süre boyunca ailesi ve arkadaşları ile iletişimde kalabilmelidir. Süreç boyunca eğitim hakkı da elinden alınmamalı, mesleki eğitime de gerekirse yönlendirilmelidir. Çocuk bunların yanında sağlık hakkı ve diğer çocukların sahip olduğu tüm haklara eşit şekilde sahiptir.¹⁶⁸

İ. ALTERNATİF ÇÖZÜM YOLLARINA BAŞVURU

Çocuğun üstün yararını gözetken ve çocuğu koruyan bir adalet anlayışında çocuğun korunması amacıyla çocukların dahil olduğu tüm hukuki uyuşmazlıklarda ve özellikle suça sürüklenen çocuklar bakımından ortaya çıkan uyuşmazlıklar bakımından alternatif çözüm yolları çok büyük önem taşımaktadır.

Suçta sürüklenen çocukların yer aldığı uyuşmazlıklar mahkeme içi yollar öncesi hukuken düzenlenmiş uyuşmazlık çözüm yollarıyla giderilmeye çalışılmalıdır. Bu sayede

¹⁶⁸ *Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber*, 2013, s. 24.

çocuğun yıpratıcı yargı süreçlerinden korunması, olası tutukluluk ve özgürlüğü kısıtlayıcı kararlardan uzak tutulması ve çocuğun akranları ile benzer şekilde haklarından faydalanması sağlanacaktır. Daha da önemlisi bu tip çözüm yolları ile çocuğun olası bir damgalanma ihtimali ortadan kalkacaktır.

Uluslararası çocuk hukuku bakımından da alternatif çözüm yollarına başvuru birçok sözleşme, politika metninde yer almıştır. Öncelikle ÇHS madde 40/3/2 hükmünde taraf devletlerin çocuklar için adli süreçlere başvurulmaksızın uyuşmazlıkları çözüme kavuşturacak çeşitli alternatif yolların ortaya koyması gerektiği belirtilir. Yine *Pekin Kuralları*'nda yargı dışı yollara başvurma başlıklı madde 11' de suça sürüklenmiş çocuklar bakımından polis ve yargı makamlarına başvurudan önce uyuşmazlıkları çözebilecek ve çocuklar hakkında çeşitli tedbir kararlarına hükmedebilecek alternatif kurumlar olmalıdır. Bu kurumların kararları da aynı mahkemelerde olduğu gibi temyiz edilebilir olmalıdır. İlgili maddeye göre bu çeşit bir alternatif uyuşmazlık çözüm yoluna başvuru çocuğun veya çocuğun anne-baba ya da yasal temsilcilerinin rızasıyla olmalıdır.

Çocuklar adalet sisteminden uzakta tutularak alternatif çözüm yollarına yönlendirilse bile alternatif çözüm yollarında da çocuğun haklarını zedeleyici çeşitli uygulamalar olabilmektedir. Örneğin alternatif yollarda avukatla temsil hakkı, masumiyet karinesi gibi haklar ve ilkeler göz ardı edilebilmektedir. Bunun yanı sıra şiddet ve istismar vakalarında alternatif çözüm yollarına başvurulmaması gerekmektedir. Bu hallerde mağdur ve failin uzlaştırılmaya çalışılması kabul edilmemeli ve failin mutlaka ceza yargılamasına tabi tutulması gerekmektedir. Bunlar göze alındığında çocuk bakımından

hangi uyuşmazlık çözüm yolunun daha etkili ve yararlı olacağı ve çocuğun en az zararla bu süreci atlatacağı incelenerek karar verilmelidir.¹⁶⁹

¹⁶⁹ İbid., s. 66.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kız çocuklarının adalete erişimi yalnızca feminist perspektif yahut yalnızca çocuk hakları incelenerek ele alınabilecek bir alan değildir. Kız çocukları bakımından her iki anlayışı da bir araya getirmeden yapılacak bir çalışma eksiktir. Kız çocuklarının adalete erişimi de bu şekilde değerlendirilerek kız çocuklarının etkin şekilde adalete ¹⁷⁰erişimi sağlanabilir.

Adalete erişim her şeyden önce insan haklarının korumasının güvencesidir. Bireyler etkin bir adalete erişim ile insan haklarını koruyabilmekte ve olası ihlallerde zararlarının tazmini sağlayabilmektedir.¹⁷¹ Kız çocukları etkin bir adalete erişimden önce öncelikle etkin bir insan hakları korumasına erişememektedir. Kız çocukları yalnızca kız çocuğu olarak doğmalarından dolayı sağlıktan yaşama birçok temel insan haklarından mahrum edilmektedir ve çeşitli şekillerde ihlaller sonucu kız çocukları hayatlarını kaybetmektedir. Kız çocuklarının insan haklarının korunması ve adalete erişimlerinin sağlanması için öncelikle kız çocuklarının doğumlarından itibaren erkek çocukları ile eşit fırsatlara sahip olması gerekmektedir. *hooks*'a göre de kız çocuklarının daha iyi fırsatlara ulaşabilmesi, kız çocuklarına karşı şiddetin ve ayrımcılığın, insan hakkı ihlallerinin son bulması için mutlaka ve mutlaka toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve ataerkil iktidarın ortadan kaldırılması gerekmektedir.¹⁷²

¹⁷⁰ BEIGBEDER, s. 158.

¹⁷¹ UYGUR/ ÖZDEMİR, s. 33.

¹⁷² HOOKS, s. 79.

Kız çocuklarının adalete erişimi önünde ise kurumsal, sosyal, fiziksel, ekonomik sebepler gibi birçok sebep engel olarak yer almaktadır.¹⁷³ Kız çocuklarının adalete etkin bir şekilde ulaşabilmesi için bu engellerin kaldırılması ya da kaldırılması kısa vadede mümkün değil ise olabildiğince hafifletilmesi gerekmektedir. Geniş anlamıyla adalete erişim de sosyal devlet ilkesiyle bağlantılı şekilde adaleti yalnızca mahkeme süreçleri olarak değil, bireylerin mahkemelere başvuru öncesi bu başvuru hakkına ulaşmaları önündeki engeller ve kolaylıklar ile ilgilenmeyi ve bu sürece dair de çözüm önerileri sunmayı gerektirir.

Kız çocuklarının haklarının ve adalete erişimlerinin yalnızca çocuk hakları çatısı altında ele alınması kız çocuklarına karşı gerçekleşen saldırıların temelinde yatan toplumsal cinsiyet sorununu ıskalamamıza sebep olmaktadır. Ancak tez boyunca ortaya koyulduğu üzere kız çocuklarına karşı gerçekleşen saldırılar kız çocuğunun yaşından çok cinsiyetinden kaynaklanmaktadır. Kız çocuğunun yaşı ise bu sorunun şiddetini artırmaktadır. Bu nedenle kız çocuklarına çocuk hakları perspektifinden getirilen çözümler yetersiz kalmaktadır zira ÇHS kız çocuklarının cinsiyetlerinden kaynaklı uğradıkları ayrımcılığı göz ardı etmektedir. Bu nedenle kız çocuklarının sorunlarının anlaşılabilmesi ve adalete erişiminin sağlanması için cinsiyetin göz önünde bulundurulması önemlidir. En iyi sonucu ise kız çocuklarının adalete erişiminin toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısı ve çocuk hassasiyeti ile birlikte ele alınmasıdır. Çünkü kız çocuklarının sorunları yalnızca cinsiyet bakış açısı ile bakmak da kız çocuklarının kadınların yanında görünmez kalmasına sebep olmaktadır. Ayrıca kız

¹⁷³ Damla ALVER/ Emre ŞİMSEK/ Muhammet KOÇAKGÖL/ Olcay KARACAN/

Selvi Müleyke ŞEN/ Yılmaz ŞAHİN, *Kız Çocuklarının Adalete ve Adli Yardım*

Hizmetlerine Erişim Rehberi, Avrupa Konseyi Yayınları, 2022, s. 18.

çocukları ile kadınların ihtiyaçlarının bir olmadığı da açıktır. Bu nedenle kız çocuklarının adalete erişimine dair standartlara ulaşmak için CEDAW ile birlikte Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Pekin Kuralları ve Avrupa Konseyi'nin çocuk adalet sistemlerine dair belirlediği standartlar birlikte ele alınarak kız çocuklarına özgü bir çalışma alanı oluşturulmalıdır.

Kız çocuklarının adalete erişimi sorunu bu çalışma çerçevesinde ortaya konulmuştur. Kız çocuklarının hem yaşları hem de cinsiyetleri bakımından hassas konumda olmaları kız çocuklarının adalete erişimini oldukça kısıtlı kılmaktadır. Bu kısıtlılık yargı süreçleri öncesi toplumsal cinsiyetten kaynaklı eğitim, sağlık, sosyal her türlü kısıtlamayı içerdiği gibi yargılama sırasında avukata erişim, mahkemelere erişim, yargılama sırasında ayrımcı muameleler ve hatalı kararlar gibi birçok yerde kendini göstermektedir. Kız çocuklarının mağdur, sanık, tanık olarak her ne şekilde olursa olsun dahil olduğu hukuki uyuşmazlıkların çözümü sürecinde adalet sisteminin, polisin ve süreçte görev alan diğer personellerin dikkat etmesi gereken hususlar, taşımaları gereken özellikler ve tutuma dair standartlar ve ilkeler ve devletlerin kız çocuklarının adalete erişimini iyileştirmek ve cinsiyet ayrımcılığının önüne geçmek için alması gereken önlemler sunulmuştur.

Bu bilgiler ışığında kız çocuklarının etkili bir adalete erişimi için söz konusu olacak maddeler sıralanacak ve özetlenecek olursa;

- Toplumsal olarak cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilmelidir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin tesis edilebilmesinde devletler aktif rol oynamalıdır. Cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına ailelerden başlanmalıdır.

- Kadınlara ve kız çocuklarına ilişkin pozitif hukuk düzeninde yer alan ayrımcılık içeren hukuk kuralları yürürlükten kaldırılmalı ve yerine kadın-erkek eşitliğini gözeten kurallar getirilmelidir.
- Kız çocuklarının eğitime katılması sağlanmalıdır. Eğitim sistemi ve müfredatı toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun şekilde dizayn edilmelidir. İlk ve orta kademeli eğitim zorunlu, ücretsiz ve her kız çocuğu için kolay erişilebilir olmalıdır.
- Kız çocuklarının hukuki okur yazarlığının geliştirilmesi için devletler ve sivil toplum ortaklaşa çalışma yürütmelidir.
- Çocuk yaşta, erken ve zorla evliliklerin önüne geçilmeli, asgari evlenme yaşı on sekiz olarak belirlenmelidir.
- Ceza kanunları kız çocuklarına karşı şiddet, kız çocuğunun cinsel istismarı, kız çocuklarına karşı cinsiyet temelli diğer ayrımcı muamelelere karşı etkin bir koruma ve cezalandırma sağlamalıdır.
- Şiddet, istismar mağduru kız çocuklarına etkili bir rehabilitasyon desteği sağlanmalıdır.
- Mağdur kız çocuklarının ikincil travmaya uğratılmamasına özen gösterilmelidir.
- Bağımsız, toplumsal cinsiyete duyarlı ulusal insan hakları mekanizmaları oluşturulmalıdır. Bu mekanizmalar incelemelerinde CEDAW ve ÇHS'den faydalanmalıdır.
- Adliyeler fiziksel olarak erişilebilir konumda olmalıdır. Adliye sarayları engelli, mülteci gibi kesşimsel gruplara mensup kız çocuklarının özel ihtiyaçları gözetilerek dizayn edilmelidir.

- Kız çocukları maddi durumlarına göre yargılama giderlerinden kısmen ya da tamamen muaf tutulmalıdır. Kız çocukları için adli yardım hizmetleri genişletilmelidir.
- Mahkemeler kız çocuklarına ilişkin uyuşmazlıklarda makul sürede karara varmalıdır.
- Kız çocuklarına hukuki destek sağlayacak özel hukuki destek birimleri oluşturulmalıdır.
- Yargılama sürecinde kız çocuğunun can güvenliği korunmalı, gerekiyorsa kimliği gizli tutulmalı ve mahremiyetine dikkat edilmelidir.
- Kız çocuklarına karşı işlenen cinsel istismar ve şiddet olaylarında delil sunma, tanık getirme gibi konularda çocuğa kolaylık sağlanmalı ve usul kuralları esnetilmelidir.
- Yargı personelinin kullandığı dil çocuğun yaşına uygun, anlayabileceği şekilde ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı şekilde olmalıdır.
- Yargı personeli, polis, sağlık personelleri ve sosyal hizmet çalışanları toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirilmelidir.
- Hakimlerin ve savcılarının toplumsal cinsiyet yargılarıyla hareket etmelerinin ve karar vermelerinin önüne geçilmelidir. Bu şekilde davrananlar hakkında disiplin tedbirlerine başvurulmalıdır.
- Kız çocuklarının tutuklanması yoluna zaruri haller haricinde başvurulmamalıdır. Tutukluk halinde ise çocuğa uygun, güvenli ve fiziksel ve psikolojik sağlığını zedelemeyecek şartlarda tutulmalıdır. Yetişkinlerle bir arada tutulmalıdır.
- Kız çocuğu yargılama süreçlerinde her zaman bilgilendirilmelidir. Adil yargılanma hakkı gereği hakkındaki suçlamaları öğrenebilmelidir. Çocuğa anlayacağı şekilde süreçler açıklanmalıdır.

- Yargılama boyunca çocuğun da görüşleri dinlenmeli ve kendisi hakkında gerçekleşen yargılamaya etkin şekilde katılımı sağlanmalıdır.
- Kız çocuğunun başvurabileceği alternatif çözüm yolları oluşturulmalıdır. Ancak istismar ve şiddet konusunda alternatif çözüm yollarına başvurulması yasak olmalıdır.
- Kız çocuklarına karşı gerçekleşen ya da gerçekleşmesi muhtemel şiddet ve istismara ilişkin kız çocuklarının ve tanıkların ihbarda bulunabileceği yedi gün yirmi dört saat açık yardım hatları kurulmalıdır.
- Şiddet ve istismar mağduru kızların güçlendirilmesi ve sosyal ve ekonomik hayata katılmaları için gerekli tedbirler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

31696 Sayılı Resmi Gazete

31699 Sayılı Resmi Gazete

31942 sayılı Resmi Gazete

ACKERLY Brooke/ TRUE Jacqui, (2010), Doing Feminist Research in Political and Social Sciences, Palgrave Macmillan, China.

Adli İstatistik 2021, Tablo 1.5.,
<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/310520221416422021HİZMETEÖZELKİTAP.pdf>, 26.11.2022.

AKÇO BİLEN Seda, AKIŞOĞLU Özgür, ÇELİK Gamze Nur , ERGİNLİ Bürge Elvan, ÖZDİL Koray, (2015), Adalete Erişim İçin Yerelden Öneriler- TESEV Siyasa Raporları Serisi Yargı Reformu 7, TESEV Yayınları.

AKTAŞLI, İrem, İLHAN, Ebru, Kız Çocukların Eğitimi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Güncel Veriler ve Öncelikler, Eğitim Reformu Girişimi,
<http://www.bbog.org/content/Kiz-cocuklarin-egitimi-ve-toplumsal-cinsiyet-esitligi-guncel-veriler-ve-oncelikler-13-ocak-2012.pdf>, 25.11.2020.

AKYÜZ, Emine, (2010), Çocuk Hukuku- Çocukların Hakları ve Korunması, Pegem Akademi.

ALVER, Damla, (2021), “İnsan Haklarını Korumanın Bir Yolu Olarak Kesişimsellik”, **Etik, Hukuk ve İnsan Hakları İoanna Kuçuradi’ye 85. Doğum Günü İçin** (Yayına Hazırlayanlar: Betül ÇOTUKSEVEN/ Gülriz UYGUR/ Harun TEPE), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

ALVER, Damla, **ŞİMSEK**, Emre, **KOÇAKGÖL**, Muhammet, **KARACAN**, Olcay, **ŞEN**, Selvi Müleyke, **ŞAHİN**, Yılmaz, (2022), **Kız Çocuklarının Adalet ve Adli Yardım Hizmetlerine Erişim Rehberi**, Avrupa Konseyi Yayınları.

AMOAH, Jewel,(2007) “The World On Her Shoulders: The Rights of the Girl-Child in the Context of Culture & Identity”, **Essex Human Rights Review**, Vol. 4 No. 2.

ARAT, Necla, (2006), “Feminist Hukuk”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 9, s. 53-65.

ASKARI, Ladan, (1998), “The Convention On The Rights Of The Child: The Necessity Of Adding A Provision To Ban Child Marriages”, **ILSA Journal of International & Comparative Law**, Vol: 5, No:1, Fall, s. 123-138.

ATILGAN, Aydın / **ÜMİT ATILGAN**, Eylem, (2009), **Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hakim Olan İlkeler Açısından Türkiye’deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi**, Ankara.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Çocuk Dostu Adalet İlişkin Rehber, <https://rm.coe.int/annex-2-cocuk-dostu-adalet-rehberi/1680a442b3>, 26.11.2022.

Avukat- İş Sahibi Arasındaki En Az Ücret Çizelgesi, Ankara Barosu Yönetim Kurulu
06.07.2022 tarihli, 55/62 sayılı kararı.

AYATA, Gökçeçiçek, (2009), **Kadınların Adalete Erişimi: Mevzuat, Engeller, Uygulamalar ve Sivil Toplumun Rolü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BACKSTROM, Kirsten M., (1996), "The International Human Rights of the Child: Do They Protect the Female Child?" **George Washington Journal of International Law and Economics**, Vol: 30, Issues: 2 and 3, , s. 541-582.

BEIGBEDER, Yves, (2001), **New Challenges for UNICEF- Children, Women and Human Rights**, Palgrave Macmillan.

BERKİ, Şakir, (1957), "Romada Aile Hukuku", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1. s. 111-121.

BRIDGEMAN, Jo, **MONK**, Daniel, (2000), "Introduction: "Reflections On The Relationship Between Feminism And Child Law", **Feminist Perspectives On Child Law** (Edited by: Jo BRIDGEMAN/ Daniel MONK), Cavendish Publishing London.

CAPPELLETTI Mauro/ **GARTH** Bryant, (1978), "Access to justice: the newest wave in the worldwide movement to make rights effective." **Buffalo Law Review** 27, 181.

CEDAW, **Kadınların Adalete Erişimlerine İlişkin Tavsiye Kararı**, (CEDAW/C/GC/33, 3 Ağustos 2015), <https://www.aile.gov.tr/media/35253/cedaw-33-sayili-genel-tavsiye-karari.pdf>, 10.12.2022.

CORNELL, R. W. , (2016), Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, Çeviren: Cem Soydemir, Ocak, 2. Basım.

COŞKUN, Vahap, (2022), “Adalete Erişimde Kurumsal ve Kültürel Engeller”, Hukuk İzleme Raporu 2021: Türkiye’de Adalete Erişim, İstanbul.

CRENSHAW, Kimberle, (1989), “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”, University of Chicago Legal Forum, , Issue 1, Article 8.

ÇAĞLAR GÜRGEY Fatma İrem, YÜCEL DERİCİLER Özge, (2019), “Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Özen Yükümlülüğünün Dönüşümünün Bir Örneği Olarak CEDAW Komitesinin 35 Sayılı Tavsiye Kararı”, Ankara Barosu Dergisi, Cilt: 77 Sayı: 1, s. 231-266.

ÇAKIN, Akın, Adalete Erişim, (2016), Seçkin Yayınları.

Çocuğun Katılım Hakkı’na Dair Genel Yorum No. 12, (CRC/C/GC/12, 1 Temmuz 2009).

Çocuk Ceza Adaletinde Çocuk Hakları, (2007), <https://www.unicef.org/turkiye/media/7941/file/ÇHDS%20ve%20İhtiyari%20Protokoll>

[er,%20Usul%20Kuralları%20ile%20Çocuk%20Hakları%20Komitesi%20Genel%20Yorumları.pdf](#), 27.11.2022.

Çocuk Ceza Adaletinde Çocuk Hakları'na Dair Genel Yorum No. 10

(CRC/C/GC/10, 25 Nisan 2007).

Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi Temel Bilgiler Kılavuzu,

(2021), Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA).

Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismardan Korunması Terimler & Kavramlar Kılavuzu, (2019), ECPAT International, Uluslararası Çocuk Merkezi - ECPAT Türkiye.

DEMİR, Cansu Selmin, (2019), “Çocuk Ceza Adaletinde İnfaz Sorunları”, **Suç ve Ceza,** Sayı: 1, s. 45-69.

DEMİREL, Fatmagül, (2011), “Osmanlı Hukuk Sisteminde Adli Yardım Kurumu”, **OTAM,** 29.

ENGLE, Karen, (1992), “International Human Rights and Feminism: When Discourses Meet”, **Michigan Journal of International Law,** Vol: 13, Issue: 3, s. 517- 610.

Equal Access To Justice- OECD Experts Roundtable Background Notes, (2015), Paris, <https://www.oecd.org/gov/Equal-Access-Justice-Roundtable-background-note.pdf>, 25.11.2022.

Equality Now- Access to justice for women and girls – some case examples, Submission to the CEDAW Committee for its discussion on a General Recommendation on Access to Justice, (2013).

FIRESTONE, Shulamith, (1970), Dialectic of Sex- The Case for Feminist Revolution, Bantam Books.

FREEMAN, Michael, (2000), “Feminism and Child Law”, Feminist Perspectives On Child Law, (Edited by: Jo BRIDGEMAN/ Daniel MONK), Cavendish Publishing London.

Gender Stereotyping as a Human Rights Violation, (2013)? OHCHR Commissioned Report.

General recommendation No. 36 (2017) on the right of girls and women to education, CEDAW/C/GC/36

GÜNAY, Mehmet, (2012), “6284 Sayılı Kanuna Göre Koruyucu ve Önleyici Tedbirler”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl:3, Sayı: 10, s. 647-686.

GÜNEŞ PESCHKE, Seldağ, “Roma’da Kadının Fiil Ehliyetinin Sınırları”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 23, Sayı 3. s. 17-32.

HAFEN, Bruce C., HAFEN, Jonathan O., (1996), “Abandoning Children to Their Autonomy: The United Nations Convention on the Rights of the Child”, Harvard International Law Journal, Vol: 37, No:2, Spring, s. 449-491.

HODGKİN Rachel, NEWELL Peter, (2003), Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama Elkitabı, (Çeviren ve Editör: Şebnem AKİPEK), 2. Baskı, Ankara, UNICEF.

HOOKS, Bell, (2014), Feminizm Herkes İçindir- Tutkulu Politika, Çeviren: Ece Aydın/ Berna Kurt/ Şirin Özgün/ Aysel Yıldırım, Haziran, Bgst Yayınları.

https://d.barobirlik.org.tr/mevzuat/avukata_ozel/meslek_kurallari/Havana_Kurallari.pdf, 15.10.2022.

https://evicisiddet.adalet.gov.tr/dosya/up/icerik/5_cedaw.pdf, 12.10.2022.

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020100834bm_48.pdf, 15.10.2022.

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/GocmenIscilerinVeAileFertlerininHaklarininKorunmasinaDairSozlesme.pdf>, 15.10.2022.

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/IskenceninOnlenmesineDairBMSozlesmesi.pdf>, 15.10.2022.

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklariIstisnalarinaDairSozlesme.pdf>, 12.10.2022.

<https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>, 15.10.2022.

https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, 12.10.2022.

<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/51159f30-8d0e-4bb4-becc-1446b51d1a5d.pdf>, 15.10.2022.

<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>, 12.10.2022.

https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/insanHaklari/docs/ulusal_belgeler/kanunbmmc08604750.pdf, 12.10.2022.

<https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>, 12.10.2022

<https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0271.pdf>, 15.10.2022.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6100.pdf>, 28.11.2022.

Indigenous Women In South East Asia- Challenges In Their Access To Justice, (2013),

,<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IPeoples/EMRIP/StudyAccessToJustice/AIPP.pdf>, 25.11.2022.

Intersecting Inequalities – Gender Equality Index, (2019), Publications Office of the European Union.

İŞİKSAL APAYDIN, Tuğçe, (2018), **Türk Milli Eğitim Sisteminde Eğitim Hakkı ve Çocuk Hakları Sözleşmesi,** Adalet Yayınevi.

İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Çalışma Raporu 2016-2018.

Joint general recommendation No. 31 of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women/general comment No. 18 of the Committee on the Rights of the Child on harmful practices, (CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18).

JONES, Melinda, BASSER MARKS, Lee Ann, (1994), “The dynamic developmental model of the rights of the child: A feminist approach to rights and sterilisation”, The International Journal of Rights 2, s. 265-291.

Kadınların Adalete Erişimi Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Yasalarının Uygulanmasında Baro Adli Yardım Bürolarının Rolü, (2021), Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı.

KALEM BERK, Seda, (2012), Türkiye’de “Adalete Erişim” Göstergeler ve Önergeler, TESEV Yayınları.

KALEM, Seda, JAHIC, Galma, ELVERİŞ, İdil, Adalet Barometresi- Vatandaşların Mahkemeler Hakkındaki Görüşleri ve Değerlendirmeleri, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/03/10/adalet%20barometresi.pdf>, 28.11.2022.

KENNEDY, Helena, (2005), Eve Was Framed- Women and British Justice, Vintage Books, London.

KÖSELİ, Arzu / ÇELİK, Kezban, (2020), Çocuk Yaşta, Erken Ve Zorla Evliliklerin Sağlık Riskleri Ve Sonuçlarına Çok Sektörlü Yaklaşım, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA).

LEES, Sue/ MELLOR, Jenny, (1993), “Kızların Hakları”, Çocuk Hakları, Derleyen: Bob Franklin, Çev: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları.

Leveraging the SDGs For Inclusive Growth: Delivering Access To Justice For All, (2016), OECD& Open Society Foundations, <https://www.oecd.org/gov/delivering-access-to-justice-for-all.pdf>, 25.11.2022.

MAYO, Marjorie/ KOESSL, Gerald/ SCOTT, Matthew/ SLATER, Imogen, (2014), Access To Justice For Disadvantaged Communities, Policy Press, Great Britain.

MEMİŞ KARTAL, Pınar, “Reşit Olmayanla Cinsel İlişki (TCK.M.104)”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 65, Sayı: 4. s. 2083-2100.

OLSEN, Frances, (1992), “Children’s Rights: Some Feminist Approaches to the United Nations Convention on the Rights of the Child”, International Journal of Law and the Family, Vol: 6, No:1, s. 192-220.

ÖZDEMİR, Nadire, (2020), “Iris Marion Young Teorisine Genel Bir Bakış: Yapısal Adaletsizlik Ve Adaletsizlikten Sorumluluğa İlişkin Sosyal Bağlantı Modeli”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 146, s. 247-267.

ÖZTÜRK, Neva/ **TANER**, Gökçen/ **KONTACI**, Ersoy, (2019), **Çocukların Adalete Erişim Hakkı Çerçevesinde Hukuki Yardım Hizmetlerine Dönük İhtiyaç Analizi**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

PRICE COHEN, Cynthia, (1997), “The United Nations Convention on the Rights of the Child: A Feminist Landmark”, **William & Mary Journal of Women and the Law**, Vol: 3, Issue: 1, s. 29-78.

Report adopted by the Committee at its 209th meeting on 27 January 1995, Committee on the Rights of the Child Report on the eighth session (Geneva, 9-27 January 1995), CRC/C/38, 20.02.1995

RHODE, Deborah L., (2004), **Access To Justice**, Oxford University Press.

RHODE, Deborah L., (1989), **Justice and Gender- Sex Discrimination and The Law**, Harvard University Press.

ROSEN, Rachel, **TWAMLEY**, Kathrine, (2018), “The woman – child question A dialogue in the borderlands”, **Feminism And The Politics Of Childhood Friends or Foes?**, (Edited by: Rachel ROSEN, Katherine TWAMLEY), UCL Press, London.

ROSENBURY, Laura A., (2015), “A Feminist Perspective on Children and Law: From Objectification to Relational Subjectivities”, **International Perspectives and Empirical Findings on Child Participation: From Social Exclusion to Child-Inclusive Policies**, (Yazarlar: Tali GAL/ Benedetta Faedi DURAMY), 1st Edition, Oxford University Press.

PLEASENCE, Pascoe, **BALMER**, Nigel, (2014), **How People Resolve “Legal” Problems**, PPSR, Cambridge, United Kingdom.

SEROZAN, Rona, (2005), **Çocuk Hukuku**, Genişletilmiş İkinci Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul.

SHMUELI, Benjamin, (2007), “What Has Feminism Got To Do With Children’s Rights? A Case Study Of A Ban On Corporal Punishment”, **Wisconsin Women’s Law Journal**, Vol. 22, s. 177- 233.

TANER, Fahri Gökçen, (2016), “Anayasa Mahkemesi’nin Çocukların Cinsel İstismarına Ve Evlenmenin Dinsel Törenine İlişkin İptal Kararlarının Ardından Çok Katmanlı Bir Çözüm Önerisi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 126. s. 221-246.

TEZCAN, Durmuş, **ERDEM**, Mustafa Ruhan, **ÖNOK**, R. Mustafa, (2020), **Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku**, Güncellenmiş 18. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.

TÜİK İstatistik Veri Portalı, <https://data.tuik.gov.tr/>.

Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021, (2022), Türkiye İstatistik Kurumu.

UYGUR, Gülriz / **GÜRGEY**, İrem Çağlar. (2014) “Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları İhlali ve Bunun Bir Örneği Olarak Kadına Yönelik Şiddet”, **Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddet**, Editör: Funda Kaya, Nadire Özdemir, Gülriz Uygur, Ankara.

UYGUR, Gülriz/ ÖZDEMİR, Nadire, (2019), **Adalet Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği**, <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-09/adalet-erisim-book-web-1.pdf>, 14.09.2022.

YAMAN, Fikret, (2022), “Çocuk Hakları Sözleşmesine Taraf Olmayan Ülke: Amerika Birleşik Devletleri”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 22, Sayı 55, Nisan-Haziran, s. 377-398.

Yargı Reformu Stratejisi, (2019), Mayıs, <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/522/dosya/8-2019-2023-yargi-reformu-stratejisi11-08-202010-25-am.pdf>, 15.10.2022.

YÜKSEL-KAPTANOĞLU, İlknur/ ARSLAN, Hilal, (2021), **Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklere İlişkin Mücadele Programı Haritalama ve İzleme Çalışması**, CEİD Yayınları.

YÜKSELBABA, Ülker, (2016), “Feminist Perspektiften Hukuk”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 74, Sayı: 1, s. 123-138.

WALDMAN, David Kenneth, (2011), **A Situational Analysis of Human Rights and Cultural Effects on Gender Justice for Girls**, Walden University College Of Social And Behavioral Sciences, Doctoral Dissertation.

WEISS, Rick, “Anti-Girl Biases Rises in Asia, Studies Show”, **Washington Post**, 11 Mayıs 1996.

ÖZET

“Kız Çocuklarının Adalete Erişimi: Feminist Perspektiften Bir İnceleme” başlıklı bu tez feminist perspektiften kız çocuklarının adalete erişimini incelemektedir. Ülkemizde ve dünyada kız çocuklarının hakları ve adalete erişimleri büyük bir önem arz etmektedir. Özellikle çağımızın da birçok savaşa ve göçe tanıklık ettiği bu süreçte hak ihlallerine en çok maruz kalan gruplardan biri kız çocukları olmaktadır. Bu tez de kız çocukları özelinde oldukça az çalışılmış bu alana dair feminist perspektiften bir inceleme sunmak üzere planlanmıştır. Tezin birinci bölümünde çocuğa ve çocuk hukukuna feminist perspektiften bir bakış sunulacaktır. İkinci bölümde adalete erişimin tanımı, tarihçesi ve toplumsal cinsiyet ile bağlantılı şekilde adalete erişime dair hususlar açıklanacaktır. Üçüncü bölümde kız çocuklarının insan hakları, feminist teoriye göre kız çocuklarının durumu ve kız çocuklarının adalete erişimi ve erişim önündeki engeller açıklanacaktır. Dördüncü bölümde feminist perspektiften toplumsal cinsiyet körü olmayan uluslararası hukuk metinleri ve kız çocukları için adalet sisteminin taşınması gereken standartlardan bahsedilecektir. Böylece kız çocuklarının adalete erişimi kız çocuklarının kesişimsel kimliklerinin de bilincinde olarak incelenecek ve bu alana dair eksiklikler giderilmeye çalışılacaktır.

ABSTRACT

This thesis titled “Girls' Access to Justice: A Review From A Feminist Perspective” examines girls' access to justice from a feminist perspective. The rights of girls and their access to justice are of great importance in our country and in the world. Especially in this period in which our society has seen numerous wars and migration, one of the groups most vulnerable to rights violations is girls. In this thesis, it is planned to present a feminist perspective on this area, which has been understudied specifically for girls. In the first part of the thesis, a feminist perspective on the child and civil law will be presented. In the second the definition of access to justice, its history and issues related to access to justice in relation to gender will be explained. In the third part, the human rights of girls, the situation of girls according to feminist theory, access to justice and barriers to girls will be explained. In the fourth chapter, gender aware international legal texts and the standards that the justice system should carry for girls will be discussed from a feminist perspective. Thus, girls' access to justice will be examined with the awareness of girls' intersectional identities, and deficiencies in this area will be identified.